

O
K•N
O

do • histórie

(nielen)

Skalky • pri

Trenčín

OK NO

do histórie (nielen) Skalky pri Trenčíne

• • •

Zostavil: Igor Zmeták

• • •

Obsah

Okno do histórie (nielen) Skalky pri Trenčíne

1	Igor Zmeták (SK) Úvodom	str. 5
2	Milan Hanuliak, Archeologický ústav SAV, Nitra (SK) Archeologické pramene k minulosti vyvýšeniny Chochel v Skalke nad Váhom	str. 6
3	Ján Kubica, Verejná knižnica M. Rešetku, Trenčín (SK) Pustovnícke a mníšske tradície vo východnom kresťanstve	str. 10
4	Igor Zmeták, Slezská univerzita, Opava (CZ) Kláštor a pustovník v historických tradíciách západného kresťanstva Od sv. Martina z Tours po Martina Luthera	str. 16
5	František Oslanský, Slovenská historická spoločnosť pri SAV, Bratislava (SK) Zoborský benediktínsky kláštor	str. 22
6	Lucie Heilandová, Moravská zemská knihovna, Brno (CZ) Rajhradský klášter, centrum vzdelanosti a kultury na jižní Moravě	str. 30
7	Juliana Zmetáková, Univerzita Palackého, Olomouc (CZ) Portugalské cesty k svätému Jakubovi	str. 36
8	Eszter Kovács, Országos Széchényi Könyvtár, Budapest (HU) Kometa v roce 1680–1681 nad Horním Uhrami	str. 42
9	Peter Martinák, Verejná knižnica M. Rešetku, Trenčín (SK) Novodobé pustovníctvo v historickom kontexte	str. 46

Úvodom

Kultúrno-historický seminár Okno do histórie (nielen) Skalky pri Trenčíne kontinuálne nadväzuje a pokračuje v tradícii historických seminárov, ktoré sa konali počas uplynulých šiestich ročníkov v Trenčíne, ako sprievodné podujatie sympózia ORA ET ARS. Cieľom seminára a vydaného zborníka je priblížiť verejnosti témy z histórie nielen pôvodného benediktínskeho kláštora na Skalke pri Trenčíne, ale na porovnanie aj z dejín iných kláštorov či reholí, a zároveň zamerať pozornosť na každodenný život v dávno minulých storočiach. Ak chceme pochopiť určité historické spoločenstvo či objekt, musíme ho skúmať v komplexnosti s jeho okolím, prostredím, pulzom doby. Bez tejto celistvosti býva výsledný pohľad často dosť skreslený.

V súčasnosti žijeme v dobe, ktorej sa začína hovoriť postfaktuálna, čo znamená, že dosť veľká časť spoločnosti sa neriadi pri svojich pohľadoch, názoroch či voľbách faktami, ale rozhoduje sa pod vplyvom lákavo sa ukazujúcich zjednodušených hesiel, často zložených z poloprávď či úplne vymyslených. Možno za to môže i skutočnosť, že máme informácií až také množstvo, že sa v nich strácame. Zároveň to môže byť zapríčinené aj tým, že svet vedy málo komunikuje s verejnosťou. Naš seminár a zborník sa snaží odstraňovať bariéry a priblížiť odborné výskumy a témy, podľa možnosti zrozumiteľnou a čitateľnou formou, verejnosti.

Seminár je interdisciplinárny a medzinárodný, teda z hľadiska výberu autorov sme dbali o to, aby dostali priestor odborníci viacerých inštitúcií zo stredoeurópskeho priestoru, slovenskí vedci, ako aj regionálni autori. Texty prinášajú odborné stanoviská jednotlivých autorov, a nie sú nijako ideologicky formované.

Z hľadiska obsahu je viacero príspevkov zameraných na tému porovnania pustovníckeho a kláštorného spôsobu mníšskeho života, s ktorým sa stretávame priamo pri Skalke, a je to komplikovaná téma, v ktorej je veľa protichodných tendencií. Podobne je to aj so vznikom a zaradením jednotlivých rádov a reholí. Sprístupňujeme verejnosti archeologické nálezy z masívu Skalky, a takmer neznáme dejiny benediktínskeho kláštora na Zobore, ktorý veľmi úzko súvisí s príbehom pustovníkov sv. Andreja-Svorada a Benedikta. Ďalej predstavujeme benediktínsky kláštor v Rajhrade na južnej Morave, a určite zaujímavé je priblíženie portugalských ciest k sv. Jakubovi. Príspevok k publikovaným tlačiam o zjaveniach kométy nám ukazuje, aký význam prisudzovali ľudia 17. storočia úkazom na oblohe.

Zostavovateľ

Milan Hanuliak

Archeologické pramene k minulosti vyvýšeniny Chochel v Skalke nad Váhom

Dnešná obec označená ako Skala či Skalská Nová Ves sa už v 20. rokoch minulého storočia zaradila do nepočetnej kolekcie archeologických lokalít známych z územia dnešného Slovenska. Pričinili sa o to prvé exempláre nálezov získané na vyvýšenine Chochel v 90. rokoch 19. storočia. Ďalšie praveké, včasnohistorické sídliskové a stredoveké hrobové nálezy získal v rokoch 1912–1914 K. Brancsik (1914, 34–36) a M. Otrok (1914, 70–75). Hodnotnejšie informácie sú späté s J. Mádlom (1936, 14–21), ktorý sa lokalite venoval od polovice 20. rokov do roku 1932. Pozornosť sústredil na rovinatejší úsek zo severovýchodnej časti lokality prednostne využívaný na pochovávanie vo vrcholnostredovekom období. Okrem systematickejšie vedených odkryvov ich prínos zvýšili fotografické snímky doplnené opismi hrobov a nálezov. Niektoré z nich zverejnil v rôznych publikačných výstupoch J. Eisner (1926, 26; 1933, 235, 253–266). Krátkodobu zapožičanú časť nálezov zdokumentoval V. Budinský-Krička (Nálezová správa AÚ SAV Nitra, 822/38). Hodnotu vynaloženého úsilia napriek tomu znižujú chýbajúce údaje o konkrétnych hroboch, z ktorých predmety pochádzajú. Na ich identifikáciu sa, žiaľ, nedajú využiť dva nekompletné zachované rukopisné podklady, ktoré J. Mádl publikačne nezverejnil. Okrem celkového plánu cintorína chýba takisto akákoľvek zmienka o sakrálnom objekte späť s pochovávaním. Aj preto sa lokalita Chochel zaradila od počiatku k pohrebiskám „devínskeho typu“, na ktorom sa pochovávalo bez kresťanskej svätyne (Eisner 1947, 138; Mencl 1937, 81, 84). Vzhľadom na známe skutočnosti reálnejšie vyznieva konštatovanie, že sa z množstva zlomkovitých informácií nedala vytvoriť ucelenejšia predstava o etapovitom vývoji osídlenia Chochla (Hanuliak 1998, 309–311).

Dlhodobu chýbajúce finančné zdroje k odborne vedenému archeologickému výskumu zmenila v rokoch 1995–1996 výstavba príľahlého diaľničného telesa. V rámci tejto akcie schválený revízny výskum sa mal prednostne zamerať na dosiaľ neprebádané úseky, súčasne získať nálezový fond nevyhnutný na rektifikáciu vedomostí o minulosti lokality. Obmedzený časový limit umožnil počas piatich mesiacov preskúmať plochu predstavujúcu 15 % z celkovej rozlohy. K označeniu polohy termínom Chochel prispel jej úzky hrebeňovitý tvar so strechovitým priečnym profilom vysunutý do inundácie nad sútokom Súčianky s Váhom. Mierne klesajúci terén od kóty Skalka bol už v praveku predelený drevo-zemným valom. Prirodzene prikrý spád zvyšných okrajových línií vytvoril z tejto polohy ideálne hájiteľné výšinné sídlisko dlhé 192 m, široké 23–39 m.

Z prebádaných zložiek nálezovej situácie si zvýšenú pozornosť zasluhujú zvyšky priečneho valu širokého pri úpätí 330 cm. V jadre zachovaná prekládková roštová kon-

štrukcia bola na vonkajšej a vnútornej strane ukotvená zvislými kolmi. Prepálené vrstvy svedčia o násilnom zániku opevnenia. Prejavy tohto druhu sa nezistili v troch zásobných jamách. Od plošného odkryvu koncentrovanej zástavby s reprezentantmi materiálnej kultúry sa upustilo, keďže išlo o priestor už v minulosti intenzívne prekopaný. Popri úštepoch, brúsoch, ihlancovitých závažiach a bronzovej ihlice sú dôležité zlomky keramických nádob. Tie spájajú tento horizont s ľudom maďarovskej kultúry zo záverečného úseku staršej doby bronzovej. Zlomkovité informácie napriek tomu nespochybňujú začlenenie náleziska ostrožného typu k dosiaľ známym opevneným sídliskám z trenčianskeho regiónu (Bátora 2015, 34–37).

Neporovnateľne bohatší nálezový fond pochádza z včasnohistorického obdobia, v ktorom osídlenie Chochla vrcholí. V opačnom prípade by neboli keramické artefakty rozptýlené vo všetkých preskúmaných sektoroch. Aj vďaka nim sa dá využívanie náleziska rozdeliť do troch fáz oddelených hiátom. Prvý z nich vyplňa úsek z neskorej doby laténskej až včasnej doby rímskej. Súvisí s ľudom púchovskej kultúry, ktorý prebudoval staršie opevnenie do účtuhodnej podoby s 8 m širokou základňou. Čelnú stranu chránila kamenná stena, korunu valu zasa drevená nadstavba. Predsunutá priekopa bola široká vyše 7 m. O vysokom podiele poľnohospodárskej produkcie svedčia obilné zásobnice, železné nástroje a skladba kostí chovaných zvierat. Signifikantné sú nádoby domácej, laténskej a dackej proveniencie, bronzové a železné spony. Zánik fortifikácie požiarom korešponduje so zmenami v mocenskej situácii v okrajových úsekoch sídelnej zóny púchovskej kultúry. Tento proces vyvolal tlak germánskych Kvádov, ktorí expandovali do severnejších regiónov (Pieta 1996, 29, 33).

Druhá fáza včasnohistorického osídlenia patrí do záverečnej etapy staršej doby rímskej. Opätovné osídlenie spoľahlivo hájiteľnej polohy vyvolala situácia po markomanských vojnách (Kolník 1980, 197–204). K sídliskovým objektom patria obilné zásobnice a oválne typy zemníc. V keramickej kolekcii dominujú hrncovité a situlovité nádoby, objavili sa nové typy spôn. Zničená fortifikácia sa iba upravila do zjednodušenej podoby. Počas tretej fázy zo záveru neskorej doby rímskej nedošlo k stavebnej úprave opevnenia. Početnosť nálezového fondu sa výrazne zredukovala. Zmenila sa povrchová úprava nádob. Hrot kopije a oválna pracka patria k solitérnym nálezom.

K najvýznamnejším zložkám nálezovej situácie nesporne patrí objekt lokalizovaný v magickom strede Chochla, na priesečníku jeho pozdĺžnej a priečnej osi. Zachovali sa z neho iba najspodnejšie zvyšky kamenného muriva. Jeho kvadratický pôdorys, obohatený o plytko vyklenutý oblúk apsidy vylučuje, že by mohlo ísť o svetiskú stavbu. Aj vzhľadom na vrcholnostredoveké hroby vyznieva presvedčivejšie sakrálné využitie. Vtedajšie cirkevné normy nepripúšťali pochovávanie mimo vysvätenej plochy bez zábezpeky pokojného odpočinku zosnulých, garantovanej cirkevnou stavbou. Navyše, aj v zlomkovitých informáciách sa dajú postrehnúť viaceré

prejavy uplatňované bežne na kostolných cintorínoch. K nim patrí takisto zahustený systém ukladania hrobov s jedincami rozdielneho pohlavia a veku, vzdialených od seba 60–70 cm. U dospelých hĺbka hrobov oscilovala od 60 do 90 cm, detskí jedinci boli spravidla plytšie zahĺbení. Tvar ani rozmery hrobov sa nedali zdokumentovať vzhľadom na plošný odkryv vynútený sfarbením antropogénnych vrstiev. Nedodržovala sa striktná západo-východná orientácia pochovaných. Občasné umiestňovanie kameňov do okolia hlavy súviselo s miestnymi pohrebnými zvykmi.

tiu lomu (K. Sedlák: Nálezová správa AÚ SAV Nitra, 111/56, 112/56). Časový úsek pochovávania vymedzujú predmety pohrebného inventára. Smerodajný je anonymný denár z 11.–12. stor., brakteát Bela III.–IV. (1172–1270), iný brakteát (1172–1240) a denáre Ondreja II. (1205–1235; Hunka 2013, 145). Priemer oblúka i sformovanie ukončenia esovitých záušníc poukazujú na ich vývoj, ktorý možno posunúť k začiatkom 12. stor. Túto možnosť podporujú aj staršie tvary prsteňov, ich exempláre s kruhovým i šesťbokým štítkom. Medzi prsteňmi s očkom vyniká strieborný exemplár so skleným očkom vsadeným do vysokej granu-

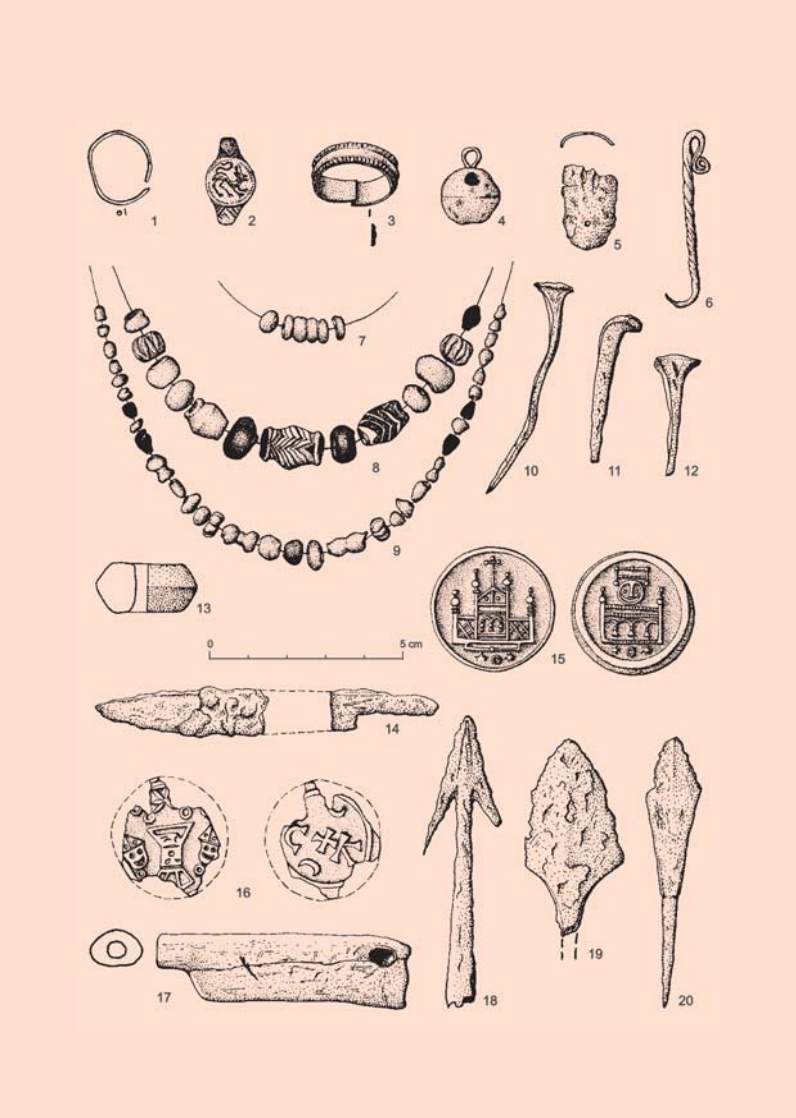

Obr. 1. Skalka nad Váhom, poloha Chochel. Zvyšky kamennej podmurvky sakrálneho objektu.

Nadmerná uniformita v uložení zosnulých, zaznamenávaná aj v druhej päťdesiatke hrobov, odradila J. Mádlu od jeho ďalšieho opisovania. Aj preto nie je známy celkový počet pochovaných. Ak sa prijme za smerodajné najvyššie číslo zaznamenané na fotografii, bolo na približnej ploche 100 árov odkrytých 175 hrobov. Odhadovaný počet pochovaných mohol byť vyšší o 30–40 jedincov uložených v SSV okrajovom cípe návršia. Ich kostrové zvyšky sa počas odstrelov kameňa z polovice 50. rokov zosúvali k úpä-

lovej obruby. Zriedkavejšie boli náhrdelníky zložené z karneolových a sklených korálikov rozdielneho tvaru i sfarbenia (Hanuliak 1997; Hanuliak – Nešporová 2001, 232–234).

Logická konštrukcia spájajúca sakrálny objekt s cintorínom odstránila pochybnosti o aplikovanom pohrebnom ríte s regulárnymi kresťanskými zásadami. Následne sa však vynorili ďalšie sporné momenty vymykajúce sa vtedajším zvyklostiam. K nim patrí aj 25 m široká preluka

Obr. 2. Skalka nad Váhom, poloha Chochel. Výber nálezov nájdených v hrobch a na sídlisku z 9.–13. stor.

medzi sakrálnym objektom a okrajovými hrobmi cintorína. K jej vzniku akiste prispela potreba kopania hrobov do patričnej hĺbky, ktorú mohla naplniť až dostatočná mocnosť zeminy zo vzdialenejšieho miesta, zatiaľ čo v priestore objektu vystupovalo skalnaté podlažie tesne pod zatrávnený povrch. Jeho úroveň sa pre stavebné účely musela v svahovitom mieste znížiť do plošiny vysekanej do požadovanej hĺbky 70 cm. Príčiny odvedeného výkonu zostávajú neznáme. A to aj napriek tomu, že kostol s tradičným pozdĺžnym pôdorysom a väčšími rozmermi mohol byť vybudovaný o niekoľko desiatok metrov ďalej. V takejto pozícii sa mohli hroby cintorína priblížiť k jeho stenám, ako to bolo vtedy obvyklé. Jedinú výnimku v nálezovej situácii predstavuje azda hrobka významnejšej rodiny, práce vysekanej do skaly pri ukončení apsidy. Do jej vnútra boli s istým odstupom uložené traja dospelí so strieborným štítkovým prsteňom a mincami. Tento moment zdôrazňuje v symbolike ukrytú tradíciu tohto priestoru, zrejme aj funkčné využívanie stavby v predmetnom období.

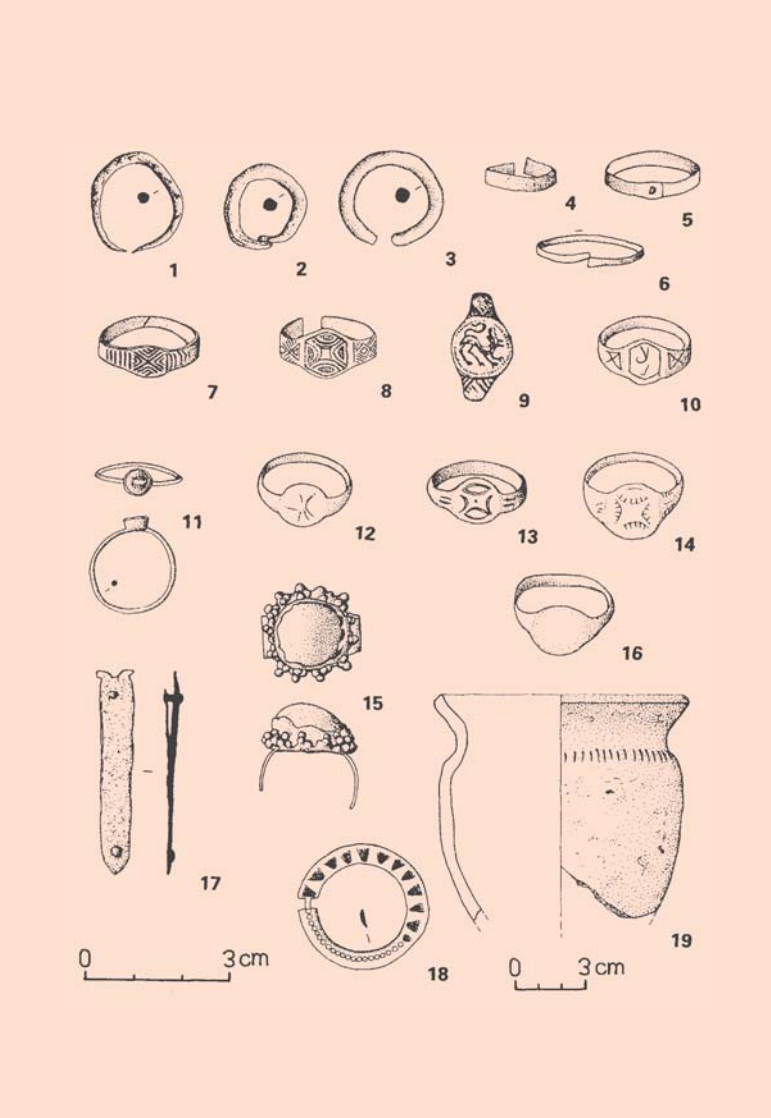
Ďalšiu anomáliu pre vrcholnostredoveký úsek predstavuje pôdorysná dispozícia stavby. Nezvyčajné nie je iba plytké vykľutie apsidy, ale aj jej napojenie na nepravidelný kvadratický priestor. Jeho vonkajšie rozmery

530 × 540–560 cm s vnútornou plochou 14,8 m² sú nedostatočné na bohoslužobné účely. Pozdĺžna os prechádzajúca stredom apsidy nie je takisto nasmerovaná v liturgickej západo-východnej línii. Má profánnejší charakter, pretože sa prispôsobuje terénnej konfigurácii. Prehliadnuť sa nedá ani chýbajúci dostatočný objem stavebného kameňa i zlomkov malty v tomto exponovanom mieste, čo spochybňuje existenciu murovaných stien. Najspodnejšie úseky odkrytého muriva sú v prevahe zložené z malých kameňov spájaných maltou iba v niektorých miestach. Ani jeden z úsekov nebol umiestnený v základovej ryhe, ale zostavený na zámerne upravenej skalnatej plošine. Podľa týchto parametrov ide o podmurovku, na ktorej boli z drevených dielcov vybudované steny objektu (Ahrens 1982, 269–272). Jednoznačnejšie prijatie uvedenej možnosti neuláhčuje dosiaľ nedoriešená problematika existencie drevenej sakrálnej architektúry vo vrcholnom stredoveku na Slovensku spôsobená nedostatkom spoľahlivo datovaných dokladov.

Predchádzajúce anomálie nie sú zasa až natoľko výnimočné v predchádzajúcom včasnostredovekom období. Príkladom je VII. kostol z okrajovej polohy veľkomoravského mikulčického hradiska. Skelet stien pozostával z prútia vymazaného hlinou, špecifický tvar apsidy bol vybudovaný z kameňa, vstupný priestor prekryla konštrukcia spočívajúca na koloch (Poulík 1963, 82–83). Sakrálny objekt zo Skalky nad Váhom predstavuje hybridný typ centrálnej stavby. Nemá valcovitý tvar rotundy, pretože je pretvorený do kvadratickej podoby. Dôvodom bol rustikálnejší konštrukčno-stavebný spôsob výstavby nadzemných stien, ktorý boli schopní zostaviť z dreva miestni obyvatelia. Hypotetické zaradenie objektu do prelomového úseku 9. a 10. stor. zreáľňuje šesť hrobov vyhlbených 7 m za apsidou. Určujúce sú elementy pohrebného ritu s hĺbkou hrobových jám 100–125 cm i nálezy sklených korálikov, praslena a hrncovitej nádoby. Dôležité sú aj črepy a nádoba nájdená na skalnatom podlaží pri nároží podmurovky.

Preskúmané hroby tvoria súčasť súvekej nekropoly s odhadovanou plochou 200 m² založenej v úzkom páse pozdĺž prilahlej časti cintorína z 12.–13. stor. V danom úseku sa pri výkopoch J. Mádlia odkryli aj hroby zahĺbené 100–148 cm. Z nich pochádzajú takisto bronzové krúžkové náušnice, nože, rombické hroty šípov, kamenný brús, sekera-bradatica, hrncovitá nádoba, ktoré nie sú obvyklé v hrobch mladšieho cintorína (Nešporová 1997, 23–24). Do identického úseku patrí aj bronzový gombík, krúžková náušnica a črepy rozptýlené v horných vrstvách valového telesa a vo výplni zemnice vybudovanej pod jeho vnútorným úpäťm.

Uvedené informácie vyznievajú na pohľad hodnoverne k zaradeniu sakrálného objektu do prelomu 9. a 10. stor. Priamy a nezvratný dôkaz však chýba (Botek 2016, 388). Reprezentanti materiálnej kultúry i nálezová situácia nie sú napriek tomu nespochybniteľné. Okrem nich tu zostáva viacero otázok, na ktoré sa nedá jednoznačne odpovedať. Po zániku včasnostredovekého osídlenia bol do skalnatého interiéru objektu vylámaný hrob jedinca

Obr. 3. Skalka nad Váhom, poloha Chochel. Výber nálezov nájdených v hrobch z 10.–13. stor.

stareckého veku. Z jeho skeletu bola druhotne oddelená lebka s krčnými stavcami, čo možno spojiť obranným zákrokom na zomrelom s predpokladanými škodlivými výnimočnosťami. Aj preto bol jeho trup zaťažený 11 lo-
movými kameňmi. Veľmi lákavo vyznieva takisto možná spätosť sakrálnej stavby s eremitským mníchom Benediktom, ktorý bol spolu s Andrejom-Svoradom zaradený medzi najstarších uhorských svätcov (Judák 1997, 39). Možno nie je náhodné, že sa jeho jaskynná pustovňa nachádza iba 800 m od Chochla. Reálnejšie je spojenie zomrelých z vrcholnostredovekého cintorína s obyvateľmi historickej Scaly ležiacej pod severozápadným úpäťm návršia. Posledný farár Vlkoslav z tohto poddanského sídliska vstúpil v roku 1224 do benediktínskeho opátstva na Veľkej Skalke spolu pôvodným farským majetkom (Marsina 1997, 95–96). ●

Literatúra

- AHRENS, C.: Frühe Holzkirchen im nördlichen Europa. Helm – Hamburg 1982.
BÁTORA, J.: Maďarovská kultúra. In: V. Furmánek (zost.) Staré Slovensko 4. Doba bronzová. Nitra 2015, s. 34–37.
BOTEK, A.: Veľkomoravské kontexty v ranostredovekej sakrálnej architektúre na Slovensku. Historický časopis 64/3, s. 385–400.
BRANCSIK, K.: Ueber der Ergebnisse unserer Grabungen wie auch über protohistorische Zufallstufe im Komitate. In: A Tencsén vármegyei múzeum – Egyesület értesítője. Tencsén 1914, s. 22–36.

- EISNER, J.: Studium předhistorické archeologie na Slovensku po převratě. Sborník muzeální slovenské společnosti 26, 1926, s. 14–26.
EISNER, J.: Slovensko v pravěku. Bratislava 1933.
EISNER, J.: Slovensko v dobe kultúry hradístej In: Slovenské dejiny I. Bratislava 1947, s. 120–158.
HANULIAK, M.: Možnosti a problémy výskumu šperkov z 10.–13. storočia. Archaeologia historica 22, s. 275–286.
HANULIAK, M.: Skalka nad Váhom a jej význam v dejinách osídlenia trenčianskeho mikroregiónu. Slovenská archeológia 46/2, 1988, s. 309–331.
HANULIAK, M. – NEŠPOROVÁ, T.: Rekonštrukcia stredovekého osídlenia v Skalke nad Váhom. Archaeologia historica 26, 2001, s. 325–342.
HUNKA, J.: Mince Arpádovcov z rokov 1000–1031. Ich podiel na vývoji hospodárstva stredovekého Slovenska. Nitra 2013.
JUDÁK, V.: Maurova legenda – Vita sanctorum heremitarum Zoerardi confessoris et benedicti martiris. In: Skalka pri Trenčíne. Miesto legiend a púti. Trenčín 1997, s. 39–42.
KOLNÍK, T.: Doba rímska a stahovanie národov. Slovenská archeológia 28, 1980, s. 197–204.
MÁDL, J.: Zaľudnenie stredného Považia v dobách kultúry lužicko-sliezskej. Sborník muzeální slovenské společnosti 26, 1936, s. 14–21.
MARŠINA, R.: Benediktínske opátstvo Skalka (Skala). In: Skalka pri Trenčíne. Miesto legiend a púti. Trenčín 1997, s. 94–101.
MENCL, V.: Stredoveká architektúra na Slovensku. Praha – Prešov 1937.
NEŠPOROVÁ, T.: Stredoveký cintorín na Skalke. In: Skalka pri Trenčíne. Miesto legiend a púti. Trenčín 1997, s. 22–31.
OTROK, M.: A vágszikkási ásatások. In: Tencsén vármegyei múzeum – Egyesület értesítője. Tencsén 1914, s. 70–75.
PIETA, K.: Liptovská Mara. Včasnohistorické centrum severného Slovenska. Bratislava 1996.
POULÍK, J.: Dvě velkomoravské rotundy v Mikulčicích. Praha 1963.

Autor:

Milan Hanuliak, PhD., DrSc., (1951). Absolvent Katedry archeológie FFUK v Bratislave, pôsobí v Archeologickom ústave SAV, Nitra. Venuje sa štúdiu pohrebiskovej a sídliskovej problematike z obdobia stredoveku a raného novoveku.

Resumé:

V príspevku je vytvorený prierezový obraz o osídlení významnej archeologickej lokality. K dôležitým objektom patrí drevo-zemné opevnenie používané vo všetkých obdobiach. Najstaršie osídlenie patrí maďarovskej kultúre zo staršej doby bronzovej. Najväčšiu intenzitu dosahovalo osídlenie z včasnohistorického obdobia. Z prelomového úseku 9. a 10. stor. sú známe sídliskové objekty a hroby. Nemožno vylúčiť, že pohrebisko súvisí s kvadratickým sakrálnym objektom vybudovaným z dreva. Presvedčivejšie je spojenie tohto objektu s cintorínom z 12.–13. stor. Na jeho ploche pochovávali obyvatelia historickej dediny Scala.

CHOCHEL

Ján Kubica

Pustovnícke a mníške tradície vo východnom kresťanstve

Idey, z ktorých vychádzal pustovnícky charakter života, sú načrtnuté v Novom zákone o vzdaní sa majetku (Mt 19,12; Mt 19,21), a že duša je pre človeka tým najcennejším, čo má (Mt 16,26). Pre človeka rozhodnutého venovať svoj život iba Bohu a prehlbovať tento vzťah, to v praxi znamenalo akési zbavenie sa sveta a rôzne stupne askézy, respektíve radikálne cvičenie sebadisciplíny, ovládanie vlastných túžob, odriekanie si svetských pôžitkov, pohodlia. Kresťanský východ bol prvou časťou sveta, kde sa stretávame s takýmito formami života zasväteného kresťanskému Bohu, v samote a s prísnyimi pravidlami pre seba samého. (2, str. 256)

Obdobný asketický prístup k životu bol známy už pred vznikom kresťanstva v rôznych svetových náboženstvách; v geografickom priestore budúceho východného kresťanstva napríklad v Egypte a na Blízkom východe alebo v podobe antickej filozofie stoicizmu. Ohľadom prepojenia s kresťanským monasticizmom (mníštvom) teda nešlo o priame pokračovanie, možno iba o akúsi nepriamu inšpiráciu, a jednoducho tiež o uplatnenie univerzálnych vzorcov ľudského správania sa. (1, str. 8) Bližšie k parametrom kresťanského mníšstva sa nachádzajú predkresťanské starozákonné postavy, napríklad Eliáš či Ján Krstiteľ. Tí tiež odchádzali na púšť samotou a postením sa prehĺbiť vzťah k Bohu. Kresťanskí mnísi však dali svojmu štýlu asketizmu charakter priameho odkazu, nadväznosti na dielo konkrétnych zakladateľov kresťanskej pustovníckej a mníšskej tradície. (1, str. 8–9)

Prvé prípady miernej kresťanskej askézy existujú už v 1. storočí po Kristovi, konkrétne ide o odopretia si svetských pôžitkov, akými môžu byť majetok, manželstvo, mäso či víno, ale stále v rámci svetského života v pôvodnej komunite. Prenasledovanie cisárom Déciom donútilo mnohých kresťanov pred ním ujsť na Tebaidskú púšť. (2, str. 256) Egypt bol vhodným miestom pre vznik mníšskeho spôsobu života, keďže bol kultúrne aj religiózne pomerne vyspelým. Okrem prítomnej antickej – nekresťanskej – kultúrnej úrovne tu vznikol preklad Starého zákona do gréčtiny známy ako Septuaginta. (1, str. 10) Po pomínutí prenasledovania vzniklo pre tých, ktorí zostali na púšti, označenie *anachorét* (= utiahnuto žijúci človek, z gr.) či *eremita* (= osamotený, opustený, z gr.) alebo *monachos* (= osamotený, z gr.). (2, str. 256) Po legalizácii kresťanstva odchody na púšť pokračovali aj bez prenasledovania dobrovoľne so zámerom sebazdokonaľovania a vytvorenia nového typu spoločenstva. (1, str. 9–10)

PUSTOVNÍCI A EREMITIZMUS

Prvou historickou postavou pustovníckeho kresťana bol sv. Anton Pustovník (250–356). Pustovníkom sa stal neďaleko svojho bydliska, kam za ním prišli ďalší duchovní

druhovia. Okolo roku 285 sa usadil v bývalej rímskej pevnosti Pispir na pravom brehu Níla. Nemal literárne vzdelanie a udržiaval korešpondenciu s mníchmi a vládmami v koptčtine. Nabádal ľudí k poznávaniu seba samých a odstraňovaniu vlastných chýb. Jeho askézu inšpirovala Biblia. Dvakrát prerušil svoje pustovníčenie, keď prišiel posilniť mučeníkov počas prenasledovania a počas sporov s ariánmi. V poslednej fáze života duchovne sprevádzal vo svojom okolí viac než 300 nasledovníkov. (2, str. 256–257) Sv. Anton bol jedným z prvých verejne uctievaných kresťanov. V životopisoch bol vykreslený ako vzor mnícha. Od neho alebo z jeho okruhu pochádzajú aj krátke zamyslenia k rôznym témam, tzv. *apoftegmatapatrum* – výroky otcov. (1, str. 11)

Sv. Anton sa stal zakladateľom prvej z dvoch vetiev mníšstva, tzv. *anachorétizmu* alebo tiež *eremitizmu*. Ideálom takéhoto spôsobu života bol autentický kresťanský život podľa evanjelia, vzdialený od „tohto sveta“ vo svojej cele, v ktorej pustovník prežíval spoločenstvo s Bohom a konal pokánie. Svojich kandidátov si hnutie získavalo vo všetkých vrstvách spoločnosti, od jednoduchých vidieckych ľudí až po príslušníkov cisárskeho dvora. Postupne vznikali ďalšie centrá anachorétizmu, azda najznámejším sa stalo Nitrijské údolie. Pustovníci si vyberali miesta, ktoré boli mimo spoločnosti: jaskyne, diery v kameňolomoch, opustené domy a osady, bývalé pohanské svätyne, hrobky a opustené vojenské pevnosti. Každý anachorét mal svoj príbytok zložený z pracovne, modlitebne, niekedy aj kuchyne a komory. Prípadný jeho žiak mal ešte svoju miestnosť alebo aj modlitebňu. (1, str. 11) Pri väčších komunitách bol centrom kostol slúžiaci na spoločné modlitby a bohoslužby. (1, str. 12)

Väčšina vytvárala združovaním rôzne skupiny, čo malo teda semianachorétsky charakter, ako to bolo v prípade sv. Antona. Toto združovanie pustovníkov okolo uznávaných osobností eremitizmu, ktorých volali *abba*-otec, vyústilo do vzniku celých pustovníckych kolónií. Tie označujeme pojmom *lavra*. Neexistovali však pre nich prísne pravidlá, čiže mnísi sa mohli slobodne pridávať, resp. odísť. (1, str. 11) Takzvaný otec predsedal rade starších a ich úlohou bolo bdenie nad zachovávaním základných pravidiel mníšskeho života a viery. Zo svojej právomoci mohli mnícha vykázať preč zo spoločenstva, čo sa dialo zväčša kvôli sporom o „pravosť viery“. (1, str. 12)

Bežný život obyvateľa lavry pozostával z dvoch hlavných činností – modlitby a práce. Primárna bola práca ducha, teda modlitby a pôst. Podkladom modlitby bolo Sväté písmo, v ovládaní ktorého boli mnísi veľmi zdatní. Ďalej sa zaoberali životopismi svätých a teologickými spismi. Odporúčala sa aj tzv. neustála alebo Ježišova modlitba, teda nepretržité opakovanie jedného verša, najčastejšie: „Pane, Ježišu Kriste, Syn Boží, zmiluj sa nado mnou (hriešnikom)“. (1, str. 12). Anachoréti sa prevažne zdokonaľovali vzťahom učiteľa – abbu a žiaka. Abba žiakov učil mníšskemu životu a jeho praxi, či už išlo o pôst, modlitbu, ale nemenej dôležité bolo tiež naučiť ich odolávať rôznym pokušeniam, z ktorých najnebezpečnejšou bola skrytá pýcha alebo predsudky – napríklad o vlastnom

dosiahnutí dostatočnej dokonalosti. Začiatočníci mali aj viacerých učiteľov. (1, str. 12)

Telesná práca spočívala v jednoduchých činnostiach, ktoré umožňovali súbežnú modlitbu. Bolo to napríklad pletenie košov, lán, rohoží, ale aj tkáčstvo a výroba vejárov. Prepisovali a opravovali knihy a rukopisy. Starali sa tiež o záhrady, kde pestovali zeleninu pre svoju obživu. Eremiti jedávali zvyčajne raz za deň a častý bol u nich aj pôst. Mäso nejedli vôbec, ich stravu tvoril chlieb, jačmenné placky, kaše, zelenina a ovocie. Nápojom bola pre nich obyčajná voda, iba výnimočne počas prijímania návštev požili aj víno. (1, str. 12)

Anachorétizmus, rozšírený celosvetovo našiel najsilnejšie uplatnenie v Egypte, Sýrii, Palestíne. Egyptské centrá Nitria, Kellia a Sketis sa dosiahli vrcholom koncom 4. storočia, potom už začínajú upadať následkom teologických sporov a nájazdmi beduínov. V 5.–6. stor. sa centrom stáva Júdska púšť. Palestínsky monasticizmus bol známy formou lavritských kláštorov, no sv. Saba, tamojší organizátor a reformátor, zakladal aj cenobitské kláštory. Podľa neho sa mal kandidát v komunite naučiť základy mníšskeho života a overiť si predpoklady na život eremitu. (1, str. 13)

V Sýrii vzniká nová obdivuhodná forma anachorétizmu – *stiliti* („stĺpnici“). Ďalšou svojskou skupinou boli napríklad *dendriti*, ktorí zasa žili na stromoch. V tomto regióne sa jednoducho kládol dôraz na umŕtvovanie te-

Pôsobiská svätých Antona a Pachomia na mape Egypta. (Zdroj: www.desertfathers.blogspot.sk)

lesnej schránky rozmanito, napríklad: životom na malej ploche – stĺp či strom, dlhými pôstmi, nosením ťažkých reťazí, vystavovaním sa smrteľne jedovatým živočíchom a podobne. Sýrsky model monasticizmu bol teda oproti egyptskému prísnejší a asketicky extrémnejší. Ako už bolo naznačené, odlišoval sa tiež pôsobením tzv. svätých mužov. Keďže tam neboli púšť a obývané teritórium navzájom veľmi rozdielne, odišli na okraj obývaných oblastí a boli v kontakte s ľuďmi. Prischla im spoločenská funkcia akýchsi jednotiacich patrónov alebo autorít, nakoľko autorita vedenia spoločnosti prechádzala od 5. storočia v Byzancii krízou. (1, str. 13)

Motívom tohto označenia pre spomenutých stĺpnikov sa stal extrémny askéta sv. Simeon Stilita (390–459). (9, str. 54) Podľa jedného zdroja si vybudoval hradbu, aby bol osamote. (8, str. 28) Podľa iného začal v 23 rokoch ako pustovník v jaskyni, kde žil 40 dní s pravou nohou pripútanou reťazou k veľkému kameňu. Keď sa reťaz odstránila, našlo sa pod jeho kožou 20 tučných plôštíc, ktoré Simeon nechcel rušiť, lebo to považoval za súčasť svojho pokánia. Jedného leta sa dával pochovávať po bradu a večer zasa vykopávať. Príznačné sa pre neho stalo, že si v 33 rokoch postavil dvojmetrový stĺp, ktorý postupne zvyšoval až do výšky 18 metrov, a na ňom zostal žiť. Ako tzv. svätý muž nachádzajúci sa medzi nebom a zemou priťahoval bez ohľadu na ich spoločenské postavenie pozornosť mnohých priaznivcov, ktorí prichádzali k Simeonovi pre požehnanie a rady. Vôbec sa neumýval a ľudia opatrovali aj červíky, čo z neho opadávali na zem. Fyzicky sa zraňoval, otváral staré rany a robil nové. Nebránil hmyzu živiť sa na ňom a keď raz z neho spadla ploštica, vzal ju a priložil na otvorenú ranu so slovami: „Jedz, čo ti Boh dáva.“ Jedným z jeho nábožensky motivovaných cvikov bolo dotýkať sa čelom svojich nôh. Jeho obdivovateľ mu narátal 1244 týchto cvikov po sebe a potom sa v rátaní stratil. (9, str. 54)

Príklad sv. Simeona dal podnet svätému Danielovi (409–493), ktorý si v Konštantínopole v ruinách starej pustovne našiel miesto na vrchole stĺpa. Strávil tak 33 rokov a stĺp zmenil iba dvakrát. Dokonca zo stĺpa svätil kňazov s tým, že si kňazi umiestnili schodisko na presun priamo k nemu. (8, str. 29) Nezvyčajne tvrdú individuálnu askézu uplatňovali mnohí ďalší pustovníci. Niektorí jedli raz za týždeň, iní trénovali spánok postojacky uprostred izby alebo stáli celú noc vo vode ponorení až po krk. Ďalší si robili také klieťky, že v nich nemohli ani ležať, ani sedieť, ani stáť, na čo jeden z nich doplatil vlastným životom, keď si ho, telesne zdeformovaného po desaťročiach tejto praktiky, splietli s vlkom. Jeden pustovník sa vzdal blahobytu postavenia pri egyptskom dvore a začal pri Níle pliesť košíky. Pokánie vykonával tak, že si vodu, v ktorej namáčal trstinu na košíky, menil iba raz ročne, čiže vymenil parfumy za túto odporne páchnucu vodu. (9, str. 54)

CENOBITIZMUS

Cenobitizmus bol druhou zo spomínaných dvoch hlavných vetiev monasticizmu a napokon sa stal naj-

rozšírenejšou formou mníšstva. (1, str. 13) Odvodenie od spojenia dvoch greckých pojmov *koinos* a *bios*, čiže spojený život, naznačuje, že na rozdiel od anachorétizmu cenobitskí mnísi žili spoločne v kláštore a riadili sa presnými pravidlami života. Za zakladateľa je považovaný sv. Pachomios, ktorý sa približne vo veku 20 rokov stal kresťanom a odišiel za eremitom Palemonom do púšte. Uvedomil si tam materiálnu závislosť na iných a možnosť podľahnúť falošným predstavám v duchovnom živote. V roku 313/316 sa spolu s nasledovníkmi usadil v opustenej osade Tabennesi a zaviedol tu zásady spoločného života. Orientoval sa podľa poznania mysle askétov, ale nebol priveľmi náročný a mníchovi dával možnosť výberu jemu vyhovujúcejšieho spôsobu života rešpektujúc osobný vzťah mnícha k Bohu. (1, str. 14) Pachomios mal vodcovské schopnosti a autoritu a to sa stalo taktiež dôležitým činiteľom pre fungovanie kláštorného spoločenstva. Pachomios ostal pre svoj prístup a vlastnosti zapísaný ako „veľký milovník ľudí a svojich bratov“. (1, str. 15)

Mnísi čerpali povzbudenie vo svojom úsilí o duchovné zdokonaľovanie sa aj z poznatkov o významných pustovníkoch. V rokoch 419–420 Palladius spísal takéto životopisy v diele *Historia Lausiaca*. Zachytil tam aj príbeh o sv. Makariovi Alexandrijskom, Pachomiovom súčasníkovi, ktorý sa dopyčul o jeho spolubratoch v Tabennesi a ich znamenitých pravidlách života a rozhodol sa ísť tam osobne. Pachomios ho spočiatku nechcel prijať pre jeho vyšší vek, no po týždni Makariovho pôstu ho nakoniec prijal do spoločenstva. Keď nadišlo pôstne obdobie, Makarios si všimol, že niektorí vydržali postiť sa niekoľko dní, ďalší v noci stál a modlil sa. On sám sa postavil do rohu miestnosti, nespál, modlil sa, nepil, vzal si iba pár listov kapusty, v rukách držal zvlhčené palmové listy a nerozprával až do Veľkej noci. Ostatných to znepokojilo a musel zasiahnuť Pachomios; ten sa modlil, aby zistil, aká je identita toho cudzinca. Nato Pachomios poďakoval Makariovi, že naznačil jeho „deťom“, aby neboli takí hrdí na svoje úspechy v askéze. Potom mu však povedal, aby sa vrátil na svoje miesto, lebo už ich všetkých poučil dostatočne, a požiadal ho, aby sa za nich modlil. (4, str. 81–82) To svedčí do veľkej miery o spôsobe mníšstva, ktorý podľa Pachomia nespočíval v prísnej až extrémnej askéze.

Pachomiove kľúčové, napokon aj univerzálne zásady tvorili: čistota ducha, chudoba, poslušnosť. Prvá z nich znamenala telesné odriekanie si, žiadny kontakt so ženami, a iba skromné styky so spolubratmi. Chudoba spočívala v spoločnom majetku, spoločnej práci a spoločnom profite z nej. Poslušnosť sa stala jedným z kľúčových pilierov života v kláštore za účelom skvalitnenia spoločenstva, a dôležité boli aj vzájomná úcta a podpora, tak ako u biblických, resp. prvých spoločenstiev kresťanov v Jeruzaleme. (1, str. 14) Túto poslušnosť vnímali ako vzťah otca a syna, mala pomáhať v duchovnom raste človeka a pomáhať prekonávať nástrahy, usmerňovať. A prípadné tresty – až po neujatých napomenutiach, mali pôsobiť v ozdravnom zmysle; trestom mohlo byť napríklad nariadenie pôstu alebo výnimočne aj vyhnanie. Komunita mala byť prostredím na uzdravenie a nútený odchod z nej súvisel

Svätý Pachomios. (Zdroj: www.antiochpatriarchate.org)

prevažne s opakovanými sexuálnymi deliktmi. (1, str. 15)

Obsah bežného života mal, podobne ako u eremitov, dve základné činnosti, a to modlitbu a prácu. Avšak práca tu mala organizovanejší charakter, mohla sa rozdeliť medzi spolubratov. Komunita umenšovala hrozbu nedostatku potravín, ktorou permanentne trpeli anachorétski mnísi. Práca tu nebola nevyhnutnosťou, ale povinnosťou. Cenobiti jedli spravidla dvakrát denne. (1, str. 15)

Cenobitské kláštory boli vlastne dediny. Organické celky, ktoré boli zvonku chránené múrom a v centrálnom priestore sa nachádzal kostol. Pri ňom boli: kuchyňa, re-fektár, knižnica, ošetrovňa, sklady a dielne. Samotní mnísi bývali v domoch s kapacitou asi 20 osôb, týchto domov bolo v areáli 30–40. (1, str. 15) Každý dom mal zameranie na konkrétnu činnosť – roľníctvo, tkáčstvo, pekárstvo alebo dokonca obchodovanie. K tomu sa domy ešte po týždni striedali v službách pre celé spoločenstvo ako varenie, upratovanie, starostlivosť o chorých a tak ďalej. (1, str. 15–16). Pachomiom založené kláštory mali spolu až sedem tisícok členov. (1, str. 15) Na čele každej osady stál abba – hlavný predstavený, pričom zoskupenia niekoľkých domov mali vlastných predstavených. Pachomiova sestra Mária založila v Tabennesi ženskú verziu rehoľnej komunity, na čele ktorej stál mních. (1, str. 16)

Pachomiom realizovaný model kláštorného spoločenstva sa širil hlavne v Egypte, ale aj v Palestíne, Mezopotámii, Perzii a v Arménsku. Podobne ako anachorétov aj cenobitov postihla kríza v dôsledku teologických sporov a upriamovaním sa na hospodárske záležitosti sa zos-

vetšili. Rozmach arabského islamu viedol k eliminácii mníšstva v postihnutých lokalitách. (1, str. 16)

Pravdepodobne od polovice 4. storočia nad eremitickým spôsobom začína prevažovať cenobitský. (1, str. 16) Dôvodov bolo viacero; bol považovaný za dokonalejší, bezpečnejší a niektoré praktické ukážky oboch smerov sa k sebe približovali. Napríklad v určitých variantoch anachorétizmu sa vyskytoval vzťah žiak-otec, v lavrách pravidelne dochádzalo ku kontaktom mníchov pri spoločných stretnutiach. Z druhej strany zasa, v cenobitizme sa prihliadalo na individuálne požiadavky mníchov a umožnil sa aj samostatný život v priestore komunity. (1, str. 16–17)

SV. BAZIL A ĎALŠÍ VÝVOJ KLÁŠTOROV

Svätý Bazil Veľký (330–379) prišiel s významnou reformou cenobitizmu. Po svojom pobyte v oblastiach od Egypta až po Sýriu zistil nedostatky dovtedajších spôsobov rehoľného života. Odmietal prísnu askézu a oproti nej dával vyššiu hodnotu práci. V úplnej samote hrozila tiež pýcha a sebeckosť. U cenobitov odmietal zvýšenú ekonomickú orientáciu kláštorov, ale pritom si uvedomoval, že pustovníkova sebestačnosť je problematická a závislá na daroch. Usúdil, že väčšina mníchov nedokáže byť dostatočne sebadisciplinovaná na eremitický spôsob života a potrebujú komunitu. Preto sa ubral cenobitskou cestou. (1, str. 17) Avšak, aby sa komunita stala akoby jednou rodinou, respektíve predstavený–abba mohol poznať osobne každého člena, zredukoval počet mníchov v jednom spoločenstve na niekoľko desiatok. (1, str. 18)

Na Východe sa mnísi nedelili podľa rôznych zakladateľov a reholí, keďže všetky kláštorné spoločenstvá sa riadili Bazilovou regulou. (1, str. 21) Pachomiova zásada spoločných záležitostí, akými boli modlitba, dom, stôl, práca aj odpočinok tu zostala prítomná; a spolu s ňou aj hlavné duchovné zásady, čiže láska k Bohu a ľuďom, čistota, chudoba a bezpodmienečná poslušnosť. Bazil zlúčil všetko pozitívne z oboch existujúcich smerov mníšstva a svoju kláštornú teóriu spísal do Väčšej a Menšej reguly, pričom obe štýlom otázka-odpoveď. Týkali sa tak mužských, ako aj ženských spoločenstiev. Počas jeho života sa aj vďaka ediktu cisára Justiniána o organizácii mníšskeho života vyšplhal počet „baziliánsky“ žijúcich mužov i žien na približne 80-tisíc. (1, str. 18)

Otázke kláštorov sa v roku 451 venoval Chalcedónsky koncil; podriadil ich biskupom, ich nadáciu miestnym ordinárom a rehoľníkom zakázal slúžiť vo vojsku a vo verejných úradoch. Cisár Justinián pridal ďalšie nariadenia na centralizáciu rehoľného života a zviazanie s cirkvou. Rehoľníci mali spoločne pracovať a žiť a duchovné služby mali vykonávať rehoľní duchovní. Noviciát bol zavedený v trvaní troch rokov. (2, str. 258)

Radikálnou zmenou bolo situovanie nových kláštorov, keď sa namiesto v odľahlých lokalitách mali zakladať v mestách. Bolo to z organizačných, ale aj z charitatívnych dôvodov. Bazil sa totiž usiloval začleniť kláštory do štruktúry cirkvi a boli podriadené biskupovi miestne príslušnej diecézy. Láska k blízkym, neďaleko ktorých sa po

novom ocitli, usmerňovala mníchov rôznymi spôsobmi pomáhať núdznym vo svojom okolí predovšetkým jedlom, prístreším alebo aj sociálnou opaterou. (1, str. 18)

Každý kláštor bol organizovaný na osobitnom základe, tzv. *typikone*; bola to kniha obsahujúca rozpis liturgii počas dňa na každý deň v roku. (1, str. 21) Bol zavedený denný harmonogram tzv. „kláštorných hodín“ – uplatňovalo sa to aj na Západe. Principiálne išlo o 7 stretnutí denne v kláštornej kaplnke. Boli rozvrhnuté pravidelne počas celých 24 hodín, od svitania až po hlbokú nočnú hodinu, konkrétne o druhej hodine po polnoci. Dôvodom nočných stretnutí bolo úmyselné znemožnenie uspokojenia tela, a podporené to bolo tiež veršom zo Svätého písma: „Uprostred noci vstávam a zveľbujem ťa za tvoje spravodlivé výroky“ (Ž 119,62). Stretnutia mali rôznu dobu trvania od niekoľkých minút po hodinu. Tým bol určený poriadok kontemplácií a modlitieb. (9, str. 55)

Eremitický spôsob života sa ale vyskytoval tiež. Podľa existujúceho názoru bol takýto život v samote určený pre „duchovnejších“, nestratili však kontakt s materským kláštorom. Mníchov, ktorí sa rozhodli po živote v spoločenstve pre život eremitu, volali *kellioti* a každý kláštor ich mohol mať maximálne päť. Mnísi mohli žiť aj mimo objektu kláštoru, no stále v určitom prepojení s kláštorom. A napokon, existovala aj skupina neorganizovaných, samotársky prebývajúcich pustovníkov, ktorých volali *gyrovagi* alebo *kabioti*, v Rusku sú známi ako „starci“. (1, str. 22)

V baziliánskych kláštoroch sa rozvinula aj rozsiahla kultúrna aktivita, či už išlo o prepisovanie a iluminovanie

Svätý Bazil Veľký – nástenná maľba z 12. storočia, kláštor v Kapadocii. (Zdroj: www.soniahalliday.com)

rôznych náboženských a historických textov, alebo o budovanie, resp. uchovávanie vlastného knižničného fondu s podobným obsahom. (1, str. 18–19) Vznikali aj kláštorné školy pre kandidátov na vstup do kláštora s ukončením v podobe skúšok. (1, str. 19) Kláštory boli oslobodené od daní. (1, str. 19) Určitá sociálna istota priťahovala do kláštorov aj ľudí s nie rýdzo duchovnými úmyslami, hlavne v počas vojen. (1, str. 20)

Sýrske kláštory udržiavali kontakty aj so Západom a odtiaľ sem doputovala ešte v 6. storočí Regula sv. Benedikta z Nursie. Do gréčtiny boli preložené knihy pápeža sv. Gregora Veľkého *Regula pastoralis* Dialógy sa stali najčítanejšou knihou byzantských rehoľníkov. Na spomínaných západných veľikánov – sv. Benedikta a sv. Gregora Veľkého, sa vo svojich prácach odvoláva aj populárny dobový asketický spisovateľ a opát sinajského kláštora Ján Klimak. (3, str. 59)

Počas 8. storočia v Byzantskej ríši vypukol tzv. ikonoklazmus, obrazoborectvo. Vyvolaný bol cisárom Levom III. Izaurským (717–741), ktorý nariadil zákaz uctievania obrazov ako diela ľudských rúk. V tomto desiatky rokov trvajúcom spore sa väčšina obyčajného ľudu a mníchov postavila za zachovanie obrazov a tento postoj nakoniec definitívne na východe prevládol. (3, str. 61–66) Mnisi totiž ako duchovní vodcovia obyvateľstva považovali kult obrazov za neoddeliteľnú súčasť praktizovania svojej viery. (3, str. 61) Medzitým si pôsobenie tých cisárov, ktorí boli proti uctievaniu obrazov, vyžiadalo veľké škody – ľudské obete, škody morálne aj materiálne. K najvýznamnejším zástancam uctievania ikon patrili sv. Theodor Studita (759–826), ktorý taktiež prispel k rozvoju východného mníšstva reformou. Zameral sa na zdôraznenie cenobitského života, poslušnosti, zdržanlivosti a práce. Kláštory mali byť striktnie hierarchicky organizované a mnisi mali jednotlivo rozdelenú prácu za každú činnosť si konkrétne zodpovedať. (1, str. 20)

Po tomto kroku sa byzantský monasticizmus opäť vzchopil, a to až natoľko, že obdobie rokov 780–1200 voláme jeho zlatým vekom. Vrchol sa zastavil až v turbulentnom období križiackych výprav a po obnove Byzancie mníšska sféra opäť ožila. Vtedy sa objavuje nové hnutie, tzv. hesychazmus, ktoré uprednostňovalo kontempláciu, čiže rozjímanie. Vychádzalo zo starých mníšskych tradícií a diel súčasníkov – Gregoria Palama, Simeona Nového Teológa a Jána Hesychastu. (1, str. 20–21) Po postupnom a definitívnom zlikvidovaní bývalej Východorímskej ríše Turkami skončilo na tomto území aj byzantský monasticizmus. Pokračovateľmi boli kláštory na územiach s gréckym obyvateľstvom a obyvateľstvo so slovansko-byzantskou kultúrou, teda oblasti Balkánu a Ruska. (1, str. 27)

SVÄTÍ SVORAD A ZOSIMAS

Východné mníšstvo sa vo všetkých spomínaných formách praktizovania rozmáhalo až za hranice Byzantskej ríše, kde si získalo najsilnejšie zázemie práve na Balkáne a v Rusku. (1, str. 25) Avšak neobišlo ani územia strednej Európy a ani Uhorsko. Počiatky siahajú až k cyrilo-metod-

Svätý Zosimas Palestínsky a svätá Maria Egyptská. (Zdroj: www.orthodox.net)

skej byzantskej misii a sporadická prítomnosť východných mníchov – ba aj kláštorov, sa vyskytuje aj neskôr. (1, str. 26–27) Príkladom prenikania myšlienok východnej askézy je sv. Andrej-Svorad, známy zoborský pustovník, ktorý pôsobil aj na Skalke a ktorý sa inšpiroval palestínskym mníšskym prostredím. (1, str. 27) Maurova legenda o názornom prepojení asketického života na východe a sv. Svorada hovorí: „Keď však mal prísť čas štyridsaťdenného pôstu, podľa príkladu rehoľného poriadku, podľa ktorého žil opát Zozimas, keď štyridsaťdenný pôst každý odbavil so štyridsaťpäť datlami, sám od otca Filipa, od ktorého mal rehoľné rúcho, dostal štyridsať orechov a na tomto jedle žijúc, s radosťou očakával deň svätého Vzkriesenia.“ (5)

Blahoslavený (v pravosláví však svätý) Zosimas Palestínsky sa narodil v druhej polovici 5. storočia. Z neskôr spísanej ústnej tradície sa o ňom dozvedáme, že počas svojho mníšskeho života v palestínskom kláštore nadobudol reputáciu významného staršieho a askétu. Už ako mních aj kňaz sa vo veku 53 rokov odobral do veľmi prísneho kláštora v divočine neďaleko rieky Jordán, kde aj zostal. Počas 40 dní pôstu sa spolubratia z tohto kláštora vydávali do púšte postiť sa a modliť sa. Počas putovania púšťou stretol totiž sv. Máriu Egyptskú, ktorá tam viedla pustovnícky život. Rozpovedala mu svoj životný príbeh a požiadala ho, aby sa stretli o rok na Zelený štvrtok pri

Jordáne, pričom jej on vtedy podá sväté prijímanie. Tak sa aj stalo, no o rok ju už našiel mŕtvu a pochoval ju, pri čom mu mal pomáhať lev. Zosimas sa podľa tradície dožil sto rokov. (6, 7) ●

Literatúra

1. HAVIERNIK, Pavol. Počiatky mníšstva, byzantský monasticizmus. In: KOŽIAK Rastislav a Vincent MÚČSKA. Rehole a kláštory v stredoveku. Bratislava:Chronos, 2002. 211 s. ISBN 80-89027-05-9.
2. KUMOR, Boleslav. Cirkevné dejiny 1: Krestanský starovek. Levoča: POLYPRESS, 2000. 287 s. ISBN 80-88704-33-2
3. KUMOR, Boleslav. Cirkevné dejiny 2: Raný kresťanský stredovek. Levoča: POLYPRESS, 2001. 271 s. ISBN 80-88704-37-5

8. BLASCHKE, Jorge. Záhadný stredovek. Praha: Mladá fronta, 2006. 280 s. ISBN 80-204-1364-2

9. NORTH, James B. Dějiny církve od Letnic k dnešku. Praha:Návrat domů, 2001. 300 s. ISBN 80-7255-029-2

Autor:

Ján Kubica, Mgr. (1987). Vyštudoval odbor história na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave. V diplomovej práci sa venoval dejinám františkánskeho kláštora v Beckove v rokoch 1950–1960. Venuje sa vybraným témam z histórie a súčasného svetového diania. Pracuje vo Verejnej knižnici Michala Rešetku v Trenčíne.

Resumé:

Pustovníctvo vo východnom kresťanstve, vyjadrené samotou a askézou, vzniklo za účelom odovzdania sa Bohu a zdokonaľovania vlastného vzťahu k nemu. Prví dob-

Veľká Lavra – viac než tisícročný kláštor na hore Athos v Grécku. (Zdroj: www.athosweblog.com)

4. CLARKE, Lowther W. K. The Lausiac History Of Palladius. [online]. Londýn: Society forPromotingChristianKnowledge, 1918. 202 s. [cit. 20-04-2017] Dostupné z: <https://archive.org/details/lausiachistoryof002802mbp>

5. MAURUS. Legenda o sv. Svoradovi a Benediktovi: Latinská literárna pamiatka z polovice 11. storočia. [Nitra]: Ave, [1996]

6. Zosimas of Palestine [online]. [cit. 2017-04-25]. Dostupné z: https://www.revolvy.com/main/index.php?s=Zosimas%20of%20Palestine&item_type=topic

7. Mary of Egypt [online]. [cit. 2017-04-25]. Dostupné z: https://www.revolvy.com/topic/Mary%20of%20Egypt&item_type=topic

rovoľní pustovníci vyhľadávali opustené miesta a niekedy až extrémne praktiky voči sebe. Nasledujúc predošlé vzory sa postupne začali združovať a neskôr tvorili spoločensvá, ktoré boli podrobne organizované a umiestnené v rámci zvyšku civilizácie. Prvé mníšske spoločensvá na základe spoločných pravidiel založil v Egypte sv. Pachomios, jeho dielo ešte upravil a zdokonaľil sv. Bazil Veľký. Východnou formou mníšstva a askézy sa inšpiroval aj sv. Andrej-Svorad.

Igor Zmeták

Kláštor a pustovník v historických tradíciách západného kresťanstva. Od sv. Martina z Tours po Martina Luthera.

Mníšske a pustovnícke tradície sa v latinskom (západnom) kresťanstve začali objavovať v 4.–5. storočí. Ich priekopníkmi boli sv. Martin, sv. Ján Cassianus, sv. Hieroným a írski mnísi.

Sv. Martin (z Tours)¹ patrí medzi prvých známych zakladateľov kláštorov v západnom kresťanstve. Je svätcom pochádzajúcim z Uhorska, a prídomek z Tours môže byť zavádzajúci, lebo sv. Martin pri francúzskom meste Tours pôsobil a zomrel v roku 397. Narodil sa v roku 316 vo vtedajšej Sabarii (dnešné mesto Szombathely), meste v rímskej provincii Panónia. Martinov otec bol rímsky vojak, a preto dostal syn meno po rímskom bohovi vojny Marsovi. Skôr, ako sa Martin nechal pokrstiť, musel nastúpiť do rímskeho vojska, kde slúžil v jazdectve. Zúčastnil sa

Sv. Martin, Dóm sv. Martina, Bratislava

bojov v Galii, kde pri meste Amiens videl žobráka, ktorý sa triasol od zimy. Keďže mu Martin nemal čo dať, rozťal mečom svoj plášť, a polovicu pláštá dal žobrákovi. V noci sa mu zjavil Kristus, zavinutý v jeho polovici pláštá a s pri-

¹ Nar. 316 v rímskom meste Sabaria (dnešné mesto Szombathely v Maďarsku) – zomrel v r. 397 Tours, Francúzsko.

² Nar. 360 na Balkáne, zomrel 435 v Marseille.

Sv. Hieroným (A. Durer, 1521) Lisabon, Museum Nacional de Arte Antiga. (Zdroj Wikipédia)

pomienkou – „čokoľvek urobíš jednému z mojich najmenších, akoby si mne urobil“. Po tejto príhode vystúpil Martin z vojska, dal sa pokrstiť a stal sa žiakom sv. Hilaria z Poitiers. Nasledujúcich desať rokov bol podľa tradície pustovníkom pri kláštore v Ligugé. V roku 372 bol zvolený za biskupa v Tours, ale najprv odmietol úrad a schoval sa mimo mesta. Prezradila ho svojim gáганím hus a odvtedy sa vžila tradícia pečenia martinskej husi (11. 11.). Martin aj ako biskup zostal bývať v kláštore (a nie v paláci) a naďalej sa vozil na oslovi. Pochovaný bol v Tours, kde nad jeho hrobom postavili kaplnku a neskôr kostol – miesto jeho hrobu – patrilo k najvýznamnejším pútnickým miestam v stredovekom Francúzsku.

Sv. Martin býva zobrazovaný na koni, ako mečom rozťína svoj plášť. Je patrónom vojakov, jazdcov, koní, pastierov, kováčov, kožiarov, krajčírov, výrobcov klobúkov a rukavíc, cestujúcich, ale aj chudobných, vinárov, abstinencov, domácich zvierat a husí. Je patrónom aj mnohých obcí, miest a kláštorov – okrem Tours napr. aj Stuttgartu, Bratislavy, Spišskej diecézy a mnohých iných. Na Martinskej hore bol postavený aj dôležitý benediktínsky kláštor pre Uhorské kráľovstvo za vlády prvého uhorského kráľa sv. Štefana – dnešná Pannonhalma.

Sv. Ján Cassianus² (aj Joannes Eremita Cassianus, alebo Joannes Massiliensis) patrila na prelome 4.–5. storočia k priekopníkom mníšskych tradícií na stredovekom západe. Bol klasicky vzdelaný, čítal a písal v latinčine aj gréčtine. Odišiel do Palestíny, kde najprv tri roky býval v pustovni pri Betleheme, a potom navštevoval tamjšie

kláštory. Okolo roku 415 sa vrátil do Európy, kde inšpirovaný skúsenosťami z ciest založil pri Marseille opátstvo sv. Viktora s kláštormi pre mužov aj ženy. Napísal príručku pre život mníchov *De institutis coenobiorum*³, ktorá podstatne ovplyvnila aj sv. Benedikta a jeho pravidlá.

Sv. Hieroným⁴ bol príkladom učenca a pustovníka zároveň. Bol veľmi vzdelaný, v Ríme vyštudoval latinčinu, gréčtinu, gramatiku aj rétoriku. Nechal sa pokrstiť, veľa cestoval a vstúpil aj do vznikajúceho kláštora pri Aquileji v dnešnom Furlánsku. Potom odišiel do Palestíny, kde štyri roky pustovníčil a zároveň sa učil hebrejčinu. Nejaký čas pôsobil v spoločenstve mníchov pri Aleppe v Sýrii, ale dlho tam nevydržal a vrátil sa do Ríma, kde bol ako významný vzdelanec poradcom pápeža Damasusa I. V roku 385 opustil Rím, spolu s bohatou rímskou vdovou a kresťankou Paulou odišiel do Betlehema, kde zakladal ženské aj mužské kláštory. V Betleheme preložil Starý aj Nový zákon do latinčiny aj s komentármi (tým ho poveril ešte pápež Damasus), a tento jeho preklad sa ako Vulgáta stal po tridentskom koncile oficiálnym latinským prekladom Biblie. Hieroným je patrónom učencov, študentov, prekladateľov, univerzít, vedeckých spolkov, ako aj mesta Lyonu a Dalmácie. Jeho sviatok je 30. septembra.

Írske mníšske tradície sa začali rozvíjať koncom prvej polovice 5. storočia, hlavne prostredníctvom **sv. Patrika**⁵, ktorý prišiel v r. 432 do Írska ako misionár. Patrik poznal dobre írsku mentalitu, lebo v mladosti strávil na ostrove niekoľko rokov v otroctve. Keltoom všeobecne (v Írsku, Škótsku aj Walese) bol blízky typ egyptského monasticizmu, teda vyhľadávanie samoty mimo veľkých centier. Írski Kelti žili v 5. storočí v rodovo-kmeňovej spoločnosti, kde dominovalo kočovné pastierstvo. Patrik zaviedol systém putovných (mobilných) kláštorov, malých pustovní v lesoch, ktoré poskytovali mníchom útočisko a stredisko tvorilo väčšinou iba niekoľko jednoduchých kamenných príbytkov. Kláštor bol naviazaný na konkrétny klan či rod a mohol využívať jeho územie na misijnú činnosť, ako aj zabezpečovanie potravy (nárok na pôdu, potravu, právo loviť ryby). Typický bol kočovný spôsob života a úzka previazanosť so spoločnosťou, kde najdôležitejší musel byť osobný príklad mnícha. V Írsku sa zaviedlo tzv. „zelené mučeníctvo“⁶, teda strádanie a schopnosť vydržať aj v národných prírodných podmienkach. Zeleným mučeníkom bol ten, kto odišiel hlboko do hôr, a tam v stradaní vydr-

³ Zvyky cenobitov a lieky na 8 základných nerestí.

⁴ Jeroným, Geronimo, Girolamo. Narodený okolo r. 342 v Stridone v Dalmácii, zomrel v Betleheme okolo roku 419–420.

⁵ Sv. Patrik, nar. 385–390 vo Walese v rodine rímskeho úradníka, kresťana. Ako 16-ročný bol unesený do Írska pirátmi, kde sa ako otrok staral o dobytok. Po niekoľkých rokoch strávených v otroctve sa mu podarilo vrátiť domov, stal sa presvedčeným kresťanom, vyštudoval za kňaza. Na misijné pôsobenie sa mal pripravovať aj v Galii, u sv. Germána z Auxerre. Zomrel v r. 461 v írskom Saule.

⁶ Rozlišujeme tri druhy mučeníctva: červené mučeníctvo, ktoré súvisí s fyzickým mučením a preliatím krvi; biele mučeníctvo znamená odriekanie si pôžitkov a vyššie spomínané zelené mučeníctvo – odriekanie a život uprostred divokej prírody, ďaleko od ľudských sídel.

Írsky kríž. Clonmacnois.

žal nejaký čas a študoval knihy. Pustovníctvo bolo základným rysom írského monasticizmu.

Sv. Patrik chápal keltskú mágiu, kde samotný svet je Kniha Božia, svätá a plná mystických odkazov. Bol odvážny, čo Írom imponovalo a podarilo sa mu postupne presvedčiť o nezmyselnosti ľudských obetí pri rituáloch – Kristovo ukrižovanie, teda veľkonočná obeta bola pre všetkých, ostatné už nebolo treba. Posolstvo Veľkej noci tu našlo priaznivú odozvu. A je zaujímavé, že práve v tomto drsnom a nespútanom prostredí neboli zaznamenané žiadne prípady umučených misionárov – kresťanstvo bolo prijímané postupne, ale bez násillia, a kláštory sa stávali centrami vzdelávania pre jednotlivé kmene.

*Ó, milý Kriste, Syn Boha živého,
daj mi tú milosť, aby som našiel
len malú chatrč na osamelom mieste
a urobil z nej svoj príbytok.*

*Okolo príjemnú lesnú krajinu,
ktorá chránila by pred vetrom,
a všade naokolo, bola by spevavému vtáctvu
domovom.*

*Na južnej strane chcem byť, to kvôli teplu,
rieku mať na úpätí,
hladký a zelený trávnik s úrodnou pôdou,
vhodnou pre všetky druhy plodov.*

*Muži, ktorí to budú so mnou žiť,
a tiež sa modliť k Bohu,
nech tichí sú a pokornej mysle.⁷*

Výraznou črtou keltského monasticizmu bola sloboda, v osobnom rozhodovaní, aj v praktickej činnosti. Mužské aj ženské kláštory sa stali skutočnými kultúrnymi centrami v jednotlivých oblastiach. Boli prijímané pozitívne, lebo neútočili na miestne duchovné tradície, naopak ich ďalej rozvíjali v prepojení s latinskou kultúrou. Na ostrove na samom okraji Európy, s vlhkou a chladnou klímou, bola každá kniha vzácna. Antické knihy dovezené z pevniny boli nesmierne cenné, putovali medzi jednotlivými kláštormi, kde ich mnísi a mníšky pre svoje potreby

Cassianus De institutis coenobiorum gallica.bnf.fr Bibliothèque nationale de France.

prepisovali. Úcta ku knihám sa prejavovala aj v tom, že na prenos sa vyrábali nepremokavé kožené obaly a prepisovali sa všetky knihy bez rozdielu, nielen cirkevné. V období 5.–6. storočia, keď v kontinentálnej Európe bola zničená veľká väčšina kultúrnych centier a knižníc v dôsledku vojen po rozpade Západorímskej ríše, veľká časť antických aj ranokresťanských kníh sa zachránila v prepisoch írskych mníchov. Nielen diela cirkevných otcov, ale

aj spisy Plinia, Vergília, Horatia, Sallustia či iných autorov sa navracali na kontinent práve cez írsko-škótskych mníchov.

Keltskí mnísi z britských ostrovov začali od roku 575, keď sa v Bretónsku vylodil sv. Kolumbán⁸, zakladať kláštory svojho typu aj na kontinente. Medzi tieto kláštory patrili napr. Fontenelle, St. Bertin, St. Gallen, Bobbio. Neortodoxné írské mníšstvo – aj tonzúru mali inú, holili si iba prednú časť hlavy, vzadu mali dlhé vlasy – sa dostávalo do sporov v rámci diecéz, pod ktoré územne patrili, s biskupmi vo veciach liturgických (kalendárny výpočet termínu Veľkej noci), ale aj v bežnom živote. Íri kritizovali rovnako bežných veriacich, ako aj šľachticov a biskupov. Podľa nich mali platiť pravidlá bez výnimky a obrazom kresťana sú jeho skutky. Írsky monasticizmus bol podobný ranokresťanským ideálom založeným na službe spoločnosti, vzdelávaní a jednoduchom živote bez privilégií. Biskupský systém na kontinente bol naopak prepojený s aristokraciou a tvoril špičku spoločenskej hierarchie.

Množstvo vznikajúcich kláštorov podľa rôznych pravidiel prirodzene vplynulo k nevyhnutnosti dať kláštornému životu jednotný systém a vzor. V priebehu 6.–9. storočia sa týmto vzorom stali Reguly sv. Benedikta, ktoré boli určitou strednou cestou medzi výrazne radikálnymi a zbytočne sebatrýzniacimi spoločenstvami a rôznorodými mníšskymi zoskupeniami, ktoré neuznávali výhradnú autoritu Rímskej cirkvi.

Benediktíni (Ordo Sancti Benedicti, OSB) zakladali kláštory podľa *Reguly Benedicti*, alebo *Skromných pravidiel pre začiatovníkov*⁹, ktoré **sv. Benedikt z Nursie**¹⁰ zaviedol v polovici 6. storočia pre kláštor v Monte Cassine. Sv. Benedikt zaviedol do pravidiel pre mníchov správnu mieru a „zdravý rozum“ medzi zbytočným extrémnym trýznením tela a pohodlnosťou.¹¹ Stal sa zakladateľom vzorovej kresťanskej rehole západoeurópskeho typu. Je patrón Západu a Európy, ako aj učiteľov, študentov, medirytcov, speleológov a baníkov.

Cassiodorus¹² obohatil kláštorný život a benediktínsku rehoľu za 40 rokov svojho aktívneho pôsobenia o pr-

⁸ Nar. 542 (525–530) v Írsku, zomrel r. 615 v kláštore v Bobbiu, autor prísnej Regula coenobialis.

⁹ 73 základných pravidiel, kde boli najdôležitejšími skromnosť, disciplína, rešpekt k blížnym a predovšetkým správna miera vo všetkom.

¹⁰ Sv. Benedikt z Nursie 480–547.

¹¹ Príklad:

Kap. 40: Množstvo nápojov [1] Každý má od Boha svoj vlastný dar: jeden pre to, druhý pre ono. [2] A tak určujeme množstvo stravy pre druhých s istými rozpakmi. [3] Vzhľadom k ľudskej slabosti sa domnievame, že na deň stačí každému hemina vína. [4] Ti, ktorým dá Boh silu ke zdržanlivosti, nech vedia, že sa im dostane zvláštnej odmeny. [5] Ak miestne pomery, práca alebo teplo vyžadujú viac, to posúdi predstavený. Dbá sa o to, aby nedošlo k presýteniu alebo k opitosti. [6] Čítame síce, že sa víno pre mníchov vôbec nehodí, ale pretože za našich čias o tom nemožno mníchov presvedčiť, zhodneme sa na tom, že nebudeme piť do sýtosti, ale menej, [7] pretože víno privádza k neviazanosti i múdrych.

¹² Cassiodorus (asi 485–580), od roku 540 žil v kláštore Vivarium (názov podľa blízkeho rybníka) v južnom Taliansku.

¹³ Sv. Benedikt z Aniane (750–821), vizigótsky gróf a rytier z južného

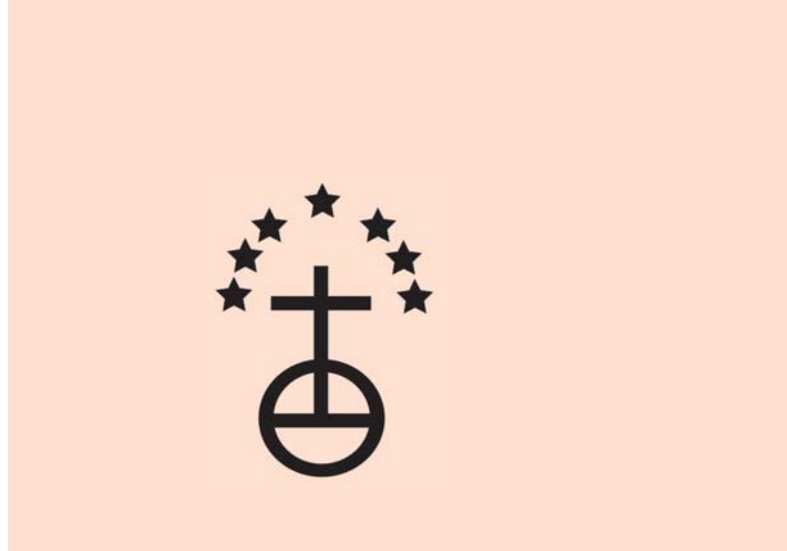
vok prepisovania kníh, vzdelávania a odovzdávania vedomostí. Vzdelaný encyklopedista prepisoval antické knihy, a tak budoval most medzi rímskou a gótskou kultúrou. Z benediktínskych kláštorov sa následkom jeho príkladu stali centrá vzdelávania a kultúry.

Základným pravidlom, ktoré odlišovalo benediktínskych mníchov od ostatných, bola pokora a správna miera vo všetkom – v jedení, pití, spánku, v plnení povinností. Prelomovou kultúrnou novinkou v mníšskom živote bol spôsob, ako sa učiť pokore – bolo to prostredníctvom práce. Už nie iba rozjímanie a modlenie, ale každý druh práce, aj fyzickej, ktorá bola v stredovekom chápaní podradnou činnosťou. Z kultúrneho hľadiska to znamenalo úplnú rehabilitáciu ľudskej práce, ktorá dostala rovnakú dôstojnosť ako modlitba.

V karolínskom období vyvrcholila prvá vlna rozvoja monasticizmu. Západné mníšstvo bolo od 9. storočia do konca 11. storočia takmer výhradne mníšstvom benediktínskym. Jeho veľký rozmach bol po čase vystriedaný i obdobím jeho prvého úpadku, ktorý zapríčinilo rozšírenie tzv. práva vlastníckej cirkvi (známy je nemecký termín *Eigenkirche*). Zakladatelia považovali kláštorné fundácie za svoj majetok, čo sa prejavovalo v menovaní opáta (nezriedka sa ním stala laická osoba) a v zasahovaní do správy darovaných majetkov, ktoré dal kláštoru len do užívania, pričom vlastnícke práva si ponechal pre seba a svojich potomkov. Časté boli prípady, že v dôsledku darovania išli kláštory z rúk do rúk, pričom noví majitelia v nich videli len výnosný zdroj príjmov.

Deformácia pôvodných mníšskych ideálov vyvolala

Odev kartuziánov, Expozícia Múzeum Červený Kláštor.

Znak rádu kartuziánov. (Zdroj: Wikipédia)

reformné snahy podporované aj panovníkmi. Keď sa po dvoch storočiach dostalo mníšstvo do krízy, reformoval ho **sv. Benedikt z Aniane**¹³. Cisár Ľudovít Pobožný I. ho požiadal, aby reformoval kláštory v celej Franskej ríši, tak v roku 817 zvolal do Aachenu generálne zhromaždenie benediktínskych kláštorov. Na zhromaždení boli prepracované a doplnené Reguly sv. Benedikta na počet 75 – Capitulare Institutum, ktoré cisár nariadil zachovávať vo všetkých kláštoroch.

Jeho najväčším prínosom bolo definitívne zavedenie jednotnej a spoločnej reguly (*una regula*), a to reguly benediktínov, vo všetkých kláštoroch v krajine. Uplatňovanie ďalších reforiem sv. Benedikta z Aniane, ktorého neraz považujú za druhého zakladateľa rehole, však v praxi prebiehalo pomaly.

Heslo „Ora et labora“ („modli sa a pracuj“) je treba chápať aj v dobovom kontexte, ako pokrokovú a revolučnú myšlienku vo vývoji vtedajšej spoločnosti. Centralizácia správy pod jeden materský kláštor s dobrou povestou a pod právomoc jeho opáta, ako aj presadenie pútnictva ako spôsobu pokánia, je zase výsledkom Clunyjskej reformy (benediktínsky kláštor v Cluny), ktorá začala organizovať pravidelné púte k sv. Jakubovi do Santiaga de Compostela.

V 9.–13. storočí boli benediktíni rádom, ktorý formoval kultúru stredovekej Európy aj v oblasti rozvíjania vied a výtvarného umenia – neoddeliteľnou súčasťou práce bol dôraz na pravidelné čítanie a prepisovanie starých rukopisov, tvorbu nových textov a umeleckých diel. Kláštorné skriptória sa stali mostom, ktorý prenášal antickú vzdelanosť do stredovekej kresťanskej spoločnosti – tento trend sa prenášal do všetkých krajín, kde rád pôsobil.

V Čechách bol najvýznamnejším centrom šírenia románskej kultúry kláštor v Prahe na Strahove, v Břevnove založil benediktínsky kláštor sv. Vojtech (biskup, ktorý urobil z pohanského Vajka – kresťana Štefana, neskôr kráľa), nemenej významným bol Rajhrad na Morave. V Uhorskom kráľovstve plnil centrálnu funkciu kláštor na Panónskej hore (dnešná Pannonhalma) už od čias krá-

Francúzska, slúžil u kráľov Pipina Krátkeho a Karola Veľkého. V roku 774 vstúpil do kláštora, neskôr bol aj pustomníkom v Akvitánii, potom založil kláštor podľa reguly sv. Benedikta.

¹⁴ Robert de Molesmes (1027–1111).

Martin Luther – 1526, Lucas Cranach st. (Zdroj WikiArt.)

ľa Štefana I., ale ešte o vyše storočie starším strediskom benediktínov bola Nitra, ako sídelné mesto Nitrianskeho kniežatstva už v 9. storočí.

Aj pri vývoji monasticizmu môžeme sledovať pravidelné obdobia vzostupov a následnú stagnáciu v dôsledku priveľkého spoločenského vplyvu a bohatstva. V snahe o návrat k pôvodným ideálom sa postupne formovali nové smery aj v benediktínskej reholi. **Cisterciáni** (podľa Roberta z Molesmes¹⁴ z kláštora Cîteaux v Burgundsku) venovali najväčšiu pozornosť dôslednému dodržiavaniu Benediktových regúl, manuálnej práci, hlavne obrábaniu pôdy, a k tomu prináležiacim úkonom (zveľaďovanie Božej záhrady). Stali sa poľnohospodárskymi priekopníkmi pri osídľovaní dovtedy nevyužívanej pôdy, obhospodarovaniu močarísk, rozširovali chov oviec.

Kartuziáni (od 11. storočia podľa opáta Bruna¹⁵ v Grande Chartreuse v Alpách) sa riadili tiež podľa Reguly sv. Benedikta, ale život v dobových benediktínskych i cisterciánskych kláštoroch sa im zdal príliš pohodlný. Dokazovali pokoru tým, že nosili šaty z najhrubšieho materiálu, a ich jediným bohatstvom boli knihy a veľká knižnica. Členovia rádu boli známi svojím mlčaním, ktoré smeli porušiť iba počas bohoslužieb. V západnej časti Európy to

boli kláštory s najprísnejším režimom. Na území dnešného Slovenska vznikli začiatkom 14. storočia jediné dva kartuziánske kláštory, oba na Spiši – na Kláštorisku v lokalite obce Letanovce a jeho filiálka kláštor v Lechnici pri Dunajci (Červený Kláštor).

Na prelome 11. a 12. storočia sa znovu objavili **Augustínove reguly**¹⁶, ktoré síce neboli určené ako kláštorné pravidlá, ale ujali sa v spoločenstvách kanovníkov¹⁷, ale aj v mníšskom ráde **premonštrátov**¹⁸. Najviac sa tieto pravidlá blížili pôvodnej myšlienke sv. Benedikta o prirodzenej miere a vyváženosti, bez zbytočných extrémov. Kláštory premonštrátov sa rýchlo rozšírili po celej Európe.

Samostatnou kategóriou medzi mníšskymi rádmí sa stali **rytierske rády**, ktoré vznikli ako dôsledok krížových výprav do Palestíny a na blízky východ – templári¹⁹, johanniti²⁰ a nemeckí (teutónski) rytieri²¹. Boli to v podstate vojenské organizácie, kde rytieri skladali aj mníšsky sľub, ale ich hlavnou činnosťou bola vojenská služba.

Začiatkom 13. storočia sa objavuje nový prvok v mníšskych tradíciách – **žobravé rády**, ktoré odmietali prácu ako zdroj zisku a rozhodli sa žiť v úplnej chudobe a živiť sa iba z darov. Impulzom na vznik tohto hnutia bolo pôsobenie sv. Františka z Assisi²², vznik františkánskeho mužského rádu aj ženského rádu (klarisky), ako aj tretieho rádu – laikov v cirkvi. Františkáni v začiatkoch odmietali všetky dary okrem jedla a šatstva a sústredili sa na kázanie chudobným. Františkáni najviac priblížili a prepojili život rehoľníkov a širokých vrstiev spoločnosti, hlavne tých najchudobnejších.

V monasticizme, podobne ako aj v iných ľudských spoločenstvách, sa pravidelne striedajú obdobia vzostupu a dodržiavania ideálov s následnými fázami stagnácie a úpadku. Preto je historický prehľad mníšskych rádov komplikovaný a zložitý. Ale existencia a praktický život mníšskych spoločenstiev iba kopíroval aktuálny vývoj

¹⁵ Sv. Bruno (1032–1101) odmietol byť arcibiskupom a nový rád založil v r. 1084. Za rok vzniku kartuziánskeho rádu sa pokladá rok 1128, keď vtedy jestvujúce kartuziánske kláštory prijali stanovy, ktoré rok predtým vypracoval pre Grande Chartreuse jej piaty predstavený Guigo.

¹⁶ Podľa sv. Augustína (354–430) – reguly tvorilo 8 základných pravidiel pre dobré spolužitie.

¹⁷ Pracovníci a zamestnanci diecéz.

¹⁸ Rád založil sv. Norbert (1080–1134) v r. 1120.

¹⁹ Rád templárov, oficiálny názov Pauperes commitiones Christi templique Salomonis – Chudobní ochrancovia Kristovi a chrámu Šalamúnovho. Vznikli v r. 1118 v Jeruzaleme na ochranu pútnikov v Svätej zemi.

²⁰ Rytieri lazaretu sv. Jána v Jeruzaleme organizovaní od roku 1023, po nútenom opustení Palestíny sa presunuli na Rhodos a potom na Maltu, ako Maltézski rytieri.

²¹ Rád bratov nemeckého domu sv. Márie v Jeruzaleme, lat. Ordo domus Sanctae Mariae Theutonicorum Hierosolymitanorum, nem. Orden der Brüder vom Deutschen Haus St. Mariens in Jerusalem, založený r. 1190 počas tretej krížovej výpravy.

²² 1186–1226.

²³ Martin Luther, nar. 1483 v Eislebene, najdlhšie pôsobil vo Wittenbergu, zomrel 1546.

spoločnosti, prípadne naň reagoval a nastavoval zrkadlo. Cenobitské (kláštorné) hnutie v obdobiach kríz, keď sa časti mníšskeho spoločenstva zdalo, že kláštorný život je v úpadku a potrebuje nový impulz, dopĺňali aj eremitské (pustovnícke) prvky. Západné pustovníctvo ale existovalo vždy v úzkej previazanosti na materský kláštor, alebo bolo prvým krokom k vzniku reformovanej rehole. Všetky reformy, či už vo vnútri kláštorov, v teológii, v kresťanskej filozofii boli odrazom spoločenského vývoja. V kultúrnych a sociálnych dejinách kresťanstva sa zákonite po odklone od základných pravidiel a tiež objavujú reformátori, v dejinách monasticizmu je to nevyhnutná pravidelnosť – Benedikt z Aniane, Robert de Molesmes, sv. Bruno, sv. František z Assisi...

Na začiatku 16. storočia sa pokúsil o reformu dobových cirkevných pravidiel augustiniánsky mních **Martin Luther**²³, ktorý po vyštudovaní za magistra umení vstúpil v roku 1505 do kláštora v Erfurte, kde mal v roku 1507 aj vysviacku za kňaza. Od roku 1508 prednášal na univerzite vo Wittenbergu. 31. 10. 1517 spísal a vystavil 95 téz na verejnú diskusiu o podstate pokánia, kde odmietol formu predaja odpustkov ako kupčenie s vierou. Pápež Lev X. odmietol reagovať na tzv. obyčajné „mníšske hašterenie“. Rozšírenie tiež prostredníctvom kníhtlače presne pred 500 rokmi zaznamenalo širokú spoločenskú odozvu, ktorá začala proces známy ako reformácia. Pre stredoeurópsky kultúrny priestor to bol zároveň aj vstup do obdobia raného novoveku. ●

Literatúra

- ARMSTRONGOVÁ, Karen. 1996. Dějiny Boha. Praha : Argo. 500 s.
CAHILL, Thomas. 1998. Jak Irové zachránili civilizaci. Praha : Pragma. 231 s.
DUBY, Georges. 2002. Věk katedrál. Umění a společnost 980–1420. Praha : Argo. 332 s.
ELIADE, Mircea. 1997. Dejiny náboženských predstáv a ideí. III. Bratislava : Agora. 294 s.
KOMOROVSKÝ, Ján a kol. 1997. Religionistika a náboženská výchova. Bratislava: Univerzita Komenského. 421 s.
LAMBERT, Malacollm. 2000. Středověká hereze. Praha : Argo. 598 s.
LE GOFF, Jacques. 1998. Středověká imaginace. Praha : Argo. 329 s.
LE GOFF, Jacques. 1991. Kultura středověké Evropy. Praha : Odeon. 747 s.
NORTH, James B. 2001. Dějiny církve od Letnic k dnešku. Praha : Návrat domů. 300 s.
RAVIK, Slavomír. 2002. Velká kniha světců. Praha : Regia. 678 s.

Autor:

Igor Zmeták, Mgr., PhD., (1965). Absolvent Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, kde ďalej pôsobil na Katedre etnológie a kultúrnej antropológie ako vedeckovýskumný pracovník a pedagóg pre dejiny etnológie a objaviteľské cesty z historicko-antropologickej perspektívy. V Slovenskej národnej knižnici sa venoval výskumu historických knižničných dokumentov zo 16.–18. storočia. Špecializuje sa na dejiny raného novoveku, v súčasnosti pôsobí na Slezskej univerzite v Opave – Ústave historických vied a vo Výskumnom centre pre kultúrne dejiny Sliezska a strednej Európy (1000–1800). Venuje sa aj témam z regionálnej histórie.

Resumé:

V monasticizme, podobne ako aj v iných ľudských spoločenstvách, sa pravidelne striedajú obdobia vzostupu a dodržiavania ideálov s následnými fázami stagnácie a úpadku. Preto je historický prehľad mníšskych rádov komplikovaný a zložitý. Ale existencia a praktický život mníšskych spoločenstiev iba kopíroval aktuálny vývoj spoločnosti, prípadne naň reagoval a nastavoval zrkadlo. Cenobitské (kláštorné) hnutie v obdobiach kríz, keď sa časti mníšskeho spoločenstva zdalo, že kláštorný život je v úpadku a potrebuje nový impulz, dopĺňali aj eremitské (pustovnícke) prvky.

Západné pustovníctvo ale existovalo vždy v úzkej previazanosti na materský kláštor, alebo bolo prvým krokom k vzniku reformovanej rehole. Všetky reformy, či už vo vnútri kláštorov, v teológii, v kresťanskej filozofii, boli odrazom spoločenského vývoja.

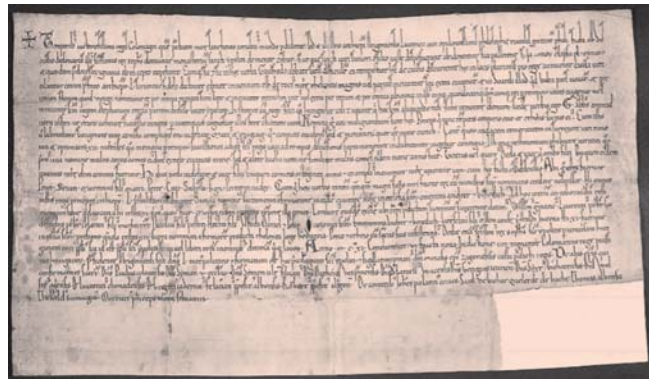
Hieronymus. A. Dürer, 1514. Staatliche Kunstsammlungen Dresden.

František Oslanský Zoborský benediktínsky kláštor

O kláštore benediktínov na nitrianskom Zobore, s patrociníom sv. Hypolita, ktoré je známe z 9. storočia aj v opátstve Sankt Pölten západne od Viedne, sa predpokladá, že bol najpravdepodobnejšie založený asi od r. 880, kedy vzniklo Nitrianske biskupstvo, ktorého prvým biskupom sa stal benediktínsky mních Wiching. Svedčia o tom najviac zachované písomné pramene z 11.–15. storočia, ale kristianizačné misie benediktínov zrejme na územie Slovenska prenikali už pred príchodom (sv.) Konštantína, Cyrila a (sv.) Metoda i r. 828, keď salzburský arcibiskup Adalrák mohol vysvätiť na mieste zvanom Nitrava kostol.¹

Za pobytu v Ostrihome pred koncom 12. storočia znamenal pražský kronikár Kozmas (*Cosmas*) v diele Kronika Čechov (*Chronica Boemorum*) povest o osude synovca (veľko)moravského kniežaťa Rastislava, Svätopluka, kto-

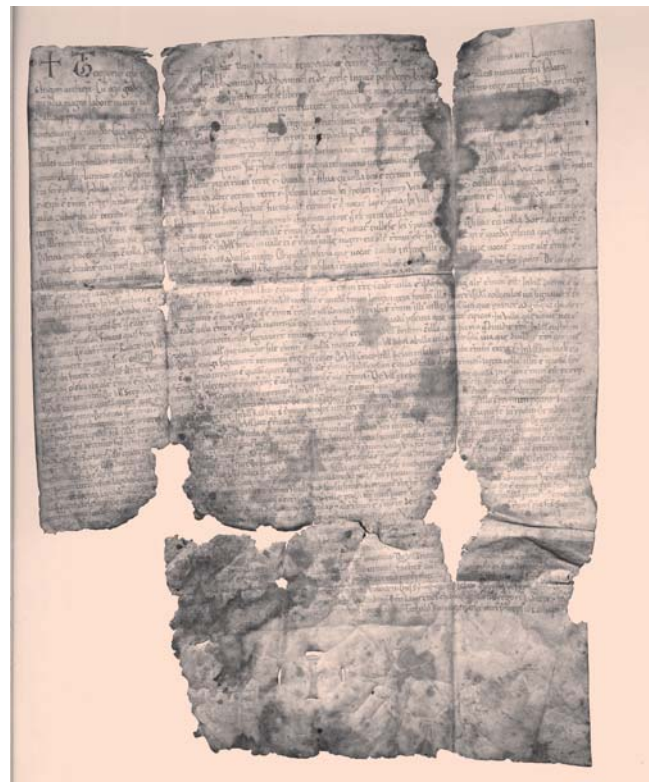

Obr. 1 – Listina kráľa Kolomana z pred 1. septembra 1111 potvrdzujúca Kláštor sv. Hypolita z vrchu Zobor tretinu všetkých mýt mesta Nitra, Trenčín a na celej rieke Váh (*Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár Diplomatikai fényképgyűjtemény* (MNL OL DF) 273051; *Súkromný archív nitrianskeho biskupa* (SANB), J. D. I. G; F. 1, N. 1; *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti I.* ČAPLOVIČ, D. – BEŇKO, J. – MARSINA, R. – SEGEŠ, V. – HUČKO, J. – PODRIMAVSKÝ, M. – PEKŇÍK, M. – HRONSKÝ, M. Bratislava : Národné literárne centrum – Dom slovenskej literatúry, 1998, s. 118)

rá tvrdí: r. 894 sa Svätopluk utiahol na miesto na svahu vrchu Zobor (*montis Zober*), kde kedysi dávno postavili traja pustovníci s jeho podporou kostol (ecclesiam).² Je to spochybňované najmä tým, že nepísal o mníchoch klášto-

ra, ale o pustovníkoch, eremitoch, pričom eremitská forma monasticizmu sa pokladá za príznačnejšiu pre dobu Kozmasa než pre (Veľkú) Moravu.³ Prv, v r. 1064–1070, vznikla najstaršia uhorská legenda Život svätých pustovníkov Svorada vyznávača a Benedikta mučeníka, spísaná svätým Maurom biskupom päťkostolským (*Vita sanctorum heremitarum Zoerardi confessoris et Benedicti martiris a beato Mauro episcopo Quinecclesiastensi descripta*), spomína prvého známeho zoborského opáta Filipa. Z Poľska mal prísť muž menom Svorad, neskôr s kresťanským Ondrej, ktorý dostal mníšsky odev práve od opáta Filipa, ktorého kláštor zvaný Zobor (*monasterium Zobor nominatum*) bol vybudovaný v nitrianskom chotári k úcte sv. Hypolita. Ako žiak navštívil benediktínsky kláštor sv. Martina v Pannonhalme Benedikt, keď tam žil biskup Maurus, narodený okolo prvého tisícročia nášho letopočtu. Obaja svätci, kanonizovaní snád' pred r. 1083, sa stali od začiatku 12. storočia spolupatrónmi nitrianskeho katedrálneho kostola a obnovenej Nitrianskej diecézy.⁴ Väčšia legenda svätého Gerarda biskupa (*Legenda maior sancti Gerardi episcopi*) má pochádzať z 13. a iba posledná kapitola zo 14. storočia, ale mohla sa opierať o pramene z 11.–12. storočia. (Sv.) Gerard mal byť okolo r. 1030 prvým uhorským kráľom (sv.) Štefanom I. postavený na vrchol cirkevnej hierarchie novozaloženej Marošskej alebo Čanádskej diecézy, kde horlivo rozširoval kult Panny Márie. Z vôle kráľa boli k jeho pôsobeniu zhromaždení mnísi z rozličných kláštorov kráľovstva, údajne i 2 zoborskí mnísi (*Crato et Thazlo*). V diecéze biskupa pôsobili aj mnísi, ktorí Božie služby vysluhovali nelatinskou liturgiou (*monachi Greci, qui divina secundum ritum et consuetudinem suam celebrabant*), uvažuje sa, že išlo o duchovných z neskorších generácií žiakov arcibiskupa (sv.) Metoda.⁵

Vyhovením žiadosti zoborského opáta Gottfrieda súdom pred ostrihomským arcibiskupom, ktorého (arci) diecéza od svojho počiatku na prelome 10.–11. storočia mohla nadväzovať na rozsah diecézy (veľko)moravského Nitrianskeho biskupstva,⁶ bola Zoborskému kláštoru listinou z pred 1. septembra 1111, ktorá mala byť spečatená pečaťou kráľa Kolomana, potvrdená tretina zo všetkých mýt miest Nitra, Trenčín a na celej rieke Váh. Mýta daroval kláštoru kráľ (sv.) Štefan I. (panoval v r. 997–1038). Zoborských benediktínov obdaroval zároveň desiatkami zo

Obr. 2 – Listina vydaná po 1. septembri 1113 so súpisom majetkov Zoborského kláštora vyhotovený na príkaz kráľa Kolomana cez opáta Gottfrieda. (MNL OL DF 273052; SANB, I. D. I. D. N. F. 1, N. 1; *Kolíška kresťanstva na Slovensku. Nitriansky hrad a Katedrála sv. Emeráma v premenách času*. JUDÁK, V. – BEDNÁR, P. – MEDVECKÝ, J. Nitra : Biskupský úrad v Nitre; Archeologický ústav SAV, 2011, s. 444)

všetkých kláštorných majetkov v krajine, od služobníkov i slobodných ľudí. Z častého susedstva majetkov kláštora s majetkami rodu Hunt-Poznanovcov sa pripúšťa, že rod bol pred vstupom do služieb veľkokniežaťa Gejzu a jeho syna Štefana v 10. storočí patrónom Zoborského kláštora. Zapísané znenie mien spravodlivých a vznešených ľudí, z hlavných 12 svedkov svedčiacich v prospech opáta, naznačuje ich starý domáci pôvod. Jeden z vymenovaných nitrianskych komesov (*Bacha*) mal meno vytvorené podľa zamestnania, bača, ktoré bolo jazykovedou zaradené k najstarším osobným menám a prímenám predkresťanského typu. K svedkom patrili i gramatik (*Willermus*

gramaticus) späť skôr so školou Nitrianskej kapituly, ako nasvedčuje samotný text listiny, než Zoborského kláštora.⁷ Prvá písomná zmienka o škole na Zobore je až z r. 1258, keď listinou nitrianskeho biskupa Vincenta zostali na potvrdzovanie práva Zoborského kláštora na 2 popluzia zeme v Krakovanoch tiež trom spolubratom zoborského opáta Petra, kantorovi Matejovi (*Mathie videlicet cantori*), dekanovi Ibovi a kňazovi Benediktovi, hodnosť kantora mohla znamenať predstaveného chóru, ale aj učiteľa spevu a hudby v kláštore. Zoborský kláštor, iste s vlastným skriptóriom, si mohol vymieňať vzácne kódexy s kláštorom v Pannonhalme i počas udržiavania úzkych kontaktov koncom 11. storočia. Všeobecné upozornenie (*Admonitio generalis*) kráľa Frankov a Longobardov Karola Veľkého však už r. 789 nariaďovalo zriadiť školu pri každom biskupskom kostole a kláštore kvôli vzdelávaniu duchovenstva.⁸ Príčina musela tkvieť z blízkosti školy Nitrianskej kapituly. Do r. 1111 sa kladie spísomnenie darovania Kaplnky sv. Svorada a zeme z oboch strán Váhu, nad ktorým kaplnka stála, kráľom (sv.) Ladislavom I. (*Dedit eciam Ladislaus rex sancto Ipolito capellam sancti Zoerardi in Trinchen et terram ex utraque parte Wag super quam capella stat.*), vládol v r. 1077–1095, v tranzumte, čiže v hodnovernom odpise sfalšovaného, nezachovaného a neznámeho exempláru, verzie, najstaršieho listinného originálu listiny z toho istého roku.⁹

Vo februári r. 1109 moravský vojvoda Otto II., ktorý bol r. 1107 vodcom svojho brata Svätopluka, vtrhol na územie Slovenska, kde spustošil i okolie Nitry,¹⁰ značne boli postihnuté majetky Zoborského kláštora a jeho ľudia. Opát Gottfried sa musel postarať o zistenie ich stavu a znovuoobnovenie. Vyhotovený súpis nehnuteľného majetku kláštora, ktorý bol na opátovu žiadosť potvrdený s vedomím kráľa, ostrihomského arcibiskupa a popredných ľudí kráľovstva, listinou vydanou po 1. septembri 1113, ktorá mala byť potvrdená kráľovskou pečaťou rovnako ako listina z r. 1111. Dovtedy mohla uplynúť doba vyše štyroch rokov po vpáde moravského vojvodu, keďže išlo o niekoľko desiatok majetkov rozložených až do vzdialenosti okolo 100 kilometrov, od Trenčína a Turca po Dunaj, ich obchádzka a jej spísomnenie si vyžiadali náležitý čas, pričom mnohí ľudia závislí na opátstve po pustošení tvrdili, že sú slobodní. V listine z r. 1113 bolo zapísaných množstvo

¹ *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae* (CDSI) I. MARSINA, R. (ed.). Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1971, s. 23–25, č. 30; OSLANSKÝ, F. K podmienkam a prameňom sviatočných dní v stredoveku. In *Historický časopis*, 1996, roč. 44, č. 4, s. 575–576; STEINHÜBEL, J. *Pôvod a najstaršie dejiny Nitrianskeho kniežatsva*. In *Historický časopis*, 1998, roč. 46, č. 3, s. 369, 395–396; SÖRÖS, P. *Az elenyészett benzés apátságok. A pannonhalmi Szent-Benedek-rend története. Tizenkettedik kötet. B*). Budapest: Stephaneum Nyomda R. T., 1912, s. 401–412; OSLANSKÝ, F. *Završenie kristianizácie na Slovensku*. In *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Historica*, 1997, roč. 18, s. 149–150; ŠPIRKO, J. *Cirkevné dejiny I*. Turčiansky Sv. Martin: Neografia, 1943, s. 302–303.

² *Pramene k dejinám Veľkej Moravy*. RATKOŠ, P. (ed.). Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1968, s. 336–338, 445–446; *Magnae Moraviae fontes historici I. Annales et chronicae*. BARTOŇKOVÁ, D. – HAVLÍK,

L. – MASAŘÍK, Z. – VEČERKA, R. (ed.) *Pragae-Brunae : Státní pedagogické nakladatelství*, 1966, s. 201.

³ AVENARIUS, A. *Byzantská kultura v slovanskom prostredí v VI. – XII. storočí. K problému recepcie a transformácie*. Bratislava : Veda, 1992, s. 115.

⁴ VIII. *Legenda SS. Zoerardi et Benedicti*. MADZSAR, E. (autor a ed.). In *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum* (SRH). Volumen II. SZENTPÉTERY, E. (ed.). Budapestini, (Academia Litter. Hungarica atque Societate Histor. Hungarica) 1938, s. 349, 352–353, 357–358 (347–361); *Legendy a kroniky koruny uherské*. PRAŽÁK, R. (autor a prekladateľ). Praha: Vyšehrad, 1988, s. 56, 65; *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. MARSINA, R. (autor a prekladateľ). Budmerice : Rak, 1997, s. 16–17.

⁵ XI. *Legenda sancti Gerardi episcopi*. MADZSAR, E. (autor a editor) In SRH II., s. 466, 489–496 (459–506); MADSZAR, Imre. *Szent Gellért nagybbo*

legendájáról. In *Századok*, XVII. évfolyam. Budapest: (Kjajda a Magyar Történeti Társulat), 1913, s. 511 (502–517); *Legendy stredovekého Slovenska*, s. 87–88; *Legendy a kroniky koruny uherské*, s. 118–119.

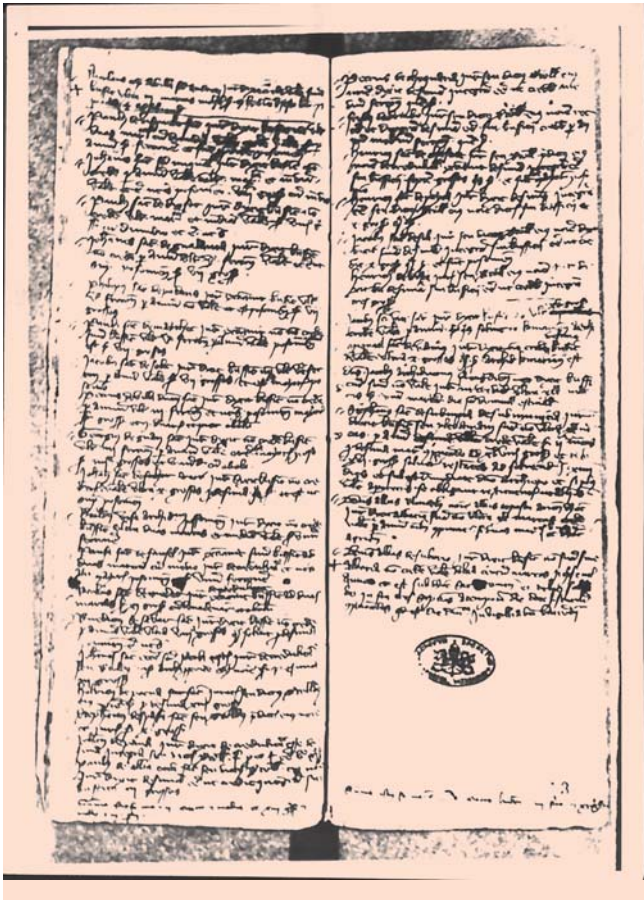
⁶ OSLANSKÝ, F. *Sidelná Ostrihomská kapitula a stredoveké Slovensko*. In *Historické štúdie*, 1999, roč. 34, s. 34, 36–37; OSLANSKÝ, F. *O písomných prameňoch k cirkevným majetkom na Slovensku v stredoveku*. In *Historický časopis*, 1997, roč. 45, č. 3, s. 391–392.

⁷ *Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár Diplomatikai fényképgyűjtemény* (MNL OL DF) 273051; CDSI I, s. 63–64, č. 68; LALIKOVÁ, T. *Bezpríponové z apelatív utvorené najstaršie slovenské osobné mená*. In IX. *slovenská onomastická konferencia*. Nitra 26. – 28. júna 1987. *Zborník referátov*. Majtán, M.: (Zost.). Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 1987, s. 55; BEKEFI, R. *A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig*. Budapest: (Kjajda a Magyar Tudományos Akadémia), 1910, s. 367, č. 3.

⁸ CDSI II. *Slovenský diplomatár*. MARSINA, R. (ed.) Bratislava: Archív mesta Bratislava/Obzor 1987, s. 432–433, č. 624; *Latinitatis medii aevi lexicon Bohemorum. Slovník středověké latiny v českých zemích 4*. Varel, L. (ved. red.). Praha: Academia 1981, s. 525; SOPKO, J. *Stredoveké latinské kódexy v slovenských knižniciach*. Martin: Matica slovenská, 1981, s. 6; *Lexikon des Mittelalters* V. Bautier, Robert-Henri... (Hrsg. u. Berater). München und Zürich: Artemis & Winkler Verlag, 1991, stĺpec 956, 959; BIHLMEYER, K. – TÜCHLE, H. *Kirchengeschichte II. Das Mittelalter*. Paderborn. München. Wien. Zürich: Verlag Ferdinand Schöningh, 1996, s. 78.

⁹ MARSINA, R. *Štúdie k Slovenskému diplomatáru. K problematike najstarších zoborských listín*. In *Historické štúdie*, 1961, roč. 7, s. 201, 215–219.

¹⁰ HAVLÍK, L. E. *Dejiny Moravy v datech*. Brno: Jota, 1993, s. 39–41, 177–178; *Magyarország története előzmények és magyar történet 1242-ig*. 2. kötet. Székely, Gy. (Főszerkesztő). Budapest: Akadémiai Kiadó, 1989, s. 958.

Obr. 3 – Záznam z r. 1332-1337 v registroch pápežských desiatkov v Uhorskom kráľovstve s ohodnotením Zoborského opátstva.
(Archivio secreto Vaticano, Collect. No 184, pag. 53a (203). In Zbierka fotokópií/filmov Historického ústavu Slovenskej akadémie vied (ZF/F HÚ SAV)

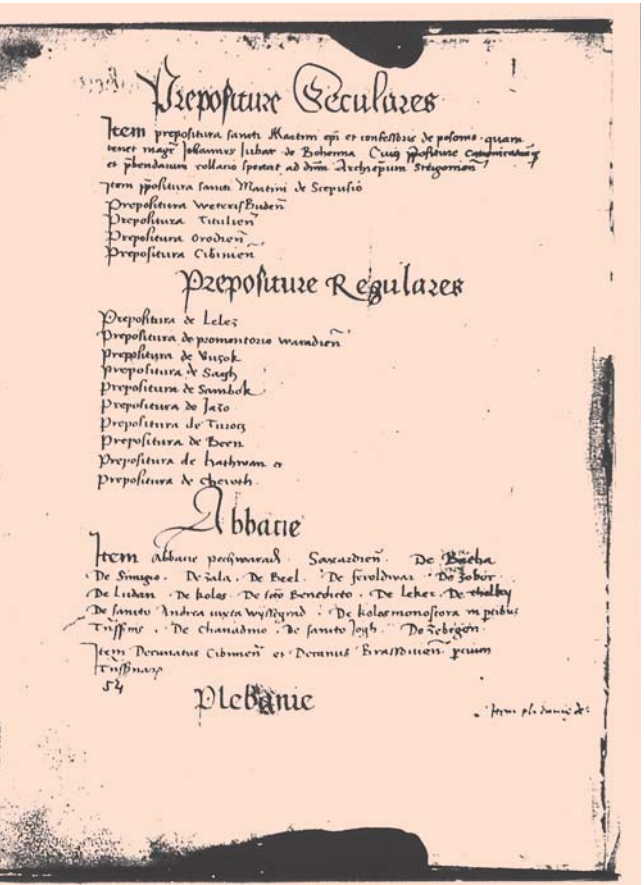
starých názvov z 9.–11. storočia zo západnej časti Slovenska vysvetľovaných vo význame slov ako turňa (*Turna aqua*), bukovina (*Bucouna*) atď.¹¹ Vývin spisomňovania sa začal od konca 12. storočia i na území Slovenska ustaľovať a od prvej tretiny 13. storočia upevňovať a rozrastať.¹² V tej dobe kráľ Belo III. listinou z r. 1185 potvrdil testamentárne usporiadanie manželky Čanáda (*Sanad*) so synom Stojslavom (*Stoyzlou*, *Stoyslov*). Kláštor na Zobore dostal Nitriansku Blatnicu (*predium, quod dicitur Sarfew*) s obývanými usadlosťami, pričom sa uviedli aj iné majetky.¹³ Spor ľudí z rozličných dedín a ľudí kláštora z dediny Neded (villa Negied) rozhodol, s poukázaním na patronátne právo, r. 1206, na požiadanie zoborského opáta, kráľ Ondrej II.

reambuláciou, spísaním a vytýčením medzi nededské-ho chotára. Tým sa malo zamedziť nedorozumeniam pri chytaní výz a iných rýb na Váhu, pri odvádzaní dreva i všetkých vecí nevyhnutných pre udržiavanie či obnovenie kláštora, alebo živobytie mníchov, tak ako to bolo osobitne stanovené kráľom (sv.) Štefanom I.¹⁴ Vzrastalo zúčastňovanie sa Zoborského kláštora na riešení záležitostí iných benediktínskych kláštorov. Najskôr v apríli r. 1231 sa pápežský poddiakon a kaplán Egid obrátil na benediktínskeho opáta z Kláštora sv. Petra a Pavla z Taty a zoborského opáta pre spor medzi opátom a konventom sv. Martina v Pannonhalme so šľachticom Fabiánom, ktorý zabral pannonthalmskému kláštoru Kostol sv. Ducha, mal byť v Palote pri Váhu východne od Galanty a v šoporianskom chotári, s dvormi či palácmi a majetkami. Subdiakon, s odvolaním sa na pápežovu autoritu, nariadil tatskému a zoborskému opátovi, aby uviedli do odcudzeného majetku pannonthalmského opáta s konventom. Odporcov a odbojníkov mal postihnúť cirkevný trest.¹⁵ K mesiacu septembru r. 1231 datovaná obnovená a revidovaná Zlatá bula kráľa Ondreja II. pre časté falošné svedectvá súdnych poverencov, pristaldov, vyžadovala dosvedčovanie konanie umocniť pri väčších záležitostiach diecéznymi biskupmi alebo kapitulami, v menších susednými konventmi a kláštormi. K cirkevným inštitúciám, ktoré potom pôsobili ako hodnoverné miesta (*loca credibilia*), zastávajúce v Uhorskom kráľovstve, oproti ostatným krajinám Európy, post verejného notariátu, ktorých množstvo sprvu nebolo obmedzované, sa priradil aj konvent Zoborského kláštora. So svedectvom sa zúčastňovali majetkovoprávnych konaní, zlistiňovali výpovede, vydávali overené odpisy vlastných a cudzích listín. Archívy mali uložené v sakristiách. Archív konventu zoborských benediktínov sa nezachoval, ale jeho územná právomoc sa mala vzťahovať na Bratislavskú, Nitriansku, Tekovskú a Trenčiansku župu, tie isté podliehali hodnovernému miestu Nitrianskej kapituly.¹⁶

V nezachovanom origináli kráľovskej listiny datovanej 1. decembrom 1249 Belo IV. sprvu zdôvodnil jej vyhotovenie, predovšetkým chcel predísť zničeniu kráľovských uznaní pre uplynutie dlhej doby, náhodnú udalosť, alebo až zlý zámer. Jednoducho odvrátiť stratu kráľovskej autority či záruky, ktorú bol zvyknutý poskytovať. Zároveň dbať, aby sa vhodne zachovával prostriedok obnovy. A práve preto sa mali všetci i v budúcnosti z listiny dozvedieť, že pred kráľa predstúpil opát Favus a rádoví bratia benediktínskeho Kláštora sv. Hypolita zo Zobora, ktorí

predložili privilégiá konventu a požiadali o odstránenie pretrvávajúcich následkov pohromy z čias tatárskeho prenasledovania v r. 1241–1242, keď mnohí nemohli poskytnúť zábezpeku sebe ani iným. V snahe predísť skaze na kláštorných právach a majetkoch im kráľ ochotne vyhovel a rozhodol sa privilégiá obnoviť, lenže privilégiá prinesené pred kráľa boli poškodené, skôr pre starobylosť, nežšťastnú náhodu, než zo zlého úmyslu. Škvorny či zásahy na listinách videl sám. Mandátom nariadil nitrianskemu archidiakonovi Vincentovi vykonať obchôdzku všetkých zemí Zoborského kláštora, so susedmi, ktorí vedeli o úžitkoch z kláštornej pôdy, názvoch kláštorných dedín, chotárnych medzníkoch a priniesť privilégium kráľa Kolomana z r. 1113, ktoré sa nachádzalo v klástore, s mnohými starodávnymi názvami dedín, medzníkmi. Opát s rádovými bratmi sa, pri neprotirečení, mohli ujať držby majetku, s uzavretím privilégiom pod pečaťou archidiakona, listina kráľa Kolomana mala byť prepísaná doslovne.¹⁷

V listine kráľa Kolomana z doby po 1. septembri r. 1113 bolo vsunuté, že v Turci neboli určené medzníky dedín sv. Hypolita, Zoborského kláštora, lebo si ich do užívania vzal kráľ, ale v metácii, ohraničení hraníc, sa zapísali medzníky dedín, ktoré kráľ dal Zoborskému kláštoru výmenou ako protihodnotu. Išlo o Račice, Nitrianske Sučany a Dvorníky nad Nitricou (*Rachych, Suchan et Wduarnoc*), začlenené v nitrickom chotári spolu s Račicami, ako boli preukázané kráľovi v listine nitrianskeho archidiakona Vincenta.¹⁸ Je jasné, že dediny jestvovali dávnejšie pred privilégiom kráľa Bela IV. z r. 1249. O tom svedčí samotný názov Sučian, ktorého etymologické výklady vychádzajú zo slovanského pomenovania Sędъčane a k nemu sa primkýnajúcich osobných mien Sędek, Sędko, Sędk, Sudko, mohlo ísť o dedinu Sudkových ľudí. Vysvetľoval sa i vo význame suchý potok, alebo rachotom sa rútiaca voda, ale je nutné prihliadať na miestne podmienky, niektorý z výkladov sa viac môže vzťahovať na Sučany v Turci. Je potrebné mať na zreteli, že znenie inak pravého privilégia, ktorého zostavovateľom, ako aj ďalšieho kráľovského privilégia z r. 1111, bol zoborský opát Gottfried, kráľa Kolomana z r. 1113, pritom poškodeného, sčiasťky interpolovaného, sfalšovaného medzi r. 1249 až r. 1410, nebolo v privilégiu Bela IV. prepísané doslova. Najrozsiahlejšou odchýlkou bolo vynechanie časti o majetku v Turci a jeho nahradenie majetkami na Nitrici. Nemalo to byť falšovanie, ale snaha vytvoriť potvrdenie primeraného stavu v čase jeho vzniku.¹⁹ Belo IV. r. 1252 donáciou spečatenou

Obr. 4 – Zoborské benediktínske opátstvo ako benefícium podriadené ostrihomskému arcibiskupovi vo vizitácii sídelnej Ostrihomskej kapituly z r. 1397.
(MNL OL DF 237946/U 1002; Ostrihomský súkromný kapitulskosídelný archív (OSKA)/Az esztergomi székesfőkáptalan magánlevéltára, Lad. 50, fasc. 0, no 0), pag. 15-17, 53-55;)

zlatou bulou, ale so spochybňovanou dôveryhodnosťou, daroval premonštrátom Kláštora Panny Márie pod Turčianskym hradom, v súčasnom kláštornopodznievskom chotári, zem 5 dedín v Turci, ktoré získal výmenou od opáta, konventu a jobagiónov kláštora zo Zobora. Za dediny Nitrianskeho hradu, pri majetku rodiny Diviakovcov a Nitrici, s desiatkami i služobníkmi. Zoborskému kláštoru boli r. 1270 naveky dané zeme i dediny Nitrianskeho hradu, Sučany, Račice a Dvorníky, výmenou za majetky v Turci. Dohoda zoborského opáta s Danielom, turčianskym premonštrátskym prepoštom sa uskutočnila pred kráľom Belom IV. Zoborskí benediktíni prepustili turčianskym premonštrátom právo vyberať desiatky (*ius decimandi*) v Turci. Tí sa so súhlasom kráľa zas zaviazali, že

¹¹ MNL OF DF 273052; CDS I, s. 64–69, č. 69; MARSINA, R. Štúdie k Slovenskému diplomatáru. K problematike najstarších zoborských listín. In *Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského* (SbFFUK) – Historica, XIV, 1963, s. 147–149; KRAJČOVIČ, R. Svedectvo dejín o slovenčine. Martin: Matica slovenská, 1977, s. 41.

¹² MARSINA, R. Štúdie k Slovenskému diplomatáru I. In *Historické štúdie*, 1971, roč. 16, s. 6.

¹³ CDS I, s. 91–92, č. 97.

¹⁴ CDS I, s. 109–110, č. 137.

¹⁵ CDS I, s. 264–265, 411, 423, č. 372; GYÖRFFY, Gy. *Az Árpád-kori Magyaror-*

szág történeti földrajza (AÁ-KMTF) III. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1987, s. 458–459; HUDÁK, J. *Patrocínia na Slovensku* (Súpis a historický vývin). Bratislava: Umenovedný ústav SAV, 1984, s. 413.

¹⁶ CDS I, s. 267–269, č. 375; ECKHART, F. *Die glaubwürdigen Orte im Mittelalter*. In *Sonderdruck aus den Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung IX. Ergänzungsband. 2. Heft*. Innsbruck, 1914, s. 421; LEHOTSKÁ, D. *Príručka diplomatiky*. Bratislava: Slovenská archívna správa, 1972, s. 269; ZUDEĽ, J. *Archívy hodnoverných miest na Slovensku*. In *Archivní časopis*, 1961, roč. 11, č. 2, s. 71, 73–77 (70–78); Zsigmondkori oklevéltár (ZsO) III. (1411–1412). MÁLYUSZ, E. – BORSA, I. (ed.). Budapest: Akadémiai Kiadó,

1993, s. 624, č. 2685.

¹⁷ *Súkromný archív nitrianskeho biskupa* (SANB), I. D. I. D. N. F. 1. N. 6 (C. 2. F. 1. N. 3). In *Zbierka fotokópií/filmov Historického ústavu Slovenskej akadémie vied* (ZF/F HÚ SAV); CDS II, s. 232–234, č. 332*, 333*, 335; *Magyarország történeti kronológiája* I. BENDA, K. (Főszerkesztő). Budapest: Akadémiai Kiadó, 1983, s. 147–149; FUXHOFFER, D. – CZINÁR, M. *Monasteriologiae regni Hungariae I*. Pestini: (Curis et impensis Societatis s. Stephani/Typis Joannis Herz), 1858, s. 193–195.

¹⁸ CDS I, 1971, s. 64–67 a pozn. 69, č. 69; ŠMILAUER, V. *Vodopis starého Slovenska*. Praha a Bratislava: (Nákladem Učené společnosti Šafaříkovy

v Bratislavě), 1932, s. 92–94, 339–340; VARSÍK, B. *Slovanské (slovenské) názvy riek a ich prevzatie Maďarmi v 10.–12. storočí*. (Príspevok k etnogenéze Slovákov). Bratislava: Veda 1990, s. 41–49.

¹⁹ KISS, L. *Földrajzi nevek etimológiája szótára* (FNESZ) I. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1988, s. 93, 262, 600; FNESZ II., s. 9; BEŇKO, J. *Starý Turiec*. Martin: Osveta, 1996, s. 88; MARSINA, R. Štúdie k slovenskému diplomatáru. *K problematike najstarších zoborských listín*. In *SbFFUK – Historica* 1963, roč. 14, s. 142, 154, 158, 163–169.

²⁰ IPOLYI, A. – NAGY, I. – VÉGHELY, D. (ed.). *Hazai okmánytár* (HO) VI. Budapest: (Nyomatott Kocsi Sándornál), 1876, s. 169–171, 247, č. 119, 176; Az

budú každoročne na sviatok sv. Ondreja, 30. novembra, platiť Zoborskému kláštoru pred Nitrianskou kapitulou 3 hrivny v denároch, v tom čase v kráľovstve razené. Zanebdávanie splatenia sa po 3 dňoch malo trestať pokutou vo výške dvojnásobnej sumy. V Ostrihome 6. septembra 1279 donáciu potvrdil legát Apoštolskej stolice Filip.²⁰

Z r. 1332-1337 pochádzajú najobsiahlejšie registre vybraných pápežských desiatkov v Uhorskom kráľovstve, keď bol kolektorom Jakub Berengarius a Raimundus de Bonofato, opát zo Zobora (*abbas de Suborio*) ohodnotil svoje opátstvo na nie viac ako 100 hrivien ročne, ale pápežský desiatok sa mal splatiť až po 3 týždňoch, od vtedajšej nedele vo vigílii sv. Vavrinca. Nitriansky biskup ocenil svoje benefícium na 200 budínskych hrivien. Desiatok mal byť vo výške 7 budínskych hrivien, ale sľúbil dať viac, ak by to bolo presnejšie. Na odovzdávanie pápežských desiatkov za šesťročné obdobie v r. 1338-1342, ako bolo stanovené skoršie na koncile vo Vienne, nevynímajúc uvoľnené benefíciá, mali dohliadnúť dvaja nunciovia Apoštolskej stolice ustanovení pre Uhorské a Poľské kráľovstvo. Galhardus de Carceribus, titelský prepošt a Peter Gervasius, viviersky (*Vivariensis*) kanonik. Opát Zoborského kláštora

Obr. 5 – Listina Konventu kláštora sv. Beňadika pri Hrone zo 4. augusta 1468 o zabratí opátstva na Zobore kastelánom Nitrianskeho hradu Petrom Kothom - familiárom ostrihomského arcibiskupa. (MNL OL DF 205862/Slovenský národný archív (SNA) Svätobeňadický regnikolárny archív 1799. Fasc. 63, no 7. In ZF/F HÚ SAV)

odovzdal 25. apríla r. 1342 40 hrivien budínskych denárov. Za takú cenu sa v tom roku dala kúpiť viac ako jedna dedina.²¹

Výmenu majetku s ostrihomským arcibiskupom potvrdil privilégiom z 9. februára 1349 zoborský opát Tomáš s konventom. Arcibiskup Čanadin (*Chanadinus*) dal opát-

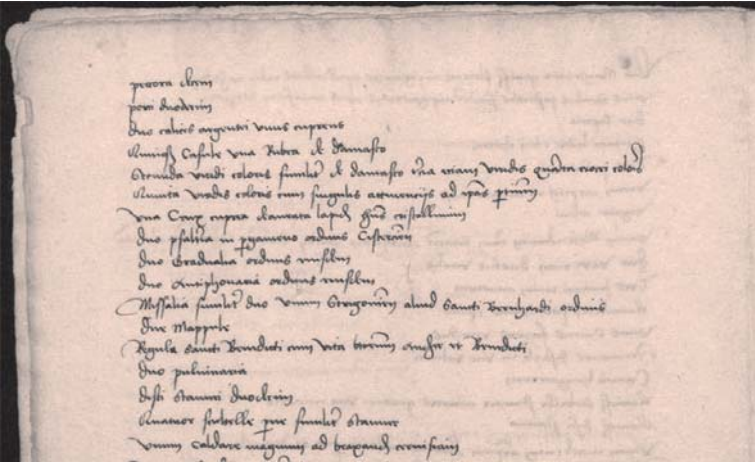
stvu arcibiskupské desiatky z dedín Zoborského kláštora v desiatkovom okruhu Nitrianskej diecézy. Z majetkov to bol Neded (*Neged*), Močenok (*Mochunuk*), Bojničky (*Boyncz*), Voderady (*Wedered*), Trebatice (*Trebethe*), Krakovany (*Crakew*), Ostrov (*Oztrow*), Radošina (*Rodusnafew*), Livinské Opatovce (*Apati*) s polovicou dediny Livina (*Leuna*), Dolné a Horné Vestenice (*Wezthenicz inferiori et superiori*), Dvorníky (*Wduornuk*), Račice (*Rachych*), Sučany (*Szuchan*), Opatovce pri Bojniciach (*Apati iuxta Boymacz*), teraz opatovskonadnitriansky chotár, Dobratok, súčasná miestna časť Dražoviec pri Zobore, Dražovce (*Darasy*) a Kláštorná Ves (*Monusturalyafalu*) na rovine pod kláštrom i Hoste (*Wendigy*). Spolu s tromi opustenými, spustošenými zemami, v Žiranoch (*Syra*), Koliňanoch (*Kolun*) a tretích Opatovciach s druhým menom *Kartholcz*, terajšie Krtovce. Pri desiatkoch pritom zostali neporušené časti úradné a v právomoci archidiakona. Za desiatky dostalo arcibiskupstvo náhradou majetok Zoborského kláštora Keer, v súčasnosti Veľký Kýr, v Nitrianskej stolici, ktorý susedil s arcibiskupským majetkom rovnakého názvu, Keer, Malým Kýrom. K majetku Zoborského kláštora patrilo 12 obývaných poddanských usadlostí a kamenný Kostol sv. Klementa či Klimenta pápeža. Navyše arcibiskupstvo dostalo časť mýta v Nyárhíde (*Nyarhyd, Nyarhid*), ide o súčasť novozámockého chotára. Opát sa zaviazal i za svojich nasledovníkov, ak niekto niekedy arcibiskupa a jeho nástupcov pre ním darované majetky napadne, vynaložiť vlastné usilie a náklady k náprave.²²

Sibiňský biskup Anton *de Pontho*, dekretoista (*decretorum doctor*), poverený ostrihomským arcibiskupom Jánom Kanižaiom, večným županom Ostrihomskej župy, prímasom, legátom Apoštolskej stolice a najvyšším kancelárom kráľovského majestátu, bol zodpovedný za vizitáciu Ostrihomskej sídelnej kapituly na zhromaždení ostrihomských kanonikov, ktorá sa začala úsvitom 24. mája 1397, trvala 15 dní, ale bol aj arcibiskupovým vikárom vo veciach duchovných a prísediacim na arcibiskupskom súde. V šiestom bode vizitácie, ktorá zisťovala odpovede na otázky sformulované v 49 bodoch, bola otázka, či mimo arcibiskupského stolca, katedrálneho kostola (*ecclesiam cathedralem*) v Ostrihome jestvovali cirkevné benefíciá, ktoré boli chrámu podriadené. Ak, ktoré, aké, kto ich držal a akým spôsobom. Ostrihomskí kanonici vypovedali o početných benefíciách a hodnostiach. V Ostrihome išlo najmä o Prepošstvo sv. Juraja mučeníka na Zelenej Nive, Prepošstvo sv. Tomáša na ostrihomskom predvrší a Prepošstvo sv. Štefana prvomučeníka na Ostrihomskom hrade, ďalej o svetské a rádové prepošstvá, opátstva i fary.

– TÜCHLE, H.: *Kirchengeschichte II. Das Mittelalter*, s. 377. H.:

²² Ostrihomský prímaský svetský archív (OPSA)/Az esztergomi prímasi levéltár. Világi levéltár, Lad. N., fasc. 1, no 5; Monumenta ecclesiae Strigoniensis III. DEDEK CRESCENS, L. (ed.). Strigonii: (Typis descripsit Gustavus Buzárovits), 1924, s. 672–673, č. 889; LUKAČKA, J. Nitra vo vrcholnom stredoveku (1248–1386). In *Dejiny Nitry. Od najstarších čias po súčasnosť*. Fusek, G. – Zemene, M. R. (zost.). Nitra: Mesto Nitra, 1998, s. 172.

²³ MNL OL DF 237946/U 1002; Ostrihomský súkromný kapitulskosídelný archív (OSKA)/Az esztergomi székesfőkáptalan magánlevéltára, Lad. 50, fasc.

Obr. 6 – Zápis Reguly svätého Benedikta so životopisom svätých Ondreja a Benedikta v inventári majetku kláštora sv. Benedikta mučeníka zo Skalky pri Trenčíne za vizitácie benediktínskych kláštorov Uhorského kráľovstva v r. 1508. (MNL OL DF 21890/2, p. 7)

Z benediktínskych opátstiev sa na území Slovenska nachádzalo päť: Zoborský (*De Zobor*) kláštor sv. Hypolita, Ludanický kláštor sv. Kozmu a Damiána, Klišsky kláštor Panny Márie, v terajšom veľkoklížskom chotári, Svätobeňadický kláštor a Lekýrsky kláštor sv. Spasiteľa je v časti hronovského chotára. Zároveň mnohé ďalšie, vzhľadom na jurisdikciu Ostrihomského kostola, podľa toho, ako boli úplnejšie zachytené v registri u ostrihomského arcibiskupa.²³

Za vlády Žigmunda Luxemburského, v r. 1387–1437, v Uhorskom kráľovstve viedla podpora Ladislava Neapolského na uhorský trón k úplnej roztržke panovníka s pápežom Bonifácom IX. i v cirkevných právach. Spravovanie Zoborského kláštora bolo prenechané kráľovmu prívržencovi Hynkovi, ktorý sa stal nitrianskym biskupom, Hynkovi podliehal aj skačiansky kastelán,²⁴ biskupskému domíniu so strediskom v Skačanoch nakoniec patrilo Hradište, Horné a Dolné Vestenice, Račice, Sučany, Dvorníky, Veľké Kršteňany, časť Malých Krštenian, Vrbany (*Verbén*), Opatovce pri Bojniciach, Livinské Opatovce, Chudá Lehota, Dolné Naštice a Biskupice v susedstve Bánoviec nad Bebravou.²⁵ I majetky uvedené v privilégiu kráľa Bela IV. z 1. decembra 1249, ktoré kráľovi Žigmundovi osobne predložil na prepísanie a potvrdenie práve Hynko, kráľ 19. marca 1410 tomu vyhovel.²⁶ Na Zobore, listinou zo dňa 9. mája 1412, Hynko, gubernátor Kláštora sv. Hypolita, martýra zo Zobora a jeho konventu, ako sa uviedlo, dal na známosť prosbu chudobných poddaných z majetkov Zoborského kláštora. Boli z Horných a Dolných Vesteníc,

o, no o), pag. 15–17, 53–55; FUXHOFFER, D. – CZINÁR, M. *Monasteriologiae regni Hungariae I. Monasteria ord. s. Benedicti*. Pestini: (Curis et impensis Societatis S. Stephani/Typis Joannis Herz), 1858, s. 217, 262, 266, 272; *Visitatio capituli E. M. Strigoniensis anno 1397* (VcEMSa1397). KOLLÁNYI, F. (ed.). In *Történelmi Tár. Uj folyam II.* (Budapest), 1901, s. 73–75, 242–244.

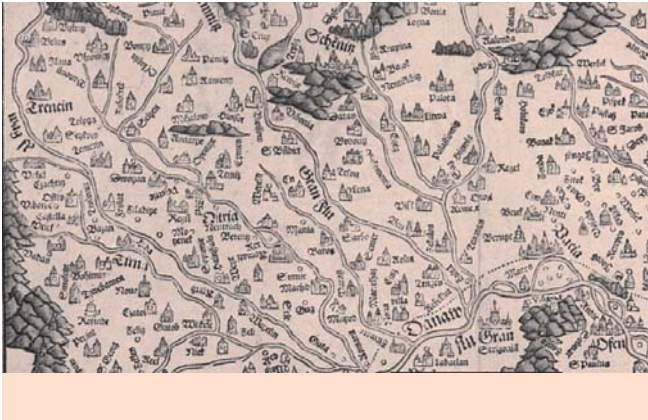
²⁴ ENGEL, P. *Magyarország világi archentológiája (MVA) 1301–1457 I.* Budapest: (História. MTA Történettudományi Intézéte), 1996, s. 72, 378, 432; MVA II, s. 101.

²⁵ BEL, M. *Notitia Hungariae novae historico geographica IV.* Viennae:

Dvorníkov, Račíc i Sučian. Títo dali Hynkovi vedieť, že nemôžu predávať pozemky dvorov (*fundos curiarum*) ako za zoborských opátov, čím poklesla starostlivosť, obnova, zlepšovanie pozemkov, domov, stavieb a chýbal dostatok príjmov z cenzu, darov, zbožných obiet a iných úžitkov. S povolením predaja pozemkov pre každého majetného človeka sa malo umožniť všetko zlepšiť až po príjem z dávok, peňazí od novousadených poddaných, tie nemali budúcim opátom a ich oficiálom unikať. Cenzus, dávky, dane a dary sa mali platiť každoročne vtedy razenými mincami. Poddaní, pre uľahčenie, nemali ročne priväzať do kláštora viac než 15 korcov obilia, šindle alebo drevo, azda potraviny a iné veci.²⁷ Pápežovi boli rezervované poplatky z menších benefícií, anáty.²⁸ Po smrti Hynka sa 25. októbra 1430 pri anátoch Zoborského kláštora uvádzal výnos vo výške 300 zlatých florénov, spájaný už s menom nitrianskeho biskupa Juraja.²⁹

Smrťou Albrechta Habsburského 27. októbra 1439, zaťa Žigmunda Luxemburského, nastal dlhoročný zápas o uhorský trón. K upevňovaniu kráľovskej moci došlo za vlády Mateja Korvína z rodu Huňadyovcov, kraľoval v r. 1458–1490, ktorému bol veľmi oddaný Ján Vitéz zo Zredny ešte ako varadínsky biskup i v dobe Matejovho zajatia na Budínskom hrade, po obvinení zo zrady na kráľovi Ladislavovi V. Pohrobkovi, synovi nebohého Albrechta Habsburského. Do rúk Jána Vitéza zvoleného pred 16. februárom 1465 Ostrihomskou kapitulou na uvoľnený arcibiskupský stolec v Ostrihome sa z priazne kráľa dostala

Obr. 7 – Nitra s okolím v kartografickom znázornení stredovekého Uhorska Lazarom – sekretárom ostrihomského arcibiskupa Tomáša Bakóca. (Országos Széchényi Könyvtár (OSZK), Apponyi Hungarica, č. 134; LÁZÁR (Lazarus). Magyarország légregibb ismert nyomtatott térképe. Ingolstadt 1528. (Fametszet, 55x78 cm): The firstknown printed map of Hungary (Woodcut). Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 1989)

(Typis Iohannis Petri van Ghelen), 1742, s. 427.

²⁶ SANB, I. D. I. D. N. F. 1. N. 6 (C. 2. F. 1. N. 3). In: ZF/F HÚ SAV.

²⁷ *Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár Diplomatikai Levéltár* (MNL OL DL) 97 955; ZsO III. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1993, s. 506, č. 2111.

²⁸ OSLANSKÝ, F. *O písomných prameňoch k cirkevným majetkom na Slovensku v stredoveku*, s. 396–397.

²⁹ *Annatae e regno Hungariae provenientes in Archivio Secreto Vaticano 1421–1536.* KÖRMENDY, J. (ed.). Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990, s. 61, č. 83.

³⁰ MÁLYUSZ, E. *Zsigmond király uralma Magyarországon 1387–1427.* Buda-

správa Nitrianskeho biskupstva a po smrti zoborského opáta Mikuláša, niekedy na konci r. 1467 alebo na začiatku r. 1468, vlastným pričinením aj Zoborský kláštor. Po dlhšom pobyte ostrihomského arcibiskupa v Nitre na jar a v lete r. 1468 prišiel rozhodujúci okamih.³⁰ Svedectvom sa stala listina konventu Kláštora sv. Beňadika pri Hrone zo 4. augusta r. 1468, pred ktorý sa s protestom dostavil rádový muž, brat (*religiosus vir, frater*) Anton iste z Dražoviec (*de Daras*), za seba a celý konvent Kláštora sv. Hypolita, mučeníka zo Zobora. Vyslovil sa k udalostiam, ktoré sa, ako povedal, prihodili potom, keď z Božej milosti opustil zoborský opát Mikuláš pozemský život. Vtedy opátstvo na Zobore zabral kastelán Nitrianskeho hradu Peter Koth, familiár Jána, ostrihomského arcibiskupa. V sobotu 30. júla r. 1468, nevedelo sa z akého dôvodu, odcudzil či potajomky vzal Peter Koth všetky listiny a dokumenty Zoborskej cirkvi uložené v akejsi pomaľovanej skrinke. Odniesol ich na Nitriansky hrad, kde ich držal bez vedomia a vôle zoborských benediktínov. Na škodu, skazu a spustošenie Zoborského kostola a konventu. V zlej predtuche Anton i za konvent verejne protirečil a protestoval proti ostrihomskému arcibiskupovi, jeho familiárovi, nielenže proti držaniu scudzených listín, ale aj proti zaberaniu majetkov opátstva kdekoľvek v kráľovstve, nemenej proti dosiahnutiu kráľovskej donácie ktoréhokoľvek majetku opátstva a úžitkov. Vie sa, že Matej používal cirkevné benefíciá k odmeňovaniu ľudí, ktorí neboli pre neho potrební len pri vládnutí, ale i v súkromí.³¹

Zabrániť úsiliu Jána Vitéza sa zoborskí benediktíni snažili ešte 4. augusta, ale márne. Vitéz panovníka presvedčil, že Zobor patrí Nitrianskemu biskupstvu a žiadal Apoštolský stolec o potvrdenie benefícia. Pápež Pavol II. v odpovedi zo dňa 17. septembra Vitézovi vyhovel, majetok Zoborského kláštora prešiel na Nitrianske biskupstvo

pest: Gondolat, 1984, s. 98–99; OSLANSKÝ, F. *Ján Jiskra z Brandýsa a Slovensko*. In *Historické štúdie*, 1995, roč. 36, s. 51, 58–61; SÖRÖS, P. *Az elenyészett benzés apátságok*, s. 415.

³¹ MNL OL DF 205862/Slovenský národný archív (SNA) Svätobeňadický regnikolárny archív 1799. Fasc. 63, no 7. In: ZF/HÚ SAV; CSÓKA, L. J. *Geschichte des benediktischen Mönchstums in Ungarn*. In *Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktiner-Ordens und seiner Zweige*. München: Bayerische Benediktinerakademie e. V. (EOS Verlag Erzabtei St. Otilien), 1980, s. 257; OSLANSKÝ, F. *Zo života a hodnôt benediktínskeho Kláštora sv. Hypolita na Zobore v stredoveku (Prínos písomných správ k jeho histórii)*. In *Slovenská numizmatika*, 2002, roč. 16, s. 51–70; OSLANSKÝ, F. *Zoborský benediktínsky kláštor a jeho zánik*. In *Nitra v slovenských dejinách*. MARSINA, R. (zost.). Martin: Matica slovenská, 2002, 212–219.

³² SÖRÖS, P. *Az elenyészett benzés apátságok*, s. 415–416.

³³ MNL OL DL 98 105

³⁴ 49 [WURUM, Josephus]. *Episcopatus Nitriensis eiusque praesulum memoria*. Posonii, (Typis heredum Belnay) [1835], s. 121; OSLANSKÝ, F. *Pozemkové vlastníctvo Ostrihomského arcibiskupstva na Slovensku v stredoveku*. In *Historický časopis*, 1990, roč. 38, č. 3, s. 387.

³⁵ MNL OL DL 21890/1, p. 7; MNL OL DL 21890/2, p. 6–7; OSLANSKÝ, F. *K vizitácii benediktínskych kláštorov na Slovensku koncom 16. storočia*. In *Historický časopis*, 1999, roč. 47, č. 1, s. 18–32.

a Nitriansku kapitolu. Mnísi z kláštora odísť nemuseli, ale niektorí časom zomierali, alebo z kláštora poodchádzali.³² Hodnoverné miesto Zoborského kláštora pôsobilo aj v ďalších rokoch,³³ ale po narušení práv ostrihomského arcibiskupa pre jeho účasť v protikráľovskom sprisahaní v r. 1470–1471, sa postupne pred koncom 15. storočia prestáva spomínať.³⁴

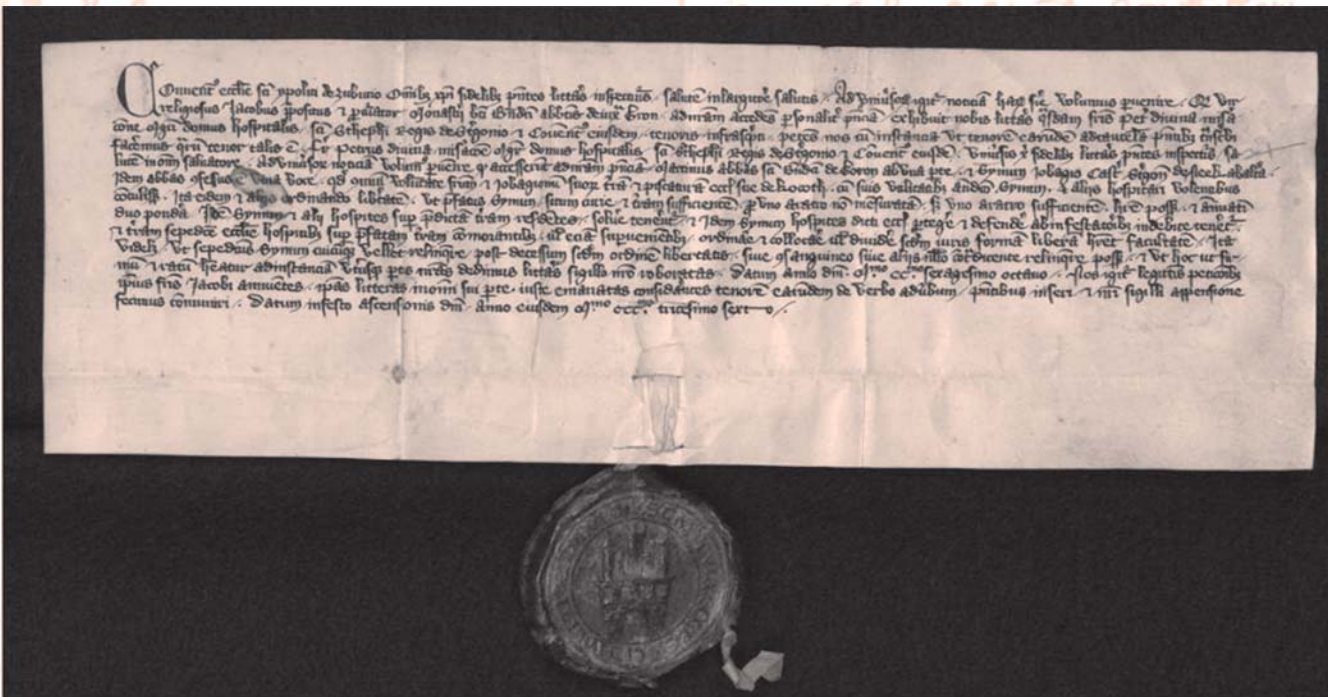
V celej Európe sa na sklonku stredoveku prejavila veľká nespokojnosť s existujúcimi pomermi v rádoch a kláštoroch, ktoré, odhliadnuc od kartuziánov a sčasti cisterciánov, zodpovedali pôvodnému určeniu veľmi málo. Vzrastajúca zámožnosť kláštorov, neblahé pôsobenie stanovených komendátorov, vojny a osudové rany každého druhu viedli k zanedbávaniu výchovy, religiózneho i vedeckého úsilia. Pre odlišné zvyklosti, rôzne povolenia a výsady sa mnohonásobne neuplatňovala ani rádová regula. Zo starých skvostných benediktínskych kláštorov ako Sankt Gallen, Fulda, Reichenau, Ellwangen sa stali miesta zaopatrenia pre šľachtu a ostatní obyvatelia v nich sa oddávali úplne voľnému životu ako ich šľachtickí druhovia. Je iste zaujímavé, že ani v jednom vizitovanom benediktínskom kláštore r. 1508 Uhorského kráľovstva nebola regula pri vizitácii zapísaná, jedine v Kláštore sv. Benedikta na Skalke pri Trenčíne, zápisom Regula svätého Benedikta so životopisom svätých Ondreja a Benedikta (*Regula sancti Benedicti cum vita beatorum Andree et Benedicti*).³⁵ ●

Autor:

František Oslanský, PhD., CSc., (1949). Vyštudoval na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, kde ako samostatný vedecký pracovník sa v Historickom ústave SAV zamerával na tvorivé riešenie úlohy rozvoja historickej vedy, ktoré majú zásadný význam pre rozvoj slovenskej historiografie, osobitne vedného odboru s dôrazom na problematiku stredovekých dejín, konkrétne problematiku cirkevných a hospodárskych dejín Slovenska v kontexte stredoeurópskeho vývoja, tým sa zaoberá i naďalej. V r. 2011 získal, s kapitolou *Kult sv. Vojtecha a Slovensko v stredoveku*, v kolektívnej monografii *Svätý Vojtech – svätec, doba a kult*, cenu Jána Komorovského za najlepšiu publikáciu z oblasti vedeckého štúdia náboženstiev.

Resumé:

O kláštore benediktínov na nitrianskom Zobore, ktorý mohol byť založený od r. 880, kedy vzniklo Nitrianske biskupstvo, svedčia písomné pramene z 11.–15. storočia. Od tretej tretiny 11. storočia písanej najstaršej uhorskej legendy o živote sv. Svorada-Ondreja a Benedikta cez kráľovskú listinu spred 1. septembra 1111 a súpis nehnuteľného majetku po 1. septembri 1113, ale aj najobsiahlejších registrov vybraných pápežských desiatkov z r. 1332–1337, vizitáciu sídelnej Ostrihomskej kapituly z r. 1397 po potvrdenie benefícia Apoštolským stolcom zo 17. septembra 1468 v prospech ostrihomského arcibiskupa Jána Vitéza zo Zredny.

Obr. 8 – Listina konventu Kostola sv. Hypolita zo Zobora z 9. mája 1336 s prepísanou listinou Špitála (domus hospitalis) svätého kráľa Štefana z Ostrihomu z r. 1268 a unikátnou kláštorou pečaťou s architektonickým motívom. (Magyar Országos Levéltár Országos Levéltár Diplomatikai Levéltár (MNL OL DL) 666)

Obr. 9 – Pečať z listiny konventu Kostola sv. Hypolita zo Zobora z 9. mája 1336 so zobrazením jedinečnej stavby na pomedzí pevnosti a opevneného kláštora. (MNL OL DL 666)

Obr. 10 – Svoradova jaskyňa.

Obr. 11 – Zobor 11. stor., artefakt.

Lucie Heilandová Rajhradský klášter, centrum vzdělanosti a kultury na jižní Moravě

Nejstarší klášter na jižní Moravě se nachází v Rajhradě ležícím asi 12 kilometrů jižně od Brna. Již od dob svého založení měl klášter přímý vliv na politické, hospodářské, kulturní i společenské dění a stal se důležitým centrem jižní Moravy. Rajhradští benediktini se živě zajímali o umění, vědu i kulturu, s rajhradským klášterem je neodmyslitelně spojena řada uměleckých zakázek a rozsáhlých stavebních podniků, kdy ty nejvelkolepější byly realizovány v průběhu 18. a 19. století, v době, kdy byl vystavěn nejen vlastní barokní klášterní komplex, ale např. i řada farních kostelů na rajhradském panství, zámček v Lesním Hlubokém nebo klášterní dům v Brně na Petrově. Pro své okolí se rajhradští benediktini stali nejen duchovními vůdci, ale také realizátory kulturního a společenského rozmachu.

Benediktinský klášter v Rajhradě založil v polovině 11. století kníže Břetislav I., který zde vybudovat „cellu na opuštěném hradě Rajhradě“. Založení kláštera bylo později podloženo dvěma listinnými falzy datovanými 18. října 1045 a 26. listopadu 1048.¹ Tato listinná falza byla

Podoba rajhradského kláštera před přestavbou Jana Blažeje Santiniho Aichela. (Beda Dudík: *Geschichte des Benediktiner Stiftes Raygernim Markgrafthume Mähren*, II. Wien 1868)

sepsána v průběhu 13. století, aby pojistila poddanost rajhradského kláštera Břevnovu, odkud měli první rajhradští bratři přijít a kterému byl rajhradský klášter až do počátku 19. století podřízen nejen správně, ale také měl povinnost odvádět Břevnovu část svých příjmů. Ve středověku byl rajhradský klášter podporován moravskými úředními knížaty i olomouckými biskupy, rajhradští probošti se aktivně podíleli i na politickém životě a samotný klášter se stal místem řady setkání. Významné postavení Rajhradu ve středověké společnosti dokládá také privilegium udělené klášteru 2. listopadu 1234 moravským markrabětem Přemyslem, díky němuž klášter získal stejné

Pohled do jednoho z hostinských pokojů nacházejícího se v prelaturě, počátek 20. století. (Benediktinské opatství Rajhrad)

imunity, jež před šesti lety daroval český král Přemysl Otakar I. velehradskému klášteru.² Rajhrad se tímto aktem zařadil mezi nejvýznamnější řeholní instituce působící ve středověku na Moravě a své privilegované postavení si podržel až do 15. století. Ačkoli byl klášter během 13. a 14. století důsledkem vojenských událostí několikrát zrušeno, měl díky výnosům svých statků zajištěný dostatečný příjem, který vystačil nejen na údržbu či výstavbu klášterních budov a obživu rajhradských benediktinů, ale také umožnil první umělecké aktivity, což dokládají nejen iluminované rukopisy nacházející se v klášterní knihovně, ale také např. stříbrná pozlacená berla rajhradských proboštů ze 13. století.

Rajhradský klášter vznikl na místě původního velkomoravského hradiska vzniklého koncem 9. století. Podle cyrilometodějské tradice, která v rajhradském klášteře zesílila v průběhu 19. století, zde stála sakrální stavba, kterou měl dokonce posvětit svatý Metoděj. O nejstarší podobě rajhradského kláštera bohužel nemáme žádné vizuální doklady, a protože dnešní komplex rajhradského kláštera stojí na místě původního velkomoravského hradiska a na něj plynule navazujícího románského i gotického kláštera, nebylo možné provést podrobný archeologický průzkum.³ V průběhu 11. století byl na místě hradiska spolu s budovami konventu postaven nevelký románský kostel zasvěcený sv. Petru a Pavlovi a ten byl i díky prosperitě kláštera v průběhu 13. a 14. století několikrát přestavován v gotickém stylu. Středověký klášterní chrám tvořilo ne příliš velké bazilikální trojlodí, před nímž bylo umístěno nevelké atrium, kolem něhož byly rozloženy jednotlivé

¹ Listinná falza vznikla koncem 13. století pravděpodobně na Břevnově v souvislosti s úsilím pojistit si podřízenost rajhradského proboštsví při sporu o vlastnictví kláštera s olomouckým biskupem Dětrichem. HAVEL, Dalibor. K počátkům písemné kultury rajhradského kláštera. In: Pavelková, Jindra a kol.: *Milovníci a mecenáši věd a umění v řeholním rouše*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-6705-9.

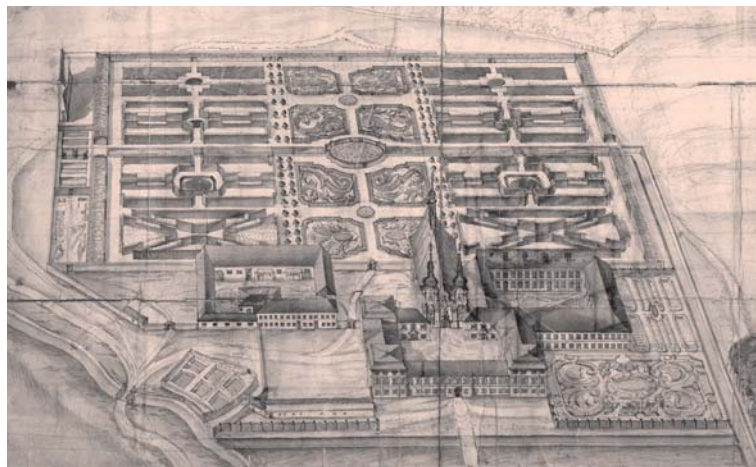
² Mezi práva a svobody, které rajhradský klášter obdržel, patřilo např. osvobození od daní, právo pořádání výročního trhu nebo vlastní soudní právo.

³ První archeologické výzkumy byly v okolí rajhradského kláštera prováděny v roce 1960 pod vedením Čenka Stani, systematictější archeologický průzkum byl pak realizován v 90. letech pod vedením Josefa Ungera.

budovy proboštsví. Domnělou podobu rajhradského kláštera můžeme nalézt např. na mědirytině zdobící dílo rajhradského benediktina Bedy Dudíka *Geschichte des Benediktiner Stiftes Raygernim Markgrafthume Mähren*. Rajhradský klášter byl bohužel vybudován na zcela nevhodném, močálovitém terénu a časté záplavy trápily rajhradské benediktiny až do roku 1848, kdy došlo zejména díky jejich iniciativě k regulaci řeky Svratky a vysušení močálů v okolí vlastního kláštera.

Ve středověké společnosti zaujímal rajhradský klášter důležité místo. O významném postavení kláštera svědčí i to, že se rajhradský klášter v době husitských válek stal útočištěm břevnovských benediktinů a byl jedním z center vzdělanosti. Ve zdejším skriptoriu vznikla v této době řada iluminovaných rukopisů, jakými bylo např. učené pojednání Jana z Holešova (R 432), opis tábořské kroniky Mikuláše Biskupce z Pelhřimova (R 411) nebo konvolut životopisů a pojednání o životě svatých (R 370). Po husitských válkách se bohužel postavení rajhradského kláštera změnilo a od konce 15. a především v průběhu 16. století zažíval klášter obrovský úpadek. Budovy kláštera několikrát vyhořely nebo byla jejich statika narušena neustálými záplavami, v klášteře žilo pouze několik řeholníků a reálně se uvažovalo o jeho zrušení a rozprodeji klášterního majetku. Díky zásahu olomouckého biskupa, kardinála Františka z Dietrichsteina, k tomuto kroku nakonec nedošlo a císař Rudolf II. v roce 1602 písemně potvrdil další existenci proboštsví. Zaslouhou štedré podpory kardinála z Dietrichsteina získal klášter nejen finanční dotace, ale bylo mu také přiděleno několik statků i s výnosy, což zajistilo hospodářský vzestup kláštera a umožnilo začít s opravami zchátralých klášterních budov nebo výstavbou nového křídla konventu. Od 60. let 17. století se poprvé setkáváme se záměrem namísto oprav stávajícího klášterního komplexu vybudovat zcela nový klášter s reprezentativním chrámem, který by dostačoval vysokému počtu farníků přicházejících sem pravidelně na bohoslužby, a především snahou rajhradských proboštů o osa-

Joseph Anneis: Návrh na parkovou úpravu prostoru mezi klášterem a Loučkou (dnes součást Rajhradic) 1770–1776. Brněnský inženýr Joseph Anneis v Rajhradě kromě úprav stávajících klášterních budov projektoval zahradu, z jeho ruky pochází i několik plánů parkové úpravy a návrhy drobné zahradní architektury. (MZA v Brně, E6, P. d. 5, inv. č. 4402)

Pohled do klášterního muzea nacházejícího se vedle knihovny, počátek 20. století. (Benediktinské opatství Rajhrad)

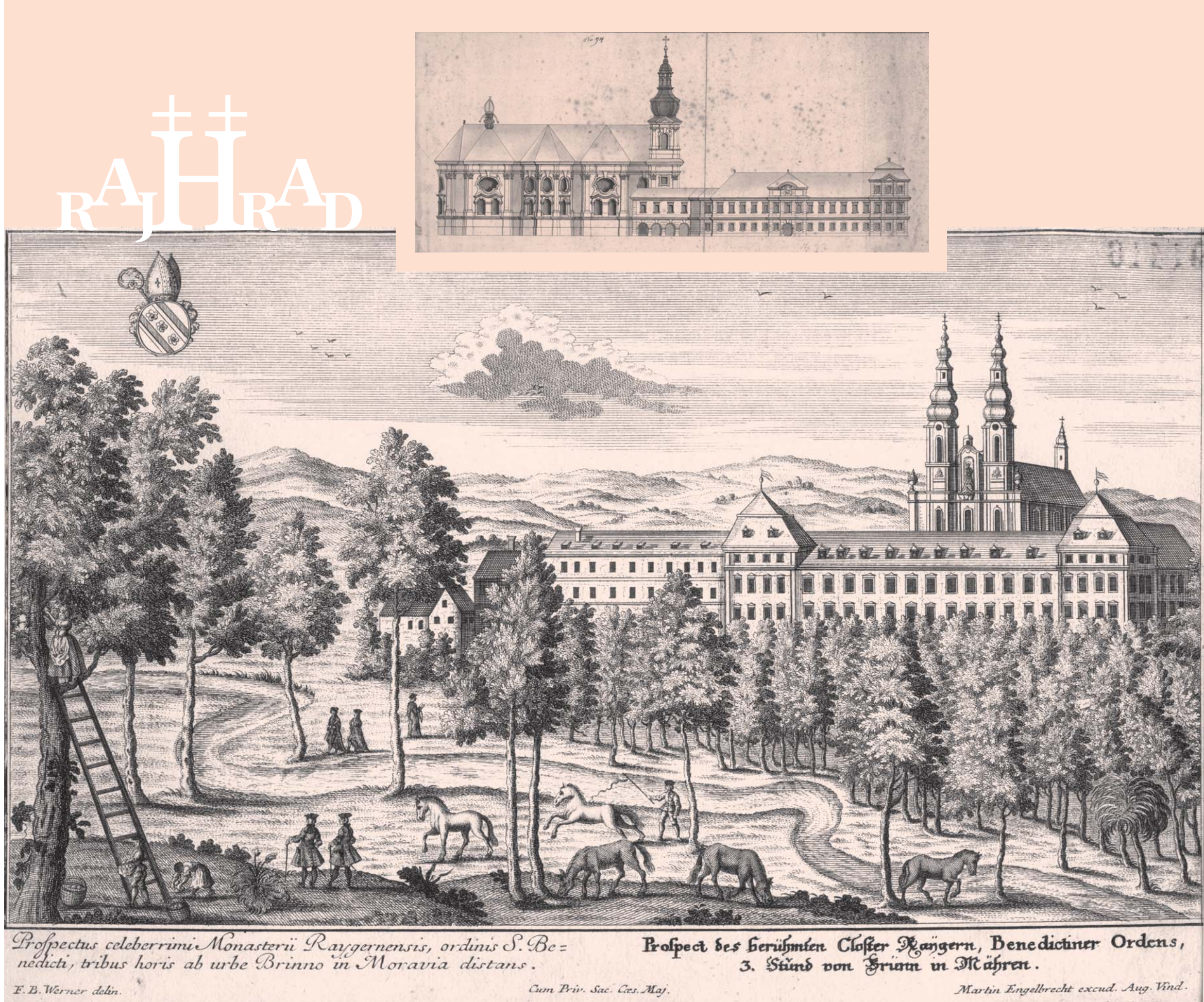
mostatnění kláštera od Břevnova a založení samostatného rajhradského opatství. První plány barokní přestavby rajhradského kláštera pocházejí z doby probošta Placida Novotného (proboštem 1690–1692), který chtěl i prostřednictvím vybudování novostavby kláštera zdůraznit jeho postavení a významnost. Barokní klášter měl být na základě rozhodnutí Placida Novotného, který chtěl navázat na velkomoravskou tradici a zdůraznit magičnost místa, zachován na původním místě, ačkoli rajhradští benediktini v rámci výstavby nových budov uvažovali i o přesunutí kláštera na „zdravější místo“.

K realizaci barokní přestavby kláštera došlo až na počátku 18. století a rajhradský probošt Antonín Pirmus (1676–1744) vypracováním projektu přestavby kláštera i klášterního chrámu pověřil jednoho z nejpřednějších architektů působících v českých zemích, Jana Blažeje Santiniho Aichela (1677–1723), který měl s výstavbou kláštera na bažinatém terénu zkušenosti z cisterciáckého kláštera v Plasech. Santinipo prozkoumání terénu navrhl postavit kostel na dřevěných pilotech a rostech. V únoru 1722 měl probošt Antonín Pirmus k dispozici Santiniho plány a po drobných úpravách byla zahájena stavba klášterního chrámu. Vlastní stavba barokního chrámu postupovala rychle a byla realizována v letech 1722–1726 pod vedením brněnského stavitele Františka Benedikta Klíčníka (1677–1755). Po dokončení hrubé stavby v roce 1726 začaly být plynule stavěny klášterní budovy, ale především začaly probíhat práce na úpravách chrámového interiéru a jeho výzdobě, chrámová klenba byla vyzdobena freskou s ústředním motivem apoteózy sv. Benedikta a šíření křesťanství benediktinským řádem, do chrámového interiéru byly osazeny oltáře, sochy nebo chórové lavice. K realizaci výzdoby chrámu byli osloveni přední moravští umělci, např. chrám, klášterní knihovnu i hlavní sál prelatury freskami vyzdobil brněnský malíř Jan Jiří Etgens (1691–1757), autorem většiny soch, oltářů a kazatelny se stal v Mikulově usazený Ignác Lengelacher (1698–1780) nebo varhany zhotovil brněnský varhanář Antonín Richter (1688–1765). Klášterní chrám byl vysvěcen olomouckým biskupem Jakubem Arnoštem Lichtensteinem z Kastelcornu dne 7. června 1739 v rámci pořádaných osmidených slavností.

Současně s výstavbou kostela byla započata také přestavba obytných budov kláštera a s těmito pracemi se pokračovalo i po dokončení klášterního chrámu. Jako první bylo budováno východní křídlo konventu, v němž se nacházela sakristie, kapitulní síň a dvoupatrový knihovní sál s freskovou výzdobou Jana Jiřího Etgense zachycující Zásluhy benediktinského řádu o vědy a umění, a jižní trakt prelatury s letním refektářem. Bohužel výstavba klášterního komplexu byla již na počátku 40. let pozastavena pruskou invazí, kdy byl klášter nejen přímo vojensky ohrožován, ale také musel odvádět vysoké válečné kontribuce, a rajhradští benediktini tak výstavbu kláštera v této době na čas zastavili. Budova prelatury byla nakonec dokončena v roce 1746 podle Klíčnickem upraveného Santiniho projektu, do roku 1752 pak byla dostavěna budova konventu o čtyřech křídlech, i když až do 19. století jižní a západní křídlo konventu tvořily pouze obvodové zdi bez vnitřního rozdělení a zařízení místností. Výstavba klášterního komplexu se kvůli válečným událostem, finanční situaci rajhradských benediktinů a především problémům se statikou způsobeným založením chrámu na nepříliš pevném podloží nakonec protáhla až do poloviny 19. století.⁴ Dnešní rozloha kláštera odpovídá původním Santiniho představám, i když jeho plány byly již Františkem Benediktem Klíčnickem upraveny a také nikdy nebyla realizována výstavba severního křídla prelatury s reprezentativním schodištěm.

K důležitým faktorům reprezentace patřila nejen výstavba sídla, ale i jeho vybavení, vybudování obrazové galerie, knihovny nebo sbírkového kabinetu. Rajhradští benediktini se projevili jako nadšení sběratelé, štedří mecenáši umění a horliví podporovatelé vědeckého bádání. Výraznější umělecké i vědecké počiny rajhradských benediktinů jsou spojeny s vzestupem kláštera koncem 17. a počátkem 18. století. Počátky aktivního sběratelství rajhradských proboštů jsou spojeny s proboštem Bennem II. Brancouzským (proboštem 1692–1709), díky jehož iniciativě byl pořízen první katalog klášterní knihovny, v klášteře vznikla obrazárna nebo kunstkommora, kam byla již v době jeho působení uložena numismatická sbírka, kolekce zbraní, starožitnosti nebo liturgické předměty. Sbírkový kabinet se postupem doby rozrostl a později položil základy klášternímu muzeu. Obrazárna, která se za dob probošta Brancouzského v klášteře nacházela, byla ve velké míře doplňována jeho nástupci, především Antonínem Pirmem nebo Otmarem Conradem, v době její největší slávy se zde na-

⁴ První problémy se statikou se objevily již v roce 1728, kdy bylo nutné zpevnit fasádu přidáním dvou nárožních pilířů a odlehčit klenbu u vchodu. Další statické problémy se objevily v roce 1745, kdy se objevily trhliny na východní fasádě, v roce 1763 pak zemětřesení značně narušilo presbytář a hrozilo sesutí klenby chóru. Zemětřesení také poškodilo klenbu klášterní knihovny. Již v 60. letech se tak přistoupilo na základě plánů dvorského architekta Franze de Paula von Hillebrandt k přestavbě nejvíce poškozených částí kostela a následně poté v letech 1770–1776 došlo pod vedením inženýra Josefa Anneise k radikální opravě kostela, knihovny i dalších částí kláštera.

Prospectus celeberrimi Monasterii Raygernensis, ordinis S. Benedicti, tribus horis ab urbe Brinno in Moravia distans.

F. B. Werner delin.

Prospect des berühmten Closter Raygern, Benedictiner Ordens, 3. Stund von Briam in Mähren.

Cum Priv. Sac. Ces. Maj.

Martin Engelbrecht excud. Aug. Vind.

Spodný obrázok: Bernard Werner: Prospectus celeberrimi Monasterii Raygernensis... Augsburg 1735–1755. (MZK, Skř.1-91.416,524)

Horný obrázok: Jan Blažej Santini Aichel – Plán boční chrámové fasády a vstupního křídla prelatury, 1722 (MZA v Brně, E6, P. c. 9, inv. č. 4394)

Průčelí rajhradského klášterního kostela sv. Petra a Pavla. (Foto autorka)

cházela díla od středověkých i barokních mistrů. S aktivním zájmem rajhradských benediktinů o umění se setkáme především od barokních dob, kdy z jejich iniciativy vznikaly rozsáhlé umělecké sbírky umísťované do reprezentativních místností kláštera, ať již se jednalo o místnosti prelatury, hostinské pokoje nebo později i chodby konventu. V průběhu 18. i 19. století se rajhradský klášter stal jedním z uměleckých center jižní Moravy, na realizaci stavby klášterního komplexu a výzdobě jeho interiérů se podílela řada moravských a rakouských umělců, jmenovitě např. malíři Jan Jiří Etgens, Josef Winterhalder mladší, Ignác Raab, František Vavřinec Korompay a Josef Zelený nebo sochaři Ignác Lengelacher, Benedikt Edele a Josef Břenek.

Jednou z nejvýraznějších osobností stojících v čele rajhradského kláštera byl probošt Otmar Conrad (1729–1812), který byl proboštem zvolen v červenci 1764 a tento úřad zastával až do své smrti 13. června 1812.⁵ Otmar Conrad spojil budování kláštera a jeho sbírek se svou osobní reprezentací. I přestože se rajhradský klášter potýkal v době jeho působení s finančními problémy, neváhal probošt Conrad nejen investovat do úprav a oprav kláštera a výstavby far, farních kostelů i rezidencí rajhradských benediktinů, ale také pořizovat luxusní předměty, umělecká díla nebo nakupovat knihy. Kromě toho, že se stal přímým objednavatelem několika obrazů, využil také stávající situace a řadu mobiliáře, sbírkových předmětů nebo knih nakoupil v průběhu 70. a 80. let 18. století na aukcích majetku zrušeného jezuitského řádu či majetku zrušených klášterů.⁶ S jeho osobou je tak spojena nejen luxusní výzdoba interiérů kláštera, ale také systematické sběratelství a doplňování knižního fondu. V budově prelatury např. zřídil novou soukromou osobní kapli, mezi lety 1781–1797 nechal vytvořit tzv. prelátský sál, vyzdobený obrazy a grafickými listy nebo zřídil proboštskou knihovnu, jejíž jádro tvořila knihovna brněnského biskupa Matyáše Chorinského z Ledské, kterou Otmar Conrad zakoupil v roce 1787 za pouhých 300 zlatých.⁷ Jak je z předchozího

⁵ Více o osobnosti Otmara Conrada např. MACUROVÁ, Zuzana. *Umělecká praxe v barokním klášteře: proměny rajhradského proboštsví v 18. století*. Brno: Masarykova univerzita, 2015. ISBN 978-80-210-7993-9.

⁶ Z majetku zrušeného jezuitského řádu zakoupil Otmar Conrad za 120 zlatých na dvě stě obrazů. MZA, E6, kart. 290, inv. č. 2512, sig. Fb 9, fol. 32.

⁷ MZA, E6, kart. 290, inv. č. 2512, sig. Fb 9, fol. 57.

patrné, rajhradský klášter z josefinských reforem výrazně profitoval, klášter byl považován za jedno ze vzorových duchovních center a dokonce bylo plánováno, že se stane sídlem nově koncipovaného humanistického učiliště na Moravě. Díky Conradově iniciativě byla vybudována klášterní obrazárna, založena grafická sbírka nebo vytvořena portrétní galerie rajhradských proboštů.

Zásadním mezníkem v dějinách rajhradského kláštera bylo jeho povýšení na opatství a s ním spojené správní i hospodářské osamostatnění od břevnovského kláštera. Na samostatné opatství byl rajhradský klášter povýšen dne 22. března 1813 a prvním opatem se stal Augustin Koch (1754–1831). Nově vzniklé opatství se sice zpočátku muselo vyrovnávat s nepříznivou hospodářskou situací po napoleonských válkách, ale díky reformám klášterního hospodářství začal klášter velice brzy prosperovat, a Augustin Koch i jeho nástupci se tak mohli pustit do realizace řady projektů, ať již se jednalo o rekonstrukci chrámu i klášterních budov, výzdobu a vybavení interiérů, nebo výstavbu farních kostelů. Všichni rajhradští opati byli výraznými osobnostmi a i díky nim se stal rajhradský klášter centrem společenského, kulturního i politického dění na jižní Moravě. Z iniciativy druhého rajhradského opata Viktora Schlossara (1793–1854) byla nejen uspořádána knihovna a klášterní archiv, ale také např. založeno klášterní muzeum přístupné badatelům z širokého okolí. Viktor Schlossar v sobě nezapřel vzdělance a nadšeného čtenáře, proto po svém zvolení opatem přidělil klášterní knihovně na doplňování fondu pravidelné roční dotace ve výši 1 000 zlatých, knihovna tak mohla být jeho zásluhou pravidelně systematicky doplňována. Kromě toho byl ze Schlossarova podnětu zpřístupněn knižní i archivní fond badatelům, z rajhradských sbírek tak mohli při svém studiu čerpat nejen samotní rajhradští benediktini

Pohled do interiéru kostela sv. Petra a Pavla. V architektuře Jana Blažeje Santiniho Aichela hrálo důležitou roli světlo, které dotvářelo celý prostor a podtrhávalo architektonický účinek. V případě rajhradského klášterního chrámu byla nejvíce prosvětlena ústřední rotunda, která byla tímto způsobem centralizována, a byl tak vytvořen mimořádně působivý prostorový dojem. (Foto autorka)

Pohled do knihovny rajhradského kláštera. (Foto autorka)

jako Řehoř Volný nebo Beda Dudík, ale mezi návštěvníky knihovny a archivu patřili např. Antonín Boček, Josef Dobrovský, Pavel Josef Šafařík nebo František Palacký. Viktor Schlossar byl obrovským vlastencem a patriotem, i proto se stal programovým obnovitelem moravského umění. I díky jeho iniciativě se rajhradský klášter v 19. století stal nositelem slovanské tradice a obnovitelem kultu sv. Cyrila a Metoděje a historiografickým střediskem Moravy. Na aktivity Viktora Schlossara plynule navázal i jeho nástupce Gunter Kalivoda (1815–1883), který nejenže pokračoval ve Schlossarových aktivitách a dokončil výzdobu kláštera, ale za jeho působení byla např. také založena tiskárna rajhradských benediktinů, jejíž produkce se specializovala na vydávání česky tištěné náboženské literatury, zábavného čtení, ale i vlastních děl rajhradských benediktinů. Již na konci 19. století patřila tiskárna rajhradských benediktinů k největším tiskařským podnikům v Brně.

Období rozkvětu rajhradského kláštera bylo ukončeno na počátku 20. století, kdy se klášter následkem pozemkové reformy ve 20. letech dostal do ekonomických problémů. Rajhradské opatství nebylo s to vlastními prostředky udržovat chod kláštera a ani zajistit nejnnutnější opravy budov. Jakékoli finanční dotace příslibené klášteru ve 30. letech zastavily válečné události, kdy v rámci bojů v posledních letech druhé světové války byla poničena nejen fasáda, ale i některé budovy. Ani poválečné události nebyly pro rajhradský klášter příznivé, jakákoli finanční podpora ze strany státu byla klášteru odmítnuta a v roce 1950 došlo v rámci tzv. *Akce K* k jeho zrušení. Stávající rajhradští benediktini byli deportováni a budovy byly přiděleny Ministerstvu národní obrany, které v nich

zřídilo sklady pro vojenské účely. V roce 1990 byl klášter předán zpět benediktinskému řádu a benediktini zde žijí a aktivně působí dodnes. ●

Literatura

HEILANDOVÁ, Lucie. Grafická sbírka rajhradského kláštera a umělecký mecenát rajhradských benediktinů. Brno: Moravská zemská knihovna v Brně, 2015. ISBN 978-80-7051-208-1.

HEILANDOVÁ, Lucie a kol. Posledních dvě stě let v historii rajhradského kláštera. Brno: Moravská zemská knihovna, 2013. ISBN 978-80-7051-196-1.

KRMÍČKOVÁ, Helena, Lucie MAZALOVÁ, Petra MUTLOVÁ a Pavel ŠEVČÍK. Pro defenza veritatis evangelice. Brno: Masarykova univerzita, 2015. ISBN 978-80-210-8023-2.

KROUPA, Jiří, Jaroslav VOBR a Vojen DRLÍK. Benediktinský klášter v Rajhradě: klášter, klášterní knihovna, památník písemnictví na Moravě. Předklášteří: Muzeum Brněnska, 2006. ISBN 80-254-1430-2.

MACUROVÁ, Zuzana. Umělecká praxe v barokním klášteře: proměny rajhradského proboštsví v 18. století. Brno: Masarykova univerzita, 2015. ISBN 978-80-210-7993-9.

PAVELKOVÁ, Jindra a kol. Milovníci a mecenáši věd a umění v řeholním rouše. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-6705-9.

Autor:

Lucie Heilandová, Mgr., (1980). V době studia historie, dějin umění a pomocných věd historických na FF MU nastoupila v roce 2004 do Oddělení rukopisů a starých tisků MZK v Brně. V MZK působí dodnes, nyní je členkou projektu NAKI II Brána moudrosti otevřená. Barokní kulturní dědictví klášterů Broumov a Rajhrad: ochrana, restaurování, prezentace. Hlavním předmětem jejího badatelského zájmu je polygrafické a grafické umění.

Resumé:

Příspěvek chce čtenáře stručně seznámit s bohatou historií rajhradského kláštera, představit klášter jako centrum vzdělanosti, kultury a společenského dění na jižní Moravě. Rajhradští benediktini se již od středověku aktivně zapojovali do politického, kulturního i společenského dění na Moravě, stali se mecenáši věd a umění a v rajhradském klášteře působila řada významných osobností, jejichž prostřednictvím se rajhradský klášter zapsal do české i moravské historie.

Dnešní podoba rajhradského kláštera – letecký snímek klášterního komplexu. (Benediktinské opatství Rajhrad)

Juliana Zmetáková Portugalské cesty k svätému Jakubovi

Kult svätého Jakuba na Pyrenejskom polostrove

Nábožensko-politický kontext Pyrenejského polostrova v ranom stredoveku

V dnešnej dobe sa krajiny Pyrenejského polostrova, Španielsko a Portugalsko, radia k najkatolíckejším krajinám v rámci Európy, aj vďaka pútnickému miestu Santiagu de Compostela, kde sú uložené pozostatky apoštola Jakuba Väčšieho. Nie vždy to tak ale bolo. Katolicizmus (alebo *fides romana*) sa stal oficiálnym náboženstvom Vizigótskeho kráľovstva, zaberajúceho väčšinu územia Pyrenejského polostrova v roku 589, krátko po tom, čo naň jeho kráľ Recaredo konvertoval, z Vizigótmí preferovaného ariánskeho variantu kresťanstva¹. Odvtedy vplyv katolíckeho náboženstva v oblasti postupne rástol, a významným míľnikom v tomto procese bolo práve odhalenie hrobky svätého Jakuba v Santiagu de Compostela, v španielskej Galícii, z ktorej sa stalo najdôležitejšie pútnické miesto kresťanského Západu.

Mnich Beatus z Liébany sa už vo VIII. storočí zaslúžil o rozšírenie svätajakubského kultu po severe Pyrenejského polostrova, čím sa významne posilnilo postavenie astúrskej cirkvi. V tom čase bola dnešná Galícia súčasťou Astúrskeho kráľovstva a neskôr, od začiatku 10. storočia bola spolu s pôvodnou Astúriou a severom dnešného Portugalska súčasťou Leónskeho kráľovstva, ktoré naň nadväzovalo.

Toto obdobie bolo pre kresťanov na Pyrenejskom polostrove veľmi náročné kvôli maurským inváziám. V poslednej štvrtine 8. storočia začína proces reconquisty, znovudobývania obsadeného územia kresťanmi, ktoré bude trvať až do konca stredoveku.

Súčasnne prebiehala aj teologická dišputa medzi predstaviteľmi astúrskej a toledskej cirkvi. V Astúrii boli zástancovia ortodoxného výkladu Biblie, obhajovali Svätú trojicu a nakoniec získali prevahu nad liberálnejšími myšlienkami šíracimi sa z Toleda. V tom čase bola postavená katedrála v Oviede (812), potvrdzujúca prevahu

Rôzne podoby svätého Jakuba Väčšieho.
In: Iglesias, José Manuel García. *Camino de Santiago, patrimonio mundial*. (2004).
Barcelona: Edicions de l'Eixample, str. 60–61.

astúrskej cirkvi. V období, keď bolo územie Astúrskeho kráľovstva dostatočne bezpečné, bolo veľmi príhodné na to, aby bol hrob apoštola objavený. Jeho význam je nepopierateľný a rozhodne dopomohol k upevneniu postavenia astúrskej cirkvi v opozícii k južnejšiemu cirkevnému centru v Tolede.

Santiago de Compostela sa v 11. storočí stalo významným pútnickým miestom, a tým pádom aj ekonomickým centrom regiónu. Stimulovalo aj rozvoj hraničných miest vtedajšieho vojvodstva Portucale. V nadväznosti na Clunyskú reformu v 12. storočí pestovanie kultu svätcov a pútnictvo ako manifestácia viery zažívajú rozkvet, a Santiago de Compostela z tohto vývoja ťaží. Pútnici majú výnimočné postavenie a sú dokonca medzinárodne právne chránení².

Objavenie hrobu sv. Jakuba

Sv. Jakub Väčší, patrón Španielska, má dve podoby, býva zobrazovaný buď ako pútnik, alebo ako jazdec. Bol umučený v Jeruzaleme v r. 43, príp. 44, a je prvým martýrom medzi apoštolmi³.

Už v ranom stredoveku sa podľa ústnej tradície hovorilo o prítomnosti sv. Jakuba Väčšieho na Pyrenejskom polostrove, vtedajšej Hispánii, a tiež že to bol práve tento apoštol, ktorý vzdialenú oblasť na západe Rímskej ríše evanjelizoval. Začlenenie do Rímskej ríše bolo impulzom ku kristianizácii tohto územia, na ktorom mali dovtedy prevahu pohanské náboženstvá domorodého obyvateľstva. Proces prijatia kresťanstva obyvateľstvom bol pomerne náročný a zdĺhavý a objavenie svätajakubských relikvií pomohlo pozíciu kresťanstva upevniť.

¹ Singul, 1999

² Plotz, 1992

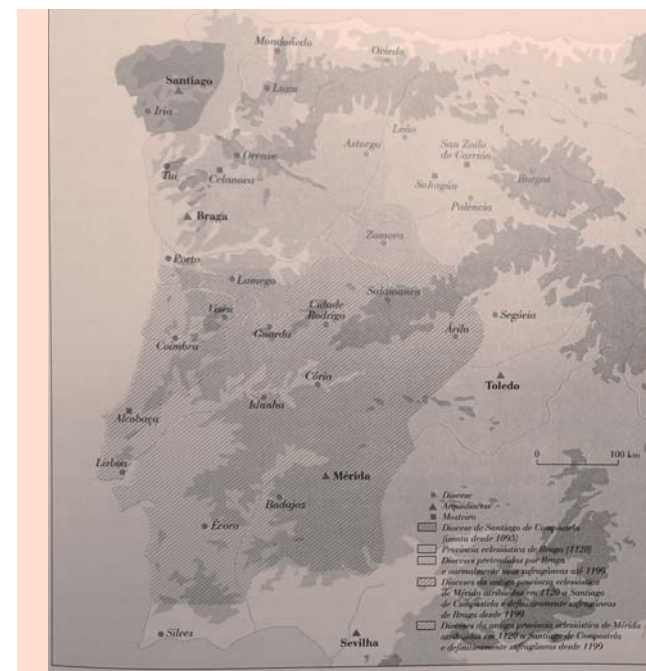
³ García Iglesias, 2004

Svätý Jakub Väčší sa stal patrónom a ochrancom Hispánie. Legenda traduje, že sa zjavil vo sne kráľovi Ramirovi I. a pomohol mu poraziť maurskú armádu, ktorá bola v značnej presile. Vtedy padlo aj rozhodnutie o každoročnej platbe *voto de Santiago* v podobe chleba a vína, ktorá bola neskôr zneužívaná, a (dnes) portugalská diecéza v Brage sa mu vzoprela (r. 1121).

Svätajakubský kult sa formoval postupne. Jedným z prvých impulzov bol dokument *Breviarum Apostolorum*, napísaný koncom 6. storočia, ktorý sa počas 7. storočia šíril celou západnou Európou. Nachádzajú sa v ňom stručné biografie apoštolov a miesta, kde kázali a kde sú pochovaní. V tomto dokumente je ako miesto hrobu sv. Jakuba označený *Arcis Marmoricis*⁴. Takisto anglický benediktínsky mních Beda Ctihodný hrobku sv. Jakuba už celé storočie pred jej oficiálnym objavením situoval na územie Galície. *Martirologio* od Usuarda z polovice 9. storočia spomína, že došlo k *translatio* (preneseniu) pozostatkov apoštola z miesta, kde zomrel⁵.

Legenda o samotnom objavení hrobky, tzv. *revelatio*, ktoré sa malo uskutočniť v rokoch 820 – 830⁶, sa zachovala v texte z 9. storočia. Eremita Pelagius zo Solovia videl počas viacerých nocí žiariť svetlo nad neďalekým lesom Libredón. Na nezvyčajnú udalosť upozornil biskupa Teodomira z biskupstva v meste Iria Flavia. V rímskom období bola Iria Flavia (blízko dnešného mesta Padrón v západnej Galícii) najdôležitejším mestom v regióne. Práve tam mal mať Jakub prvé kázanie počas evanjelizácie Pyrenejského polostrova. Na mieste, z ktorého vyžarovalo nezvyčajné svetlo, objavili hroby apoštola Jakuba Väčšieho a jeho dvoch žiakov, Teodora a Atanasia. Miesto potvrdil astúrsky kráľ Alfonso II. a stalo sa z neho *locus apostolicus*. Dokumenty, v ktorých sa o *revelatio* pojednáva, sú viaceré, hlavne ale Concordia de Antealtares (1077) z pera biskupa

Mapy diecéz Satiago de Compostela a Braga
In: Mattoso, José. *História de Portugal. Volume I. Antes de Portugal*. (1997). Lisboa: Editorial Estampa.

Diega Peláeza a opáta Faxilda.

Okolo hrobu apoštola Jakuba Väčšieho bola postavená katedrála a celé mesto, dnes známe ako Santiago de Compostela. Už v roku 899 je postavený nový chrám, ktorého centrom je svätajakubský hrob. Za jeho popularizáciou stojí najmä úsilie arcibiskupa Diega Gelmíreza v prvej polovici 12. storočia.⁷

Vzťah medzi Portugalskom a púťami k sv. Jakubovi

Svätý Jakub Maurobijec a svätý Jakub pútnik

Svätý Jakub je v Portugalsku vnímaný dvoma spôsobmi. Na juhu býva prevažne zobrazovaný ako svätý Jakub Maurobijec (*Santiago Matamouros*), bojovník a ochranca kresťanov v boji proti Maurom, a na severe ako pútnik, ktorým bol, keď hlásal kresťanskú vieru.⁸

Apoštolský hrob bol objavený za čias Astúrskeho kráľovstva, keď jeho súčasťou bol aj sever dnešného Portugalska. Keďže celý sever Pyrenejského polostrova je veľmi úzko spätý so svätajakubským pútnickým kultom, obraz svätého Jakuba ako pútnika je pre severné Portugalsko typický.

Svätý Jakub mal však byť nápomocný aj v boji proti Maurom – na portugalskom území napríklad pri dobytí Coimbry v r. 1064 kresťanskými vojskami. Vďaka relatívnej blízkosti ku Compostele mesto dokázalo pritiahnúť franských pútnikov, smerujúcich k hrobu sv. Jakuba, o čom svedčí aj dochovaná onomastika z 11. storočia, obsahujúca množstvo franských mien⁹. S postupom reconquisty sa kult svätého Jakuba dostával ďalej na juh portugalského územia a býva tam vyobrazovaný práve ako maurobijec, na koni a s mečom v ruke.

Rivalita medzi diecézami v Brage a v Santiagu de Compostela

Od čias kráľa Pedra (1070–1091) sa biskupstvo v Brage snažilo zápasíť s dominanciou Compostely a vytvoriť jej protipól, pútnické miesto na území dnešného Portugalska. V tomto úsilí vynikal najmä biskup sv. Geraldo, odpor arcibiskupov zo Santiaga de Compostela proti jeho snahe bol však logicky veľký, a proti jeho plánu zanietené bojovali¹⁰.

S arcibiskupstvom v Brage sa spája relikvia svätého Ja-

⁴ V preklade mramorové oblúky, Singul, 1999

⁵ García Iglesias, 2004

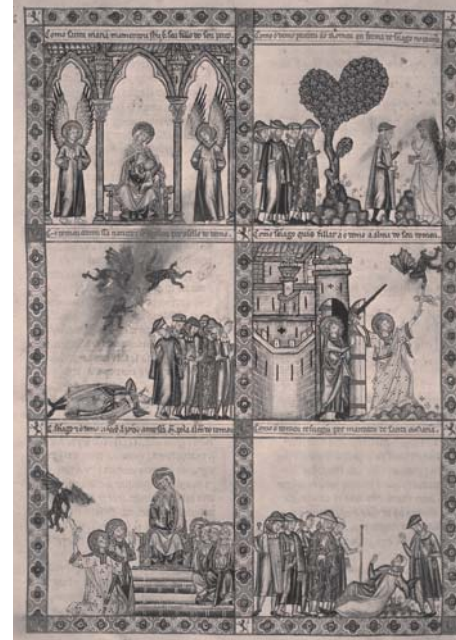
⁶ Prípadne v r.813, Carro Otero

⁷ García Iglesias, 2004

⁸ Actas das 1as jornadas de língua e cultura mirandesa, 1987.

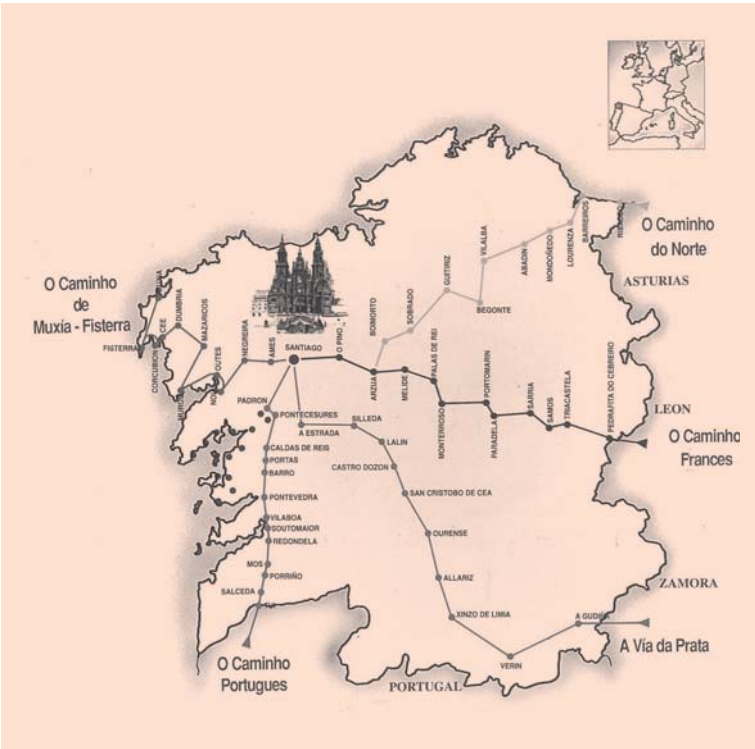
⁹ Mattoso, 545

¹⁰ Mattoso, str. 545

Zázraky svätého Jakuba Väčšieho.
In: Iglesias, José Manuel García. *Camino de Santiago, patrimonio mundial*. (2004). Barcelona: Edicions de l'Eixample, str. 63.

Trasy Svätajakubskej cesty vedúce do Santiaga de Compostela vo svojom poslednom úseku – Severná trasa (*o caminho do norte*), Francúzska trasa (*o caminho francês*), Strieborná cesta (*a via da prata*), Portugalská trasa (*o caminho português*) a trasa Muxia – Fisterra. In: Carro Otero, Xosé. (1991). *O caminho português das peregrinações a Santiago*. Xunta de Galicia.

kuba Menšieho (Jakub Alfejova),¹¹ ktorá sa dnes nachádza v Santiagu de Compostela. Mauricio Burdino, arcibiskup z Bragy, priniesol v roku 1108 z Jeruzalemu jeho hlavu. Od neho sa cez kráľovnú Urracu dostala k arcibiskupovi z Compostely Gelmírezovi, ktorý ju v roku 1116 triumfálne priniesol do Santiaga¹². Tam sa nachádza dodnes a mnoho pútnikov sa mylne domnieva, že ide o relikviu sv. Jakuba Väčšieho.

Púte do Compostely z Portugalska a cez Portugalsko

Už od začiatku púti existuje sedem portugalských ciest do Compostely a Portugalci sú zároveň jednými z najpočetnejších pútnikov. Aj preto sa hovorí o viacerých „portugalských“ zázrakoch apoštola Jakuba v portugalských moriach, ktoré slúžili ako motivácia pre týchto pútnikov. Jeden z nich hovorí o lodi, v ktorej sa plavilo telo sv. Jakuba sprevádzané učeníkmi, keď sa z mora vynoril kôň posiaty mušľami. Z tejto mušle sa stal neodmysliteľný symbol viažuci sa k sv. Jakubovi pútnikovi¹³.

Rovnako viacerí portugalskí monarchovia boli späť so svätajakubskými púťami a vykonali cestu do Compostely. V roku 1220 je Alfonso II. Portugalský prvým portugalským monarchom, ktorý sa na púť do Compostely vydal. Kráľovná Svätá Izabela Portugalská (narodená v Aragóne), manželka D. Dinisa mala tiež veľmi blízko ku Compostele. Absolvovala dve púte a počas nich sa ubytovala v obyčajných útulniach pre pútnikov¹⁴. Slávny kráľ zlatého veku portugalskej objaviteľskej a ekonomickej

expanzie Manuel I. taktiež putoval do Santiaga v roku 1502, aby poďakoval za pomoc pri zámorských objavných plavbách.

Rád svätého Jakuba od meča

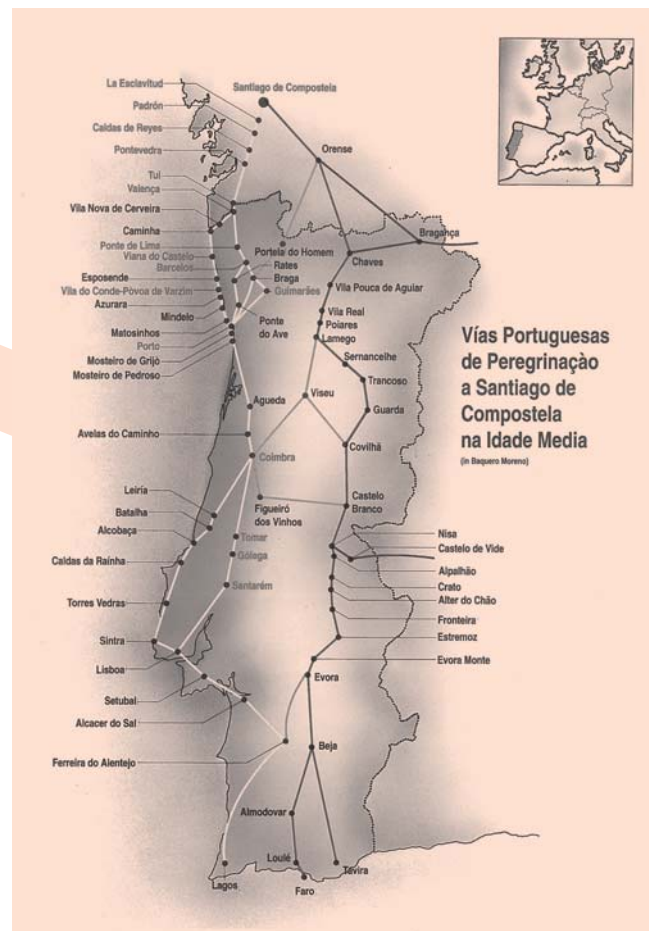
Rád sv. Jakuba od meča (*Ordem de Santiago de Espada*) bol v roku 1288 uznaný ako samostatný rád, nezávislý na španielskom Ráde svätého Jakuba, ktorého vetvou pôvodne bol. O jeho založenie v roku 1175 sa pričínili aj arcibiskupi zo Santiaga de Compostela a z portugalskej Bragy (D. João Peculiar). Tento vojenský rád, ktorý má ako jednu z insígnií svätajakubskú pútnickú mušľu, mal ako patróna svätého Jakuba Väčšieho, mal v Portugalsku významnú úlohu pri reconquiste. Aj preto od portugalského kráľa Sancha II. dostal do správy mestá dobyté od Maurov – Palmela, Almada a Alcácer do Sal, medzi inými a mohol svojím vplyvom konkurovať kráľovskému dvoru.

Svätý Jakub a svätý Juraj

Susedské vzťahy medzi Portugalskom a jeho vtedajšími susedmi, Leónom a Kastíliou, boli často napäté. V období politickej krízy v r.1383–1385, ktorá vyvrcholila bitkou pri Aljubarrote, sa Portugalci pod vplyvom britských spojencov obracali viac ku kultu svätého Juraja a svätý Jakub bol skôr asociovaný so španielskym nepriateľom¹⁵. Napriek

Stredoveké trasy Portugalskej cesty do Santiaga de Compostela.

In: Carro Otero, Xosé. (1991). *O caminho português das peregrinações a Santiago*. Xunta de Galicia.

Obnovené úseky Striebornej cesty zásluhou Spolku priateľov svätajakubských ciest v Zamore. In: Ramos de Castro, Afonso. *Caminos jacobeos de Zamora*. (2000).

Trasy Svätajakubskej cesty

Keď hovoríme o Svätajakubskej ceste (*Camino de Santiago*), nemyslíme tým jednu jediná cestu, ale množstvo ciest, ktoré od stredoveku vedú k jedinému cieľu – hrobu Apoštola sv. Jakuba Väčšieho. Záujem pútnikov aj historikov sa sústreďuje primárne na Francúzsku a Severnú trasu. Našťastie zápis Svätajakubskej cesty do zoznamu UNESCO (stala sa tak prvou európskou pútnickou cestou) bolo impulzom k hlbšiemu a podrobnejšiemu štúdiu všetkých trás, aj tých napoly zabudnutých.

Existuje 5 hlavných ciest do Santiaga de Compostela¹⁶:

- Francúzska
- Severná
- Strieborná
- Portugalská
- Trasa Muxia – Fisterra

V rámci týchto ciest existovalo mnoho odbočiek napríklad do prístavov, odkiaľ prichádzali pútnici zo zámoria, a tiež trasy zo vzdialenejších európskych krajín.

Portugalské trasy Svätajakubskej cesty

Hlavnou trasou z Portugalska do Compostely, ktorá

¹¹ Sv. Jakub Menší (alebo Mladší), apoštol, zomrel v Jeruzaleme spolu so sv. Filipom ako mučeník asi v roku 62. Spomína sa jeho pozoruhodná vizuálna podobnosť s Ježišom. Jeho atribútom pri zobrazovaní je valchárska palica, ktoru mu po kameňovaní rozbili hlavu. Niekedy býva zamieňaný s Jakubom Väčším.

¹² García Iglesias, 2004

¹³ García Iglesias, 2004

¹⁴ García Iglesias, 2004

¹⁵ Marques, 1991

¹⁶ Carro Otero, 1991

¹⁷ Carro Otero, 1991

väčšinou zodpovedá názvu „Portugalská trasa“, je trasa z Lisabonu cez Coimbru, Porto, Barcelos, Ponte de Lima, Valença do Minho a ďalej Tui, Pontevedru a Padrón v Galícii. Portugalských trás je však omnoho viac, už od stredoveku sa ich spomína minimálne sedem. Ďalšia trasa teda vedie cez Bragu, odkiaľ môže pokračovať cez Ponte de Lima ďalej na sever. Alternatívou je z Bragy pokračovať cez Chaves a galicijský Verín a Ourense.

Portugalské trasy sú charakteristické svojim prírodným a architektonickým bohatstvom. Popri trasách nájdeme veľké množstvo románskych kostolíkov a architektonické pamiatky z obdobia Rímskej ríše, ako mosty a cesty (napr. *calçada mirandesa*).

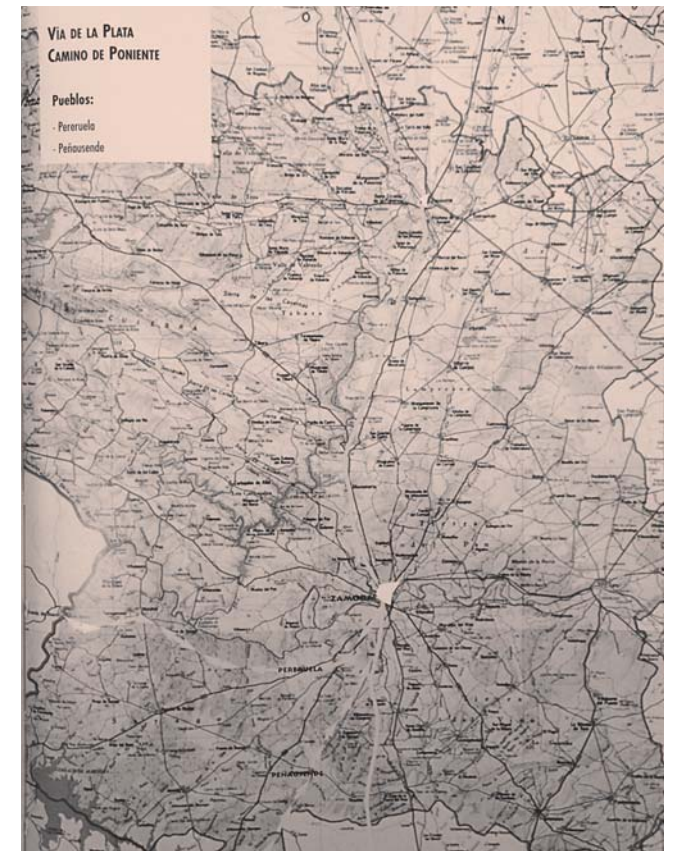
Prvé dokumenty týkajúce sa portugalských trás sa objavujú už v 12. st. Arabský geograf El Idrisi popísal cestu z Coimbru do Santiaga de Compostela. Od 16. st. sa objavuje viacero popisov trasy z Lisabonu cez Porto (od autorov ako Confalonieri, Sobieski, Laffi, Albani)¹⁷.

Portugalská Strieborná cesta (Caminho português da Via de la Plata)

Portugalská Strieborná cesta je odbočkou Striebornej cesty (*Vía de la Plata*), ktorá do Santiaga de Compostela smeruje z andalúzskej Seville cez Salamancu, Zamoru a Astorgu, čiže z juhovýchodu pozdĺž španielsko-portugalskej hranice. Dôležitou, aj keď trochu zabudnutou križovatkou, spájajúcou Striebornú trasu s Francúzskou

Trasa portugalskej Striebornej cesty, vedúca zo Zamory cez obce Pereruela a Peña-suende a cez portugalský región Miranda.

In: Ramos de Castro, Afonso. *Caminos jacobeos de Zamora*. (2000).

trasou je práve Astorga. Toto malé mesto malo už v stredoveku 25 pútnických útulkov!¹⁸

Strieborná cesta bola v časoch Rímskej ríše cestou, ktorá pretínala provinciu Bética na západe Pyrenejského polostrova z juhu na sever. Počet pútnikov na tejto trase rástol najmä po dobytí Sevilly kresťanmi v polovici 13. storočia.

Zamora je ďalšia dôležitá križovatka na tejto ceste, pretože ňou prechádza viacero trás, a niektoré tam dokonca aj začínajú, ako Portugalská Strieborná cesta. V Zamore je možné pokračovať v púti troma rôznymi smermi. Smerom do Astorgy, kde sa spája s Francúzskou trasou, prípadne cez juh Galície (tzv. Vereia Sur) alebo cez severovýchod Portugalska. Táto posledná trasa, Portugalská Strieborná cesta, pretína región Trás-os-Montes, vedie cez mestá Bragança, Chaves a ďalej Galicijský Verín a Ourense.

Trasa zo Zamory k Bragance prechádza cez oblasť Aliste. Na tejto trase sú dokumentované útulky pre pútnikov už

od začiatku svätjakubských pútí v 9. storočí, čo potvrdzuje jej stáročnú tradíciu.¹⁹ Koncom minulého storočia sa po rokoch začalo s obnovou značenia hlavne pričinením Spolku priateľov svätjakubských ciest v Zamore (*Amigos de los Caminos de Santiago en Zamora*).

Na rôznych miestach obnovovanej trasy sú umiestnené kamenné panely s krátkou históriou a s jednou z pútnických hodnôt, ktoré svätý Jakub väčší reprezentuje.

„Za horami“ – portugalský región Trás-os-Montes a Miranda do Douro na križovatke svätjakubských ciest

Calçada Mirandesa

Jedna z vetiev Portugalskej Striebornej cesty vedie cez zamorské obce Pereruela a Peñausende a portugalskú Mirandu de Douro a priľahlý región Miranda na sever do Galície. Tieto trasy prechádzajúce cez oblasť Trás-os-Montes (doslova „za horami“) boli vždy z pochopiteľných dôvodov – pre náročnosť terénu a riedkosť osídlenia – menej frekventované ako trasy cez západný región Minho²⁰, neuberá im to však nič na kráse a zaujímavosti. Práve naopak, sú ideálne pre rozjímanie pútnika v spojení s prírodou portugalských hôr.

Mirandská cesta (*calçada mirandesa*) existuje od rímskych čias a časti pôvodnej dlažby sú zachované dodnes²¹. Taktiež sa na trase nachádza veľké množstvo rímskych mostov, čo je jej pridanou hodnotou oproti iným západným cestám. Dôvodom na putovanie po tejto ceste bolo

v minulosti možnosť vyhnúť sa nebezpečným úsekom v Galícii, napríklad neslávne známemu chodníku v Estacas, tzv. *zlý krok* (*paso malo*). Táto trasa alúži ako odbočka Striebornej cesty v oboch smeroch, t. j. dá sa pokračovať cez Astorgu do Compostely alebo zo Zamory cez Portugalsko do Compostely.

Trasa vedie cez nasledujúce lokality: Miranda – Torregamones – Moralina – Moral – Abelón – Fresnadillo – Arcillo – Pereruela – Zamora, ako je možné vidieť na mape.

Táto trasa spája portugalský región Trás-os-Montes a španielsky región Zamora. Ich prepojenosť môže nájsť okrem geografie vysvetlenie aj v histórii. Počas obdobia Rímskej ríše bola Miranda súčasťou provincie Astúria Augusta s centrom v Astorge (a nie Bracarica Augusta s centrom v Brage) a aj neskôr v ranom stredoveku tento región patrila pod diocézu Astorga. Obyvatelia dnešného Trás-os-Montes sa radia k tým najpobožnejším v Portugalsku, a vzhľadom na blízkosť pútnického miesta v Santiagu de Compostela sa tam často vydávajú.

Cez Trás-os-Montes vedú jednak cesty z juhu, z Mirandy a Vimiosa cez španielsku hranicu do Zamory, kde sa napájajú na Striebornú cestu, a tiež opačným smerom, zo Zamory cez Braganču, Vinhais, Chaves a Ourense, v prípade, že sa pútnici prichádzajúci z juhu chceli vyhnúť oblasti Sanabria a skrátiť si cestu. Táto Portugalská trasa Striebornej cesty je dnes označená žltými šípkami. Trasa z juhu cez Mirandu bohužiaľ stále nie, avšak je dostupný online materiál, ktorý popisuje celú *Cestu cez studenú zem* (*Rota de terra fria*), ktorá so svätjakubskou trasou z veľkej časti korešponduje.

Deklarácia svätého Jakuba z Compostely z roku 1987 vyzýva na pokračovanie v označovaní a revitalizácii pútnických ciest na území celej Európy, a tak sa deje aj na

Katedrála v meste Miranda do Douro zo 16. st.
Archív autora.

Kráľovná Svätá Izabela Portugalská, zobrazená so svätjakubskou mušľou, Coimbra, Kostol Santa Clara a Nova, 14. st.
In: Iglesias, José Manuel García. *Camino de Santiago, patrimonio mundial*. (2004). Barcelona: Edicions de l'Eixample, str. 237.

tejto trase, aj keď paradoxne je zatiaľ označená len jej španielska časť. Sledujúc žlté šípky sa dostaneme až na hranicu, k mestečku Miranda do Douro.

Kraj Miranda do Douro

Kraj Miranda do Douro, nachádzajúci sa na severovýchode Portugalska v regióne Trás-os-Montes, stál vždy tak trochu v úzadí. Od vzniku Portugalského kráľovstva v roku 1143 je jeho súčasťou, no napriek tomu si vždy udržiavalo úzke spoločenské a kultúrne väzby na susedný (dnes španielsky) Leónsky región okolo mesta Zamora (hlavne oblasti Aliste a Sayago ležiace na španielskej strane hranice).

Ich blízkosť umocňuje fakt, že jazyky, ktorými sa v týchto dvoch oblastiach rozpráva, sú si veľmi blízke, oba patria k astúrsko-leónskej vetve románskych jazykov. Jazykom obyvateľov Mirandy je mirandčina (*mirandés*), ktorá je v tomto regióne spolu s portugalčinou oficiálnym jazykom. Dnes ňou hovorí približne 15-tisíc ľudí v okresoch Miranda do Douro, a čiastočne aj Vimioso, Mogadouro a Bragança. Je to jazyk, ktorý sa od 12. storočia udržiaval

Mapa španielskej časti Portugalskej Striebornej cesty, vchádzajúca na územie Portugalska v meste Miranda do Douro.
Zdroj: Google maps.

pomocou ústnej tradície²² a až v 20. storočí spolu s rastúcim záujmom filológov (priekopníkom bol Leite de Vasconcelos) sa začala rozvíjať aj jeho písomná podoba, čo vo veľkej miere prispelo k jej vyhláseniu za svojbytný jazyk. Od roku 1986 sa mirandčina vyučuje na školách v okrese Miranda, a tak sa vracia späť do života. Ďalším dôležitým faktorom je pôvod, keďže v rámci románskych jazykov patrí k astúrsko-leónskej vetve, a nie galicijsko-portugalskej. Dnes existuje gramatika mirandčiny, odborné štúdié napísané v tomto jazyku, ale najmä ľudová literatúra, príslovia, piesne, dostupné v pôvodnom jazyku svojráznej kultúry, ktorá stojí za ich vznikom.

Mesto samotné sa môže pyšiť krásne zachovaným historickým centrom, ruinami hradu, mestského opevnenia a biskupského paláca, veľkolepou konkatedrálou zo 16. st., čarovnými stredovekými uličkami a etnografickým múzeom, kde sa môžu návštevníci o tomto regióne dozvedieť viac.

²² Mourinho, 2000

Pút do Santiaga de Compostela po netradičnej trase môže byť výbornou zámienkou, prečo tento kraj navštíviť. a tam už je na nás, či sa vyberieme po starobylej *calçada* po stopách stredovekých pútnikov, alebo si vytvoríme vlastnú pútnickú cestu za svätým Jakubom a (seba)poznaním. ●

Literatúra

Actas das 1as jornadas de língua e cultura mirandesa. (1987). Lisboa: Geniag, 103 str.
Actas del Congreso de Estudios Jacobeos. (1995). Santiago de Compostela: Dirección Xeral de Promoción do Camiño de Santiago, 717 str.
Baquero Moreno, Humberto. *As peregrinações a Santiago e as relações entre o norte de Portugal e a Galiza*. In: Actas del Congreso Internacional dos Caminhos Portugueses de Santiago de Compostela. (1992). Lisboa: Távola Redonda, 271 str.
Carro Celada, Esteban. (1973). *El camino de Santiago pasa por Astorga*. 72 str.
Carro Otero, Xosé. (1991). *O caminho português das peregrinações a Santiago*. Xunta de Galicia.
Iglesias, José Manuel García. *Camino de Santiago, patrimonio mundial*. (2004). Barcelona: Edicions de l'Eixample.
Marques, J. (1991). A assistência aos peregrinos, no Norte de Portugal, na Idade Média. In: Revista de História, 11, 1991, str. 9–22.
Mattoso, José. *História de Portugal. Volume I. Antes de Portugal*. (1997). Lisboa: Editorial Estampa.
Meirinhos, José Francisco. (Coord.) (2000) *Estudos Mirandeses: balanço e orientações. Homenagem a António Maria Mourinho*. Porto: Granito.
Mourinho, A. R. (2000). Cultura e museologia na terra de Miranda. In: Meirinhos, José Francisco. (Coord.) *Estudos Mirandeses: balanço e orientações. Homenagem a António Maria Mourinho*. Porto: Granito.
Norberto, Conceição. O culto de S. Tiago no Alto Minho. In: XXVI Ruta cicloturística del románico internacional. (2008). Pontevedra, str. 182–188.
Plotz, Robert G. *O Desenvolvimento histórico do Culto de Santiago*. In: Actas del Congreso Internacional dos Caminhos Portugueses de Santiago de Compostela. (1992). Lisboa: Távola Redonda, 271 str.
Quintana Prieto, Augusto. *El Camino de Santiago a su Paso por Astorga*. In: Actas del Congreso Internacional dos Caminhos Portugueses de Santiago de Compostela. (1992). Lisboa: Távola Redonda, 271 str.
Ramos de Castro, Afonso. *Caminos jacobeos de Zamora*. (2000). 281 str.
Singul, Francisco. *Historia cultural do Camiño de Santiago*. (1999). Vigo: Galaxia, 349 str.
Vigón Artos, S. (2000). *El mirandés nel cuadro de les llingues peninsulares*. <http://www.rotaterrafria.com/pages/135>

Autor:

Juliána Zmetáková, Mgr., (1992). Vyštudovala bakalárske štúdium v odboroch francúzska filológia a portugalská filológia a následne magisterské štúdium v odboroch portugalská filológia a obecná jazykoveda na Filozofickej fakulte Univerzity Palackého v Olomouci. Počas štúdia absolvovala študijné pobyty v Portugalsku, Španielsku a Francúzsku. Momentálne je v rámci doktorandského štúdia obcej jazykovedy na Filozofickej fakulte Univerzity Palackého na pobyte na Lisabonskej univerzite.

Resumé:

Kult svätého Jakuba na Pyrenejskom polostrove rastie najmä po objavení jeho hrobu v Santiagu de Compostela a vybudovaní najdôležitejšieho pútnického miesta kresťanského Západu. Sever Portugalska hral v tomto procese dôležitú úlohu a je s apoštolským hrobom úzko spätý. Týmto územím prechádza minimálne sedem trás Svätjakubskej cesty a dokážu pútnika priviesť do napoly zabudnutých regiónov, ako je portugalská Miranda do Douro. Stredoveká tradícia putovania cez sever Portugalska v dnešných dňoch postupne oživa.

¹⁸ Quintana Prieto, 1992

¹⁹ Carro Otero, 1991

²⁰ Baquero Moreno, 1992

²¹ Carro Otero, 1991

Eszter Kovács

Kometa v roce 1680–1681 nad Horními Uhrami

Nebeské fenomény od začátku dějin zajímají lidi, proto můžeme říct, že zkoumání hvězd má tradice tak staré jako samo lidstvo. Neobyčejné úkazy na nebi byly vždycy ve středu lidského zájmu. Před rozšířením pouličního osvětlení bylo nebe lépe viditelné, lidé hned zjistili nebeské změny (supernova, kometa, meteor atd.). Často nemohli najít logické, vědecké vysvětlení, proto každý nebeský fenomén byl mystický, a navíc si mysleli, že znamenají něco strašlivého. Z církevních řádů se aktivně tématy vysvětlení hvězd zabývali právě jezuité.

V textu se zaměříme na kometu, která se ukázala od prosince roku 1680 do ledna 1681, a pokusíme se ji prezentovat v zrcadle soudobých tlačí z území Uher. Známe tři takové tisky: První je český, je to překlad z německého díla Fridricha Madeweise (*Tractatus cometographicus...*) z roku 1681.¹ Druhý (*Comet-Stern Predigt...*) je německý, vyšel ve stejném roce v Hermannstadtu (Sibiu, RO) od autora Jacoba Schnitzlera.² Třetí je maďarský (*Üstökös csillag...*), napsal ho Péter Kisztei v roku 1683.³

Český text – *Tractatus cometographicus* vyšel v Žilině v roce 1681.⁴ Text je překladem z německého díla astronoma Fridricha Madeweise (1648–1705).⁵ Má šest kapitol,

¹ Fridrich MADEWEIS. *Tractatus Cometographicus*, to jest: O zjevení a v nově ukázaní neobyčejně dlahé a strašlivé comety. V měsíci decembris anni 1680, et in januariu roku 1681 spatřeného. V německém jazyku vydaný od Fridricha Madeweisa, nyní pak na slovenský neb český jazyk přeložený a vytlačený. V Žilině u Alžběty Dádanky leta 1681.

² Jakob SCHNITZLER. *Comet-Stern Predigt von dem ungewöhnlichen und grossen Himmelszeichen oder neuen Comet- und Wunder-Stern, welcher im nechst verflossenen 1680. Jahr ... erschienen ... hat gehalten von m. Jacobo Schnitzlero Ecclesiae patriae inspectore et pastore primario in ... Pfarrkirchen in Herrmanstadt in Jahr Christi 1681 den 26 Januarii ... gedruckt bey Stephano Juengling. Hermannstadt, 1681.*

³ KISZTEI Péter. *Üstökös Csillag; Olly edgyügyü rövid Elmélkedés, mellyben meg-mutogatódik, mind a Sz. Irási Tudomány szerint, s mind a Külső Historiákbold, és a minden időbéli Experientiákbold, micsoda itéletben kellyen lenni kinek kinek az Üstökös Csillagok felől. Mellyet az 1680-dik Esztendőben Karácson Havának 2-dik napján támadott és azután 1681-dik Esztendőben is, az Első Hónak, avagy Boldog Asszony Havának 26-dik napjáig láttattatott, csudálatos nagyságú üstökös Csillagnak alkalmatoságával irt, és a Göntzi Gyülekezetben el praedikállot...* 1682-dik Eszt... Bújt más Havának 2-dik és 16-dik napján. Kassa, 1683.

⁴ Viz Jana SKLADANÁ. Jazyková analýza pamiatky *Tractatus Cometographicus...* z roku 1681. =*Knižnica 16(2015)2*.42-43. Gabriela ŽIBRITOVÁ: *Žilinská tlačiareň a Tractatus cometographicus...* =*Knižnica 16(2015)2* 39–41. FARKAS Gábor Farkas: *Pozorovania kométy z roku 1680 v Karpatскеj kotline v dokumentoch a záznamoch.* = *Knižnica, 15(2015) pp. 35–38.*

⁵ *Název původního díla: Die Wieder-Erscheinung Der ungewöhnlich-grossen Stern-Ruthe, verstehe Des Neuen Cometen, im Monat December, des 1680sten, und folgendis im Januario des 1681sten Jahres: Nebst denen Seltenheiten, oder so genandten Wunderzeichen in der Lufft, welche sich hie und da sehen lassen (Berlin, Völcker, 1681) (VD17 14:073299F)*

prvních pět je astronomická analýza (1. *O formě a způsobu té neobyčejné metly, aneb nové komety.* 2. *O přirození a začátku komety.* 3. *O místě neb placu komety.* 4. *O velikosti komety.* 5. *O hnutí neb pohybování komety.*). Šesté je astrologické (6. *O významu komety.*). V prvních pěti kapitolách prezentuje konkrétní kometu, a vedle toho píše i obecně o kometách: odkud a z čeho vycházejí, jak rychle se stěhují na nebi, jak jsou vysoko nad zemí atd. V šesté kapitole píše o významu komet, protože to je téma, kterou, jak on sám píše: „*lidé mnozí při spatřování komety nejvíce očekávají*”⁶ Představuje skrze příklady z dějin, co znamená, když se objeví kometa na nebi. Konečně referuje o několika zajímavých a neobyčejných fenoménech, které byly oznámeny v blízké minulosti v Německé zemi.

Tractatus cometographicus je z přírodovědeckého pohledu nejvíce informativní. Jde o překlad, překladatel je neznámý, pravděpodobně byl českým exulantem. Astronomické výzkumy v Čechách, právě v Praze měli v té době významnou tradici. V době Rudolfa II. tam pracovali takové vědecké legendy, jako Tycho de Brahe a Johannes Kepler. Jazykem vědeckých děl byla latina, ale pro obyčejné lidi již od poloviny 16. století vydávali i česky stručné, obecně srozumitelné knížky.

V Uhrách byla situace jiná. Systematické astronomické výzkumy ještě nebyli, ale ve větších církevních (jako jezuité v Trnavě) a soukromých knihovnách můžeme najít nejdůležitější díla doby i s tématy hvězdářství.⁷ To znamená, že o to byl zájem, a lidé i v Uhrách sledovali soudobou odbornou literaturu. Ačkoli vedle trvalého tureckého nebezpečí, a kvůli velkým válečným nákladům nebylo reálné založení observatoře i v Uhrách. *Tractatus cometographicus* je podle výzkumu od zahraničního autora, ale fakt, že byl vydán v Uhrách, znamená, že lidé měli zájem i o vědeckou astronomii.

Jazykem *Tractatus cometographicus* je čeština.⁸ To potvrď, že překladatel pravděpodobně pocházel z Čech. Základná odborná astronomická slovní zásoba ale nebyla neznámá slovenským čtenářům, v každém roce vyšly kalendáře a hvězdářské prognostiky (v Žilině nebo v Levoči) česky/slovensky.¹⁰ Žilinský kalendář v roku 1682 obsahuje stručnou reportáž i o určité kometě z let 1680–1681.

Národní knihovna Széchényiho sťřeží exemplář z *Janua Lingua...* od Jana Amosa Komenského vydaný v 1643 v Levoči, je dvojjazyčný maďarský a latinský. V exempláři mezi listy jsou vázané prázdné listy, na které někdo rukou napsal slovenský překlad.¹¹ V kapitole o hvězdnatém nebi (IV. *De Firmamento, Az Tsillagos égről, O obloze*) sbíral základné hvězdářské znalosti pro děti.¹² Tady nejsou ani

⁶ MADEWEIS C2b

⁷ KELÉNYI B. Ottó. *A magyar csillagászat története.* Budapest, 1930. 10.

⁸ Jana SKLADANÁ: Jazyková analýza pamiatky *Tractatus Cometographicus...* z roku 1681. =*Knižnica 16(2015)2.* 42–43.

⁹ ŽIBRITOVÁ 40.

¹⁰ Nowý kalendář na rok po narozenj K. P. MDCLXXXII. Na horyzont Slezský, Vherský, Moravský, a Český s pilnosti sepsaný a wydany. Od Krystoffa Neubratha... W Žilině v Alžběty Dádánky, [1681].

¹¹ COMENIUS, Joannes Amos. *Janua linguae reserata aurea.* Leutschoviae, 1643. (facsimile) red. VARGA Bernadett, Bupapest, OSzK 2009.

německé, ani latinské odborné výrazy, píše jenom česky. Udává staročesky i jména planet, jako: Mercurius-Dobropan, Venus-Dennice, Mars-Smrtonos, Jupiter-Kralomoc, Saturnus-Hladolet.¹³ Česky jsou i znamení (Škopec, Býk, Rak atd.), ba i „Zenith” se uvádí jako „punkt nad hlavmi”.

Na konci 17. století už byla část slovenské inteligence, která měla zájem o přírodovědecké práce. Madeweis se nechte snadno, text se snaží doplnit krátkými zábavnými komentáři a poznámkami. Jeho dílo je velmi kvalitná vědecká práce na úrovni své doby. Velmi přesně popisuje dráhu komety na nebi, denně zaznamená své pozorování. Matematické výpočty a vzorce, s nimiž zkouší vypočítat rozměry a pozice komety, jsou přesné. Jeho výsledky ale jsou velmi nepřesné (například tvrdí, že kometa je větší než Měsíc), protože se soudobými měřicími přístroji nemohl dělat přesná měření, a jeho měřené údaje jsou chybné.

Madeweis si myslel, že komety vznikly z přirozeného důvodu, a Pán Bůh skrze komety chce poslat zprávu pro lidi:

”V pravdě nejvyšší Bůh ma ke pomstě stvořené vetry, kraupy, tež blýskání a hromobití skrze než mnoho učiniti může, a však ty věci jsau z přirozených příčin nepochybně učiněné. Duha jest z přirozených věcí, a však jest za znamení od Boha postavená. Pán Bůh zůstává vždycy *Summus Polarcha*, aneb nejvyšší zprávce nade všemi věcmi, on může *effectus* neb účinky této komety více na onu než na tuto krajinu vylíti, když chce bezbožnost lidskau trestáním navštíviti. Jakož i já za to držím, že kometa *necessitate naturae* neb z potřeby přirození má *vehementissimos effectus*, totiž veliké účinky, které však my všickni Božské *Directii*, neb zprávě poraučeti máme. Odtud k dalšímu mluvení příležitost se treffí. Otec metly neb pruta darmo nenahotoví, ačkoliv také jest z přirození učiněn, t[o] j[est] z březí vyrostl.”¹⁴

Vezme jako příklad kometu z roku 1618, která oznámila třicetiletou válku. Znepokojuje ho i novější určitá kometa (1680–1681), a proto zavírá svou knihu s modlitbou:

”Všemohaucý Bůh, račiž naši milau vlast křídly své dobroti-vosti, jako Orlice své mladé přikryti, nastávající nebezpečenství podle hojnosti milosrdenství svého zmenšiti i odvrátiti a naposledy nám všem šťastného a blahoslaveného skonání popříti. Amen.”¹⁵

V témže roce vyšla v Hermannstadtě německá kázání od saského, evangelického faráře Jacoba Schnitzlera: *Comet-Stern Predigt von dem ungewöhnlichen und grossen Himmelszeichen oder neuen Comet- und Wunder-Stern...* To je duchovní literatura (kázeň) a ne přírodovědecká práce. Schnitzler založí svou kázeň na citaci z evangelia sv. Lukáše:

”A budú znamenania na slnku a na mesiaci i na hviezdach, a na zemi bude sovrenie národov, nevediacich, kam sa podieť, keď bude hučať more a vlnobitie, takže zmŕtvějú ľudia od stra-

¹² COMENIUS 5–7.

¹³ Víz. Minucý a Pranostyka Doktora Thadeásse Hágka z Hágku, K Létu Páně: M. D. LXV E1b-E2a

¹⁴ MADEWEIS B3B

¹⁵ MADEWEIS C4a

chu a od očekávania toho, čo všetko prijde na svet. Lebo nebeské moci sa budú pohybovať.” (Lk, 21, 25–26)

I když je kázání duchovní žánr, docela dobře představuje znalosti své doby o kometách. Cituje známější hvězdáře, jako Tycho de Brahe, Thomas Erastus atd. a zná významější astronomické teorie o vzniku komety a o jejich „materii”. On sám si myslel, že kometa je hvězda, která je stvořena od Boha přímo z více menších hvězd, a Bůh ji položí na Nebe, aby varoval lidi a upozornil na jejich hříchy, a že když se nepolepší, čeká na ně hrozný trest.¹⁶

Citace od sv. Lukáše, na níž je kázání založena, je o předzvěsti dne posledního soudu. V 17. století v Uhrách čekání „posledního času” bylo velmi živé. Politické situace, turecké nebezpečí v mnoha lidech vzbudily myšlenky, že se už začíná apokalypse, například Turkové jsou národ Goga a Magoga, protiturecké boje jsou boje mezi vojsky Krysta a Antikrysta, a poslední boj proti Turkům bude poslední bitva u Harmageddonu (Zjevení 16,16). I v nebeských znameních často viděli apokalyptické předpovědi.¹⁷ Schnitzler píše o tom velmi opatrně. Kometa je podle jeho názoru upozornění od Boha, že se lidé musí polepšit a činit pokání, ale nechce dát žádné konkrétní předpovědení o tom, proč Pán Bůh poslal tu zkázu.

Dva roky později, v roku 1683 Péter Kisztei, farář kalvinista psál maďarsky kázání o kometě. Maďarské byly v té doby tisky i o astronomii, i o astrologii. V každém roce vyšly kalendáře maďarsky v Levoči, v Kluži, často i v Košicích a v Trnavě. Známe i menší samostatné tisky z té doby o astronomických jevech, například o kometě z roku 1665.¹⁸

Kiszteiova práce obsahuje dvě kázání, se společným úvodním slovem. Na začátku své knihy píše, že kometa byla viditelná od 22. prosince do 26. ledna. Madeweis viděl kometu v Berlíně mezi 17. prosincem a 20. lednem. Počasí a jiné atmosférické podmínky ovlivnili viditelnost komety, proto není divné, že časové termíny jsou rozdílné. Překladatel v českém textu přesně přeložil diária Madeweisa (trvá do 20. ledna), a potom ještě sám vložil větu, že „ačkoliv se v některých místech a krajinách, obzvláště pak v Uhřích až do 25. *Januarii* ukazovala”.¹⁹ Kiszteiho práce potvrď, že v Uhrách byl opravdu viditelná i v 25.–26. ledna.

Kisztei napsal dvě kázání o kometě, obě jsou založeny na citaci od proroka Joela:

”A dám vidieť zázraky na nebi a na zemi, krv a oheň a stĺpy dymu. Slunce sa obráti na tmú a mesiac na krv, prv ako prijde deň Hospodinov, veľký a strašný.” (Joel 2, 30–31.)

V citaci od proroka Joela jde o „poslední den Páně”, stejně jako v té, kterou vybral Schnitzler na základě svého

¹⁶ SCHNITZLER 10., 14.

¹⁷ O tom viz ještě: ÓZE Sándor. *Apocalypticism in early reformation Hungary.* Bp. Magyar Napló, 2015.

¹⁸ KOMÁROMI CSIPKÉS György. *Az Iudiciaria Astrologiarol. és Üstökös Csillagokrol valo Jvdicivm, Debrecen, Karancsi, 1665.* O dějinách astronomie v Uhrách viz: FARKAS Gábor Farkas: *Régi könyvek új csillagok.* Budapest, 2011.

¹⁹ MADEWEIS B1b

kázání. Kisztei je taky opatrný, nemluví jasně o tom, že kometa je předchůdce apokalypsy, nebo ne. V jeho věnování (pro Imricha Tökölyho) stručně napíše jeho názor:

„Nem kell azon kívül félnünk mástol, a ki mind minket s' mind ezt a' Csillagot teremtette. De ennek Teremtőjének kegyelmességét eléggé nem dicsirhettyük, a' ki a' mi tunyaságunkat, kik bünösök, és Poenitentia tartatlanok, (meg-téretlenek) vagyunk, illyen jegyeckel méltóztattatik meg-inteni. Azért, mivel mind engemet, s' mind közönségesen mindeneket néz ez a' Csuda; mindnyájan tehetségünk szerint siessünk életünket meg-jobbitani.”

Totíž: Nebeských znamení není proč se bát, jenom máme se bát stvořitele té hvězdy [=komety]. Kometu položí na Nebi Pán Bůh sám, aby varoval lidi, že se kvůli jejich hříchům blíží strašný trest, a lidé se musí polepšit a pokání činit. S tím souhlasí s oběma autory – s Madeweisem i Schnitzlerem.

V prvním kázání zkusí dokázat, že citace od proroka Joela je o kometě. Nebeský fenomén má tři vlastnosti: krev, oheň a sloup dymu. Matéria komety je dým, a její forma je jako sloup. Vypadá jako oheň, a znamená krev a válku. Potom vezme příklady z Biblie, z dějin Uher, a ze světových dějin, a dokazuje, že komety vždycky znamenaly neštěstí, bídu a válku. Například: Pád Jeruzaléma, dobytí Cařihradu od Turků, Bocskaiovo povstání, třicetiletá válka atd.

Druhé kázání je polemické. Polemizuje se skeptiky, kteří nevěří, že kometa má význam. Tvrdí, že to je velký omyl, a proti Bohu, protože On sám posílá varování přes Nebe pro lidi.

Všichni tři autory souhlasí, že kometa je přirozený fenomén. Není divu, v té době mohli lidé vidět komety častěji než dnes. Byli přesvědčeni, že komety mají význam – Pán Bůh dobrovolně varuje lidi, aby se polepšili a mohli se vyhnout trestu kvůli jejich hříchům. Kisztei a Schnitzler opatrně odkazují na apokalypsu. Madeweise je trochu skeptický, zajímá se více o přírodovědecké fakty, ale i on věří, že kometa je upozornění od Boha. Všechny tři díla jsou zajímavé prameny i pro výzkum dějin vědy a dějin duchovního myšlení. ●

Autor:

Eszter Kovács, PhD. (1980). Studovala na Filozofické fakultě Katolické Univerzity Petra Pázmánye – obor dějiny a bohemistika. V 2009 získala PhD. z dějin. Disertační téma: Česko-uherské souvislosti v jezuitském řádu od začátku do 1773. Nyní pracuje v Národní knihovně Széchényiho (Országos Széchényi Könyvtár, Budapest) na oddělení „sekcí pro výzkum v oblasti knižních a kulturních dějin“ jako vědecká pracovníčka, a učí na Katolické Univerzitě Petra Pázmánye – obor dějepis. Věnuje se bádání česko-uherských vztahů v 16.–18. století, a dějinám knižní kultury 16.–18. století v Uhrách.

Resumé:

V roce 1680 v prosinci se objevila kometa na nebi a byla viděna až do konce ledna 1681. V té době často nemohli najít logické, vědecké vysvětlení takových věcí, proto každý nebeský fenomén (mezi nimi i komety) byl mystický, a mysleli si, že znamená něco strašlivého. O kometě vyšli na území Uher tři tisky: První je český překlad z německého díla Fridricha Madeweise (*Tractatus cometographicus...*) z roku 1681. Je to astronomický, fyzikální a přírodovědecký popis komety, a poslední kapitola je o významu komety. Druhý (*Comet-Stern Predigt...*) je německý, vyšel v témže roce v Hermannstadtu (Sibiu, RO) od autora Jacoba Schnitzlera. Třetí je maďarský (*Ústökös csillag...*), napsal ho Péter Kisztei v roce 1683. Všechny tři díla jsou zajímavé prameny i pro výzkum dějin vědy a dějin duchovního myšlení.

Titulní list "*Tractatus cometographicus*". Exemplář je z Knihovny Maďarské akademie věd (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára sign. Ráth 813)

Peter Martinák Novodobé pustovníctvo v historickom kontexte

Imrich Neslušan (1964) – slovenský františkán z perly Stredomoria

Na počiatku bol sen a ten sen bol súčasť Božieho plánu. Aj takto by sa dala parafrázovať cesta viery Imricha Neslušana, ktorý žije pustovníckym spôsobom. Rodák z Dlhého Poľa opustil v lete 1983 rodinu i rodnú hrudu a v Taliansku vstúpil do Rádu menších bratov (OFM). Dnes je súčasťou jeho sicílskej provincie, býva na samote v horách neďaleko dedín Isnello a Collesanov národnom parku Madonie. Venuje sa modlitbe, práci a ľuďom, ktorí sa potrebujú vyspovedať, porozprávať alebo poradiť v ťažkých životných situáciách. „Najviac ich prichádza cez leto, dokonca aj celé rodiny. Príroda je krásna, je tu množstvo horských chodníkov, vodopádov. Deti sa u mňa vozia na oslici Ružene, hrajú futbal,“ netajú radosť z návštev pútnikov. Duševnú harmóniu brata Imricha neoslabuje ani neďaleké sídlo organizácie pre utečencov. Získal si ma hneď na začiatku. náš prvý kontakt uzavrel slovami „pokoľ a dobro“.

V istom rozhovore¹ uvádzate, že vaša cesta viery je súčasnosťou Božieho plánu. Z čoho ste vychádzali, keď vás od začiatku viac lákala rehoľa než diecézne kňazstvo?

Práve to, čo láka tak silno, že sa nedá odolať, si človek v sebe nijako nevyrobí, ale prichádza zvonku. Je to Božie volanie. Ako chlapec som až do konca základnej školy myslel na diecézny seminár, lebo v komunistickom Slo-

Pustovník Imrich Neslušan. Zdroj: archív I. N.

vensku to bola jediná poznaná ustanovizeň, ako sa stať kňazom. Ale už v prvom ročníku gymnázia v Žiline som sa dozvedel o existencii reholí, aj keď fungovali v ilegalite. Dokonca som prišiel do kontaktu s vtedajším provinciálom Rádu menších bratov. Bola otvorená cesta k realizácii

¹ Bližšie pozri: Dlhopol, roč. 4, január 2016, s. 11. Dostupné na webe: <http://www.obecdllhepole.sk/files/5618-Dlhopol-012016.pdf>

toho, čo som tak silno cítil vo svojom srdci ako povolanie, lepšie povedané Božie volanie, ktoré sa zvláštnym spôsobom týkalo osoby svätého Františka z Assisi.

Natíska sa otázka, kde pramenilo takéto presvedčenie.

Vo viere v Božie slovo a v znamenia, ktoré Pán dáva do cesty. Silným znamením Božej vôle pre mňa bola udalosť, keď som mal asi desať rokov. Často som sa modlieval ruženec s mojou babkou Františkou. Mala starú modliacu knižku s opotrebovanými stranami a v nej veľa svätých obrázkov. Mne sa veľmi páčilo listovať v nej. V jedno poobedie mi oči naraz spočinuli na obrázku sv. Františka z Assisi. Nikdy predtým som ho nevidel, hoci som mal knižočku prelistovanú mnohokrát. Doteraz si živo pamätám, že sa ma zmocnil pocit obrovskej vnútornej slobody a nevýslovnej radosti. Akoby mi nejaký tajomný hlas hovoril: „Ty sa raz budeš obliekať a žiť ako človek, na ktorého sa pozeráš.“ Bol som vo vytržení, cítil som šťastie a začal som sa babky vypytovať, aký je to svätec a ako žil. Vedela len meno, a že žil v Taliansku. Vtedy som sa musel uspokojiť s tým, čo mi povedala. Keď som pätnásťročný prišiel do styku s františkánmi, táto udalosť mi bola vzácná. Dosvedčilo mi ju Božie slovo, ktoré zaznelo azda práve pre mňav isté ráno počas Eucharistie, slávenej o šiestej hodine z úst františkána pátra Hadriána v žilinskom Kostole sv. Barbory, na ktorej som sa v školských dňoch vždy zúčastňoval. Bola to stať z Evanjelia podľa Marka 10, 28–31. Viera a poslušnosť Slovu ma priviedli k rehoľnému povolaniu a tiež k rozhodnutiu opustiť rodinu a vlasť.

Nadviažem na vaše rozhodnutie emigrovať. Predchádzal zájazd do talianskeho Rimini nejaký plán s cieľom v kláštore vo Villa Verucchio?

Plán emigrácie spočíval v dvoch veciach. Prvou bola mesačná návšteva a rozhovor v Bratislave s pátrom Fidélom Jurčovičom, ktorý viedol slovenskú františkánsku provinciu za čias komunistickej diktatúry. V rámci týchto stretnutí, na ktoré som chodil spolu s Milanom Gambošom z Fačkova, sme sa formovali, a tam sa aj rozlišovalo medzi vstupom do rehole na Slovensku v ilegalite a útekom do zahraničia. Takmer zázračne sa v lete 1983 naskytla možnosť zájazdu do Rimini. Otec Fidél mal v Taliansku kontakty, ale žiadny nám nedal. Žiadne meno, žiadnu ad-

Františkán Imrich Neslušan počas prímiciu v Dlhom Poli v roku 2000. Zdroj: archív I. N.

resu, žiadne telefónne číslo, ktoré by sme si mohli napísať alebo sa naučiť naspamäť, a ktoré by nás mohli nútiť vyraziť v prípade, že by niečo prasklo. Dostali sme požehnanie na cestu. V Bratislave sme nasadli do autobusu a dali sme navždy zbohom rodine, Slovensku. Navždy hovorím preto, lebo sme to tak prežívali. Nikto vtedy nemohol tušiť, že o takmer sedem rokov príde prevrat. O osobných obetách, hlavne vo vzťahoch lásky k rodičom a súrodencom, a o ich obetách a bolesti sa necítim hovoriť.

Od septembra 2013 žijete ako pustovník. Inšpiroval vás práve František z Assisi?

Aspekt pustovníckeho života bol prítomný v podstate môjho povolania od malička. Myslel som naň vlastne aj vo chvíli, keď som pozeral spomínaný obrázok v modlickej knižke starej mamy, hoci som nepoznal život svätého Františka. Jeho výzor ma viedol k tejto dimenzii – František sám v prírode, vtáčiky okolo neho, zrak upretý na kríž, ktorý držal v ruke, hnedé drsné rúcho. Stal som sa františkánom, lebo som bol presvedčený, že v tomto ráde budem mať možnosť žiť túto dimenziu. Za osem storočí po Františkovej smrti sa veľa zmenilo. Viackrát som žiadal o možnosť žiť ako pustovník. Nie sám, ale v komunite s dvoma-troma bratmi, ako to predpisuje Regula sv. Františka pre bratov, ktorí chcú žiť v pustovni. Štruktúry rádu už nie sú elastické ako kedysi. Tiež je stále menej bratov a treba udržiavať kláštory a aktivity, ktoré už existujú. Nakoniec mi to bolo povolené, ale len samému.

Čo je nevyhnutné pre odhodlanie spraviť takýto krok?

Na prvom mieste je Božia vôľa, ktorá dáva silu, slobodu a radosť do štýlu života, ktorý je charakteristický jednoduchosťou, podstatnosťou, silným vzťahom s Pánom v modlitbe, prácou, schopnosťou prechádzať samotou a tichom.

Ako ste sa dostali do lokality Piano Zucchi v horách na Sicílii?

Miesto som poznal, lebo v rokoch 1996–2002 som pôsobil v kláštore v dedinke Collesano, vzdialenej štrnásť kilometrov. Často sme do týchto končín chodievali na

Pustovníka na Sicílii pravidelne navštevujú priatelia z rodnej obce. Zdroj: archív I. N.

Brat Imrich v obkolesení poslucháčov zo Základnej školy v Dlhom Poli. Foto: Magdaléna Lacková.

prechádzky. V lete 2013 v jednom rozhovore s biskupom mi on sám navrhol túto lokalitu, ktorá bola tri roky opustená.

Vaša pustovňa stojí v susedstve kostolíka a nesie meno svätého apoštola Pavla. Priblížte nám tieto objekty.

Kostolík postavil pred štyridsiatimi rokmi Giuseppe Scelsi. Posvätili ho v júni 1977. Dnes deväťdesiatjedenročný kňaz bol a stále je veľký milovník prírody. Všimol si, že v tých rokoch tu pribúdali chaty a turisti, a tak vybudoval v horách Madonie kostolík, kde by mali chatári a turisti možnosť sláviť nedeľné omše. Má typicky horský štýl so strechou na drevených nosidlách. Steny sú tiež vyložené drevom. Je obkolesený dubmi a javormi v nadmorskej výške 1100 metrov nad morom. Nachádza sa na úpätí najvyššieho vrchu horskej reťaze – Pizzo Carbonara. V zime tu často padá sneh a teplota klesá pod nulu. Aj keď je to odľahlé miesto, vďaka ceste je ľahko prístupné. Desať rokov dozadu sa Giuseppe Scelsi pustil do stavania domčeka za kostolíkom. S nemalými ťažkosťami, finančnými i právny-
mi, keďže medzitým bolo územie vyhlásené za národný park. Avšak Giuseppe bol presvedčený, že domček patriaci diecéze raz bude slúžiť nejakému kňazovi.

Snaha nevyšla nazmar. Čo ukrýva interiér vášho príbytku?

Okrem spoločenskej miestnosti, mojej izby a kuchynky sú v domčeku priestory pre návštevníkov, ktorí majú záujem stíšiť sa a pobudnúť v modlitbe, tichu, kráse prírody a radostnom bratskom spoločenstve. Hlavne počas letných mesiacov sem prichádzajú jednotlivci aj rodinky, občas aj zo Slovenska. Kapacita ubytovania vo veľmi skromných podmienkach je desať osôb.

Žil v domčeku niekto pred vami?

Božím riadením som našiel chalúpku, v ktorej ešte nikto nebyval. Spomínaný staručký kňaz Scelsi tu už kvôli vysokému veku a zdravotným problémom nevládal chodiť. Vlastne ani nebolo pre koho. Pripadalo mi to, akoby to všetko Pán pripravil práve pre mňa!

Máte vôbec adresu trvalého pobytu?

Mám. Pošta mi chodí dole do dediny, vzdialenej štrnásť kilometrov od pustovne. K priateľovi, ktorý občas príde a donesie mi ju.

A nejaký časový horizont, dokedy budete žiť ako pustovník?

Dokedy? To je v Božích rukách. Prežívam tu krásny čas a moja prítomnosť na tomto mieste je užitočná a vzácna pre mnohých. V súčasnej dobe nemám plány niečo zmeniť, iba ak by mi Pán na to dal jasné znamenie. Nech je všetko na Božiu slávu a na dobro a radosť ľudských srdiec!

Akou formou udržiavate kontakt so svetom? Z čoho žijete?

Kontakt udržiavam prostredníctvom mobilu a rádia. Moje príjmy na živobytie tvoria mesačné stipendium od diecézneho biskupa, ktoré mi sám ponúkol ako príspevok za duchovnú službu, ktorú preukazujem ľuďom, ďalej milodary za intencie sv. omši a milodary za kázania vo farnostiach.

Žobravé rády v počiatkoch nevyhľadávali odľahlé miesta, skôr naopak. Do akej miery pomáha život v ústraní vám a ako sa ním snažíte vplývať na ostatných?

Život v ústraní mi veľmi pomáha, pretože odbúrava povrchné a falošné istoty. Dáva priestor autentickej modlitbe, teda autentickému vzťahu s Bohom a tiež s ľuďmi, čím umožňuje ísť do hĺbky zmyslu ľudskej existencie. No a tieto hodnoty, ku ktorým ma Pán vedie, hoci cesta k nim nie je vždy je posiatá ružami, sa stávajú aj svedectvom a výzvou pre tých, ktorí prichádzajú do pustovne, a ktorým ohlasujem Božie slovo. Som misionár milosrdenstva, poverený Svätým Ocom Františkom, a tak vynakladám zvláštne úsilie na sviatosť zmierenia. Myslím si, že ľudia sa nechcú so mnou rozprávať vďaka nejakým zvláštnym schopnostiam, ale preto, že pustovňa a aj moja osoba sú neutrálne oproti farnosti. Ľudia akosi cítia, že tu nájdú pokoj, porozumenie, že ich niekto vypočuje a bude im venovať čas a pozornosť, po akej túžia. Veľa uzlov sa rozviaže v tichej modlitbe pred bohostánkom. Veľa ľudí sa dostane do zdravej a oslobodzujúcej krízy, keď vidia, že sa dážiť aj bez televízora či internetu. Veľa napätých tvárí odchádza z pustovne s úsmevom a pozbudením.

Svätý František pred smrťou povedal bratom: „Urobil som, čo som mal urobiť. Nech vás Kristus naučí, čo

máte robiť vy.” Čomu vás zavše učí pustovnícky spôsob života?

Učí ma ísť do hĺbky, k podstate. Život je krátky, ale je krásny! Krásny v radosti aj v bolesti, v mladosti aj v dospelosti. Keď ho má človek pred sebou, aj keď ho už má viac za sebou, a v srdci silnie túžba po nebeskej domovine a akosi stále viac rozumie volaniu „Príď, Pane Ježišu!”, ktorým sa končí Biblia, a ktorým bol akosi podvedome doteraz utláčaný do úzadia. Dôležité je, aby človek žil napojený na prameň života, z ktorého vyšiel, na Boha. A aby žil v poslušnosti jeho slovu: „Aby ste sa mali radi ako ja som miloval vás!”

• Curriculum vitae

Imrich Neslušan sa narodil 26. novembra 1964 v obci Dlhé Pole. Tri roky študoval na gymnáziu v Žiline. V auguste 1983 emigroval do Talianska. Dostal sa do františkánskeho kláštora vo Villa Verucchio, kde strávil dva roky. Nasledoval noviciát na hore La Verna. Po trojročnom štúdiu teológie v Bologni žil rok ako pustovník v osade Vespignano. Po ukončení štúdií v Ríme bol preložený na Sicíliu do kláštora Santa Maria di Gesu v Collesane. Pritom študoval na Teologickej fakulte v Palerme. Za kňaza bol vysvätený v januári 2000, primície mal v Dlhom Poli. V októbri 2002 celú komunitu preložili do mesta Favara, kde pôsobila do septembra 2008. Odtiaľ bol Imrich Neslušan preložený do Ríma. Tam dva roky slúžil v Bazilike sv. Antona Paduánskeho ako organista, zbornajster a spovedník. V októbri 2010 sa vrátil na Sicíliu. Najprv pôsobil ako predstavený kláštora v mestečku Gangi, od septembra 2013 žije v horách v pustovni sv. Pavla v lokalite Piano Zucchi.

• PodĎakovanie

Za kontakt na I. Neslušana ďakujem Miroslavovi Lysičanovi. Za ochotu pri sprostredkovaní fotografií ďakujem Imrichovi Neslušanovi, Gaetanovi Tuzzolinovi, Dane Veveričikovej a Magdaléne Lackovej.

PIANO
ZUCCHI

Imrichovi Neslušanovi vyšla začiatkom roka 2010 v Ríme v taliančine publikácia "Máriánske zjavenia v Litmanovej." (Apparizioni mariane a Litmanova) o zjaveniach na Hore Zvir. Zdroj: libreriadelsanto.it

• Františkáni

Na pozadí silnejúcich proticirkevných hnutí začali na európskej scéne od 11. storočia vznikať žobravé rády, z ktorých sa stali nositeľmi nových reformných ideí najmä františkáni a dominiškáni. Žobravé rády nevyhľadávali odľahlé pustatiny, ale na rozdiel od dovtedajších rehoľných spoločenstiev inklinovali k mestám s pulzujúcim životom. Chudoba ich pritom mala chrániť pred pýchou a pohodlným životom.

Termín františkáni predstavuje v širšom kontexte súhrnné označenie pre viacero rehoľných spoločenstiev, ktoré sa riadia Regulou sv. Františka z Assisi (1182–1226). Syna bohatého kupca začiatkom 13. storočia nadchla myšlienka chudoby až do takej miery, že začal v kutni s kapucňou a prepásanej povrazom putovať krajinou ako žobrák. V roku 1209 založil pôvodnú rehoľu. V duchu hesla „nič nemať a kázať“ chcel, aby sa jeho stúpeneci nazývali „menší bratia“ (fratres minores), ktorí obracajú druhých nie silou zbraní, ale vlastným príkladom, láskou, pokorou a radosťou.

Františkánska rehoľa onedlho získala nové rozmery. Pričinením sv. Kláry sa rozrástla o druhý (ženský) rád – klarisiek, pre laikov zase František založil tzv. Svetský (tretí) rád.

Čo sa týka našich zemepisných širok, prvá písomná zmienka o existencii františkánskej rehole na Slovensku sa viaže k listine pápeža Gregora IX. trnavským klariskám z roku 1239, čo zároveň predpokladá existenciu bratského spoločenstva v meste.

Pôsobenie františkánov ovplyvnilo náboženský život aj v trenčianskom regióne. Počas 17. storočia boli napríklad postavené kláštory v Pruskom (1645), či Beckove (1696).

Františkánske rehoľné spoločenstvá

Mužské rády

Rád menších bratov – františkáni (Ordo Fratrum Minorum)

Rád menších bratov kapucínov – kapucíni

Rád menších bratov konventuálov – minoriti

Ženské rády

Klarisky

Použitá literatúra a informačné zdroje:

BABJAK, Ján. *Rehole a kongregácie na Slovensku*. Trnava, 1998, 367 s.
KVASNIČKOVÁ, Jana. *Rehole včera a dnes – vo svete i u nás*. Bratislava, 1995, 190 s.
<http://www.frantiskani.wbl.sk/Historia.html>
<https://sk.wikipedia.org/wiki/Franti%C5%A1k%C3%A1ni>

SV.
FRAN
TISK
AN
Z
NUR
SI
ORA
ET
ABO
RA

Život samporských mníchov

V snahe pracovať pre Boha a nie ťažiť zo šťastia v živote Benedikt z Nursie zanechal štúdiá v Ríme a vydal sa cestou pustovníckeho života. Na mieste bývalej pohanskej svätyne na vrchu Monte Cassino založil okolo roku 529 prvý samostatný západoeurópsky kláštor.

Tradíciu benediktínov na Slovensku s príchodom nového milénia obnovuje spoločenstvo, ktorého domovom je novovybudovaný Kláštor Premenenia Pána, týčiaci sa nad dedinkou Sampor neďaleko Sliača. Ide o jediný fungujúci benediktínsky kláštor u nás. Od roku 2012 má status nezávislého priorátu a plnohodnotného člena Benediktínskej kongregácie Zvestovania. Aby priorát mohol byť opátstvom, museli by kláštor obývať aspoň trinásti mnísi s večnými sľubmi. „Dnes nás je dvanásť, ako apoštolov,“ hovorí predstavený benediktínov v Sampore Vladimír Kasan OSB.

Poslanie benediktínov vystihuje spôsob ich života v duchu hesla „ora et labora“, teda modlitba a práca. Popri liturgických sláveniach kňazi zo spoločenstva vopomáhajú s pastoračnými povinnosťami v diecéze. V rámci starostlivosti o chod kláštora si mnísi v Sampore sami varia, upratujú aj perú. Súbežne s výstavbou ďalších objektov v areáli vyvíjajú vydavateľskú činnosť, zveľaďujú okolie, pečú chlieb, pestujú zeleninu či chovajú hydinu. Podľa priora Vladimíra Kasana je však dnes nemožné dosiahnuť úplnú materiálnu sebestačnosť, ako sa to darilo ich predkom.¹ Napriek tomu, resp. práve preto mníšsky spôsob života v Sampore oslovuje množstvo ľudí. Iba tam v rámci Slovenska je totiž záujemcom o pobyt v kláštore k dispozícii „dom hostí“ s jedinečným priestorom pre duchovnú očistu. ●

Skorý západ slnka v Kláštore Premenenia Pána.

Zdroj: Archív Kláštora Premenenia Pána v Sampore (flickr.com/photos/benediktini)

Stručný denný poriadok v Kláštore Premenenia Pána v Sampore²

Bežný deň

05.30	Ranné chvály
06.30	Svätá omša
07.30	Raňajky
08.00	Práca
12.20	Posvätné čítanie
13.00	Obed
14.30	Modlitba cez deň
14.45	Práca (vo štvrtok eucharistická adorácia)
17.00	Vešpery
17.30	Lectio divina
18.30	Večera
20.00	Kompletórium

Nedele a sviatky

03.00	Nočné vigílie
07.00	Ranné chvály
07.30	Raňajky
08.00	Lectio divina
09.00	Modlitba cez deň
11.00	Svätá omša
12.30	Obed
	Popoludní sa môže konať spoločná rekreácia
18.00	Vešpery
18.30	Večera
20.00	Kompletórium

Horný obrázok: Dedinka Sampor a Kláštor Premenenia Pána.

Zdroj: Archív Kláštora Premenenia Pána v Sampore (flickr.com/photos/benediktini)

Vladimír Kasan (1961),

predstavený benediktínskeho kláštora v Sampore:

„Prvá skúsenosť s atmosférou ticha môže byť pre hostí stiesňujúca“

Iba kláštor v Sampore ponúka na Slovensku možnosť okúsiť život mníchov. Do akej miery signalizuje veľký záujem o pobyty ľudskú zvedavosť a do akej miery hostia vedia, čo v kláštore hľadajú?

Dom hostí je otvorený pre človeka hľadajúceho Boha, tak to uvádza Regula sv. Benedikta. Už z toho sa dá dedukovať, že hostia zväčša vedia, kvôli čomu idú do kláštora. Lenže predstavy o Bohu môžu byť u každého iné, rovnako môže byť rozdielna duchovná úroveň návštevníkov, a to ovplyvňuje aj ich hľadanie. Preto sa vždy pri prihlasovaní pýtame na motív návštevy, aby sme dotyčnému mohli pomôcť prežiť tých niekoľko dní čo najužitočnejšie. Sú ľudia, ktorí prichádzajú s konkrétnou predstavou a dosť pravidelne sa tu vracajú. Iní o kláštore a možnosti pobytu počuli, tak to chcú skúsiť, v tomto prípade by mala miesto ľudská zvedavosť, a ďalší jednoducho cítia, že sa musia zastaviť a zamyslieť nad sebou, započúvať sa do hlasu vlastného srdca a svedomia. Každý, kto tu prichádza s dobrou vôľou, odchádza obohatený, lebo „Boh sa dáva najst tým, čo ho hľadajú“.

Sú duchovné pobyty pre hostí nejako časovo obmedzené?

Máme určité časové limity pobytov. Pre človeka „zo sveta“ môže byť prvá skúsenosť s kláštorom a jeho atmosférou ticha stiesňujúca. Preto by prvý pobyt nemal byť dlhší ako tri až päť dní. Neskôr by sa mohol trochu predĺžiť, ale to závisí od rôznych okolností, napríklad od záujemcov o pobyt. Z toho mála izieb, ktoré máme pre hostí k dispozícii, nemôžeme jednému dopriať dlhý pobyt a iných odmietnuť. Aj pri opätovných pobytoch treba zachovať určitý odstup. Stanovili sme pol roka. Nakoľko

Ranné slnko na kláštore.

Zdroj: Archív Kláštora Premenenia Pána v Sampore (flickr.com/photos/benediktini)

Výstavba a vybavenie kláštora

Výstavba Kláštora Premenenia Pána v Sampore začala v októbri 2006. Medzi prvé realizované objekty kláštora patrili dom hostí a kláštorňný chrám. Mníšska klauzúra sa dočasne nachádza v priestoroch domu hostí, oddelená od hostovských priestorov. Samotný dom hostí disponuje 12 izbami pre hosti, 11 celami pre mníchov, noviciátom s dvoma izbami a ďalšími priestormi vrátane kapitulára, prednáškovej miestnosti, knižnice, refektárov či dielne.

Kláštorňný chrám je vybavený základným mobiliárom a na finálne umelecké stvárnenie v mnohom stále čaká.

Prvú etapu zavŕšila v máji 2010 slávnostná konsekrácia kláštorného kostola, ktorú vykonal banskobystrický biskup Mons. Rudolf Baláž. Od roku 2013 pokračuje druhá etapa výstavby. Najdôležitejší stavebný objekt v tejto fáze predstavuje klauzúrna budova kláštora, ktorá umožní zabezpečenie samostatných priestorov pre mníšske spoločenstvo.

• Podakovanie

Za ochotu pri sprostredkovaní fotografií ďakujem samporským mníchom – priorovi Vladimírovi Kasanovi a otcovi Michalovi Márii.

¹ Bližšie pozri: <https://svetkrestanstva.postoj.sk/9504/ludom-sa-nas-zivot-paci-ale-nieco-im-brani-sa-pridat>

² Bližšie pozri: https://www.benediktini.sk/?page_id=646

Mníši v Kláštore Premenenia Pána v Sampore sa pripravujú na večery po pravidelnej štvrtkovej eucharistickej adorácii.

Zdroj: Archív Kláštora Premenenia Pána v Sampore (flickr.com/photos/benediktini)

nie sme rekreačné zariadenie, ale kláštor, ktorý pomáha hľadajúcim, treba jednoducho spracovať skúsenosť z pobytu a vrátiť sa až potom, keď dotýčný cíti, že už treba ísť ďalej.

Veriaci, ktorí k vám prichádzajú, potrebujú odporúčenie od kňaza, ktorý ich pozná. V prípade nekatolíkov sa pobyt umožňuje po rozhovore s prefektom. Ako sa záujemca „osvedčí“, resp. na čo počas vstupnej komunikácie kladiete dôraz?

Stále treba pripomínať základnú motiváciu pre návštevu kláštora – hľadanie Boha. Keď tu už niekto kvôli tomu prichádza, nechceme, aby sa musel prispôbovať ľuďom s inými záujmami a pritom strácať svoj čas. Preto to odporúčanie od kňaza. Neradi by sme ubytovali hosťa, ktorý jednoducho nebude rešpektovať atmosféru kláštora, bude rušiť, či otravovať iných, alebo nejako ináč neprijímať pobyt. Pri nekatolíkoch si prefekt hostí musí tieto motívy sám overiť a posúdiť, či záujemca bude rešpektovať spôsob života a tých, ktorí v dome hostí hľadajú predovšetkým ticho a stretnutie s Pánom. Mali sme už aj prípady, že ubytovaný hľadal v kláštore niečo iné, preto sme jeho pobyt museli ukončiť.

Stáli ste pri zrode myšlienky návratu benediktínov na Slovensko. Môžete priblížiť vývin počtu slovenských benediktínov od obnovenia rehole až po súčasnosť?

V roku 1998 sme vstúpili dvaja do kláštora v Tynči v Poľsku. Hneď sa začali objavovať noví uchádzači o mníšsky život, ale v skutočnosti sme až do roku 2002 boli stále len dvaja. Až v septembri uvedeného roku vstúpili ďalší traja a to dalo podnet na prvé konkrétne kroky prípravy založenia kláštora na Slovensku. Nasledujúci rok bol založený filiálny dom v Bacúrove s troma mníchmi – prví dvaja Slováci, ktorí medzičasom zložili večné sľuby, a jeden Poliak. Postupne, ako ďalší vstupujúci končili noviciát, sa komunita v Bacúrove obohacovala. V roku 2004 pribudli spomínaní traja, a potom zhruba každý rok jeden, podobne ako do rodiny pribúdajú deti. V roku 2006 sme posvätili stavebný pozemok v Sampore a s Božou pomocou sme sa pustili do stavby Kláštora Premenenia Pána. Keď sme ho v roku 2010 posvätili, komunita mala desať členov, lebo poľský spolubrat sa medzičasom vrátil späť do materského kláštora, kde boli ďalší dvaja Slováci vo formácii. Dnes nás je v kláštore dvanásť ako apoštolov.

Akými formami ste do spoločenstva získavali prvých členov? Musia byť všetci kandidáti mníšskeho života v Kláštore Premenenia Pána kňazmi? Hrajú nejakú rolu aj geografické kritériá?

Túto otázku treba skôr položiť Pánovi. Veď každý z nás v kláštore je preto, že realizuje svoje povolanie k zasvätenému životu, čo je výslovne Božím darom. Keby som niekoho chcel získať a nemal by dar povolania, nevydržal by u nás dlho. Žiť v jednom spoločenstve, na jednom mieste v stále rovnakom rytme života, v poslušnosti predstavenému – to nie je realizovateľné bez povolania. Ten, kto odpovedá na povolanie, nemusí byť kňazom a ani sa ním nemusí stať. Sme bratské spoločenstvo a najdôležitejšie kritérium v usporiadaní spoločenstva nie je to, či je niekto kňaz, ale kedy vstúpil do spoločenstva – tzv. konventuálna postupnosť. Ani geografické kritériá nezohrávajú žiadnu úlohu. Povolanie si vyberá miesto aj spoločenstvo, pretože keď skladá mníšsku profesiu, teda večné sľuby, skladá aj sľub stálosti, a to ho potom viaže na celý život. Sú Slováci, ktorí si vybrali kláštor v Taliansku, Francúzsku alebo Anglicku a tam našli svoje miesto, s ktorým sa zviazali sľubom stálosti. Rovnako aj k nám by mohli vstúpiť kandidáti zo zahraničia.

Netajíte, že ľuďom sa váš spôsob života páči, ale niečo im bráni urobiť záväzné rozhodnutie stať sa súčasťou vašej komunity. Viete pomenovať, čomu pritom najčastejšie podľahnú?

Dnes je veľmi častým javom medzi ľuďmi, nielen v rehoľnom či kňazskom živote, že mladým chýba odvaha na záväzné rozhodnutia. Vidieť to pri voľbe povolania, pri budovaní trvalých zväzkov, predovšetkým myslím na manželstvo, ale rovnako to platí aj pre kňazstvo a rehoľný život. Ak spomínam zábrany pre záväzné rozhodnutia, tak mám na mysli predovšetkým tento fenomén doby. Počul som aj také vyjadrenie, že by to bolo krásne žiť mníšskym životom, ale mať popritom aj vlastnú rodinu, manželku a deti...

Má kláštor v Sampore špecifiká v porovnaní s kláštorom v okolitých krajinách?

Zjednocujúcim prvom benediktínov je predovšetkým Regula sv. Benedikta, ale konkrétne každý kláštor odpo-

Otec Damián zbiera bylinky v záhrade Kláštora Premenenia Pána v Sampore.

Zdroj: Archív Kláštora Premenenia Pána v Sampore (flickr.com/photos/benediktini)

Vladimír Kasan - druhý sprava a Damián Žilka - vľavo v zvonárskej dielni Felczyńských v poľskom Taciszówe.

Zdroj: Archív Kláštora Premenenia Pána v Sampore (flickr.com/photos/benediktini)

vedá na potreby doby a prostredie, v ktorom sa nachádza. My sme hneď pri prvých stretnutiach s biskupom Mons. Rudolfom Balázom, ktorý nás prijímal do diecézy, hovorili o centre duchovného života. Zatiaľ napredujeme v tejto línii, hoci aj tu by sa mohlo hovoriť o mnohých formách. Popri duchovných cvičeniach, či už skupinových, alebo individuálnych, sprevádzame ľudí v ich hľadaní Boha duchovnými rozhovormi a vysluhovaním sviatosti zmierenia, ale aj ponukou rôznych verejných prednášok a cyklických duchovných podujatí z oblasti Svätého písma, spirituality, ale aj kultúry a umenia.

Prezradte, o čo ide v projekte Dom chleba v rámci druhej etapy výstavby kláštora.

Dom chleba je viacúčelové zariadenie. Pre početnejšie skupiny nám chýbali priestory na stretnutia. Tak sme v tomto objekte vytvorili dve veľké terasy so sociálnymi zariadeniami, ktoré nám umožňujú pokojne prijať na jednorazových akciách väčšie množstvo ľudí. Objekt dostal pomenovanie podľa plánovanej pekárne chleba. Momentálne nemáme finančné prostriedky, aby sme si mohli zadovážiť vybavenie pekárne a začať s výrobou. Napriek tomu je náš chlebič už mnohým známy, pretože si ho pečieme v malom v kuchyni.

Neoddeliteľnou súčasťou kláštorných areálov v minulosti, vrátane benediktínskeho opátstva na Skalky pri Trenčíne, bol ovocný sad. Plánujete v rámci avizovaného rozvíjania poľnohospodárskych činností realizovať aj takýto zámer?

Všetko robíme v rámci možností a priestorov. Tých sedem hektárov chceme využiť čo najefektívnejšie. K doterajším ovocným stromom sme vlni vysadili nových dvadsať. Nechali sme si poradiť odborníkmi a zamerali sme sa na vysokokmenné a veľkokorunné stromy, ktoré sú okolitému prostrediu vlastné. Máme už tiež malý vinohrad. A všetko sa bude pomaly ďalej rozvíjať, aj na základe skúsenosti s tým, čo sme už vysadili.

Svätý Benedikt sa po zanechaní štúdií v Ríme vydal cestou pustovníckeho života. Citát „Bol som pocestný a pritúlili ste ma“ je významnou súčasťou jeho Reguly. Nachádzate paralely medzi mníšskym životom a pustovníctvom napríklad prostredníctvom pustovne sv. Svorada na okraji lesa neďaleko areálu kláštora?

Svätý Benedikt po odchode z Ríma síce začal v pustovni, ale keď písal Regulu, už žil so spolubratmi na vrchu Monte Cassino, kde viedol tzv. cenobitický život a pravidlá, ktoré uvádza v Regule, sa viažu na túto formu života. Zároveň je potrebné ozrejmiť termín pustovňa sv. Svorada. To, čo u nás nesie tento názov, je v podstate skalný výmol s malým prístreškom, vhodný na krátku modlitbu, ale nie na ubytovanie a pohostinnosť. ●

Jozef Brodňanský (1968), podprior benediktínov v Sampore:

„Mních nemá žiadne osobné peniaze, pustovníčenie je súčasťou jeho srdca“

Samporský mních Jozef Brodňanský.

Zdroj: Archív Kláštora Premenenia Pána v Sampore (flickr.com/photos/benediktini)

Kadiaľ viedla vaša cesta viery do kláštora?

Cesta viedla kľukato a do kopca, ako typická cesta do väčšiny benediktínskych kláštorov. Najprv cez povolanie kňaza a osem rokov v diecéznej službe od roku 1994. Následné povolanie na cestu nebolo až tak do výšky, ako skôr do hĺbky – liturgie, modlitby, spoločenstva a práce v kláštore.

Rehoľa je službou, obetou, školou i odlúčením zároveň. Samota v týchto podmienkach asi predstavuje jedinečnú metódu pri hľadaní Boha. Napriek tomu ma zaujíma, či ste nikdy nezatúžili po pustovníckom spôsobe života.

Pustovnícky život pre mňa nie je túžbou, ale prirodzenosťou, ktorá súvisí s každým mníchom, ktorý žije v spoločenstve. Vždy aspoň dvakrát do roka sa cvičím v tomto spôsobe bytia v pustovni pod Krížnou vo Veľkej Fatre. Akousi striktnjšou formou pustovne je aj reklúzia. Je to úplná odlúčenosť od kontaktu s okolitým svetom. Čiastočne som ju spoznával kedysi pred doživotnými sľubmi počas duchovných cvičení, ktoré som si vykonal u Kamaldulov pri Krakove.

Pomáha vám nájsť nejaké paralely medzi mníšskym životom a pustovníctvom pustovňa sv. Svorada v blízkosti kláštora v Sampore?

Každá forma pustovne, ktorú človek skúša praktizovať

vať je potvrdením toho, že najnáročnejší mníšsky život je v cenóbiu, teda v komunite. Tam sa človek učí bojovať s každým zlom v myšlienkach aj skutkoch, čo ho môže neskôr viesť k životu pustovníka. Pustovníčenie je však časťou srdca každého mnícha. Dôležité však je, aby sa z mnícha nestal akýsi čudák v izolácii, ale integrované stvorenie uprostred sveta. V tom je svätý Svorad skutočným majstrom.

Po vstupe do kláštora kandidát začína postulát, po polroku pokračuje osemnásťmesačným noviciátom. Následne trikrát skladá prvé sľuby. Po piatich rokoch môže zložiť doživotné sľuby. Je medzi týmito sľubmi obsahový rozdiel?

Rozdiel je jednoduchý aj komplexný. Ide o proces, v ktorom si človek privyká na doživotnosť mníšskej cesty. V prvých obnovovaniach sľubov je to stála sloboda vrátiť sa. V tých posledných sľuboch je to praktizovanie slobody zostať a vytrvať.

Pripravil vám osobne život v Sampore nejaké ťažké životné skúšky? Respektíve, stretli ste sa s niečím, čo ste pri vstupe do kláštora neočakávali?

Samozrejme, každý deň má dosť svojho kríža. Tým najväčším krížom, ktorý ma prekvapil, bol a je človek priamo v nás. Som to ja sám pre seba, ako najväčšie bremeno sebeckta, pýchy, individualizmu a všetkého, čo sa v otvorenom svete tak rýchlo človek o sebe nedozvie. Uzavretosť kláštora a komunity je tou najužitočnejšou dielňou na premenu človeka viac v seba a menej pre seba. V konečnom dôsledku je to premena pre iných a rozhodne nie je podľa vlastného vkusu. Toto je to, čo som netušil pred vstupom do kláštora a čo ma najviac prekvapilo, ale dnes už viem, že aj najviac obohatilo.

Mimochodom, keď hovoríme o komunite, v čom spočíva rozdiel medzi otcami a bratmi v rámci vášho mníšskeho spoločenstva?

Rozdiel je veľmi nevýrazný, týka sa napríklad služieb. Viditeľný je len pri liturgii svätej omše, kde bratia slúžia ako miništranti a otcovia, keďže sú kňazmi, celebrujú alebo koncelebrujú. V praktickom živote a službách v kláštore bratia zastávajú to isté miesto ako otcovia a podľa schopností dostávajú aj väčšie kompetencie. Aj to ma priviedlo k mníšskej komunite – fakt, že tu niet rozdielu. Každý má službu v kuchyni, na hospodárstve, pri rajónoch a každému je zverená taká zodpovednosť, ktorú je schopný uniesť.

Môžete konkretizovať, o čo konkrétne sa popri duchovnej stránke staráte a ako máte tieto práce rozdelené?

Každý mních pracuje v rámci týždenných služieb na hospodárstve a na poli. Je to kompletná starostlivosť o hydinu, zajace, ovce, barany a kozy, čo musia zvládnuť vždy dvaja mnísi spoločne. Taktiež o psa a mačky, ktoré nesmú chýbať na žiadnom mníšskom hospodárstve.

Pohľad na stručný denný poriadok v Kláštore Premenenia Pána evokuje disciplínu. Je pre vás čas naozaj dôležitá veličina?

Denný režim kláštora je rozdelený na päť spoločných modlitieb v chóre, dva až tri časové bloky práce a tri spoločné stolovania pri jedle. S menšími odchýlkami to takto funguje aj počas nedelí a slávností. Základnou definíciou mníšskej modlitby je, že je to čas. Námahou, ale aj nástrojom k vnútornému pokoji je, že ten čas je prerušovaný kvôli modlitbe a práci. Často, keď vám robota najviac začína chutiť, treba sa ísť modliť. Alebo, keď sa zahĺbite do modlitby, treba ísť pracovať či jesť. Toto neustále nedokončovanie je cestou, ako naplňať čas. No nie podľa svojej chuti, ale chuťou zmyslu života.

Sledujete spoločenské dianie? Ako udržujete kontakt s okolitým svetom?

Spoločenské dianie sleduje každý mních, či už skrze hostí, ktorých je u nás stále mnoho, a tiež mierou informácií cez internet a printové médiá. To všetko je v duchu mať vo všetkom mieru, a teda aj zdravý odstup a nadhľad.

Predstavený benediktínov v Sampore sa vyjadril, že šiesti miestni kňazi dostávajú plat ako všetci kňazi na Slovensku. Vystačí vám to na živobytie? Na aké veci najčastejšie mináte peniaze? Máte spoločnú kasu, z ktorej uhrádzate výdavky?

Mních nemá žiadne osobné peniaze, či vreckové. Osobne sa mi to veľmi páči. Základnú réžiu kláštora naozaj pri skromnosti utiahneme z platov nás, kňazov. Najviac prostriedkov ide na stravu, a potom sú to ostatné položky. Staviteľská činnosť má iné zdroje, z ktorých sa snažíme s Božou pomocou každý rok napredovať. Snažíme sa odpovedať na výzvy, ktoré pred nás kladú časy, v ktorých nám pripadlo žiť a tu jasne vidíme, že ľudia potrebujú pobudnúť v mníšskych kláštoroch, aby vedeli jasnejšie žiť to, čomu mnohí hovoria púšť uprostred mesta. ●

Autor:

Peter Martinák, Mgr., (1984). Vyštudoval kombináciu náuka o spoločnosti – dejepis na Filozofickej fakulte Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Pracuje vo Verejnej knižnici Michala Rešetku v Trenčíne. Skúma vybrané kapitoly najnovších slovenských dejín, píše o aktuálnych témach s dôrazom na kultúru, históriu a šport v trenčianskom regióne, tvorivo spracováva masmediálnu politiku, venuje sa PR, koordinácii projektových zámerov, organizácii podujatí i marketingovým aktivitám. Je autorom, resp. spoluautorom štyroch monografií a zostavovateľom viacerých zborníkov. Pôsobí ako externý redaktor Trenčianskych novín, šéfredaktor štvrťročníka Dolnopoprubský hlas, rediguje časopis Knižovník. Získal Novinársku cenu 2009 za najlepší regionálne publikovaný príspevok v printových médiách. V roku 2010 obsadil 3. miesto v Novinárskej súťaži Slovenského syndikátu novinárov v kategórii analytické žánre.

Resumé:

Mníšsky spôsob života sa pôvodne spájal s pustovňami, až neskôr sa formoval v spoločensťve. Naopak, zásadou žobravých rádov spočiatku nebol únik pred svetom. Paralely medzi pustovníctvom a cenobitickým životom v intenciaciach dnešnej doby i historických kontextov odкрývame v rozhovoroch s mníchmi – františkánom Imrichom Neslušanom a dvojicou benediktínov Vladimírom Kasanom a Jozefom Brodňanským. Prvý menovaný prestihol v ére komunizmu pupočnú šnúru s rodnou hrudou, aby hľadal stretnutie s Pánom ako pustovník v zasľúbenej talianskej zemi. Na príklade jediného fungujúceho benediktínskeho kláštora na Slovensku zase poukazujeme, že každý, kto do dedinky Sampor prichádza s dobrou vôľou, odchádza obohatený.

Maketa kostolika na vyvýšene Chochel. (Autor: A. Arpáš – Archeologický ústav SAV, Nitra)
Foto k príslveku: Archeologické pramene k minulosti vyvýšiny Chochel v Skalke nad Váňom.
Autor: Milan Hanuliak, Archeologický ústav SAV, Nitra (SK)

Projekt z verejných zdrojov podporil Fond na podporu umenia.

OKNO

do histórie (nielen) Skalky pri Trenčíne

Zborník odborných príspevkov z kultúrno-historického seminára.

Zborník z verejných zdrojov podporil Fond na podporu umenia.

Autori: Mgr. Igor Zmeták, PhD. (zostavovateľ) a kolektív

Obálka, typografické ilustrácie a grafická úprava: Jozef Vydrnák
Gramatické korektúry: Trenčianske osvetové stredisko v Trenčíne, Jana Muchová
Foto: archívy autorov textov
Autor makety kostolíka na vyvýšenine Chochel, uverejnenej na zadnej predsádke:
(A. Arpáš – Archeologický ústav SAV, Nitra)
Tlač a knižárske spracovanie: Leoprint, s.r.o. Trenčín
Náklad: 500 ks
Vydalo: Trenčianske osvetové stredisko v Trenčíne
© TNOS a autori
2017
...